Jacobus Trigland

HIERONYMUS
ANDOVER-HARVARD
THEOLOGICAL LIBRARY

JACOBUS TRIGLAND.

ACADEMISCH PROEFSCHRIFT

TER VERKRIJGING VAN DEN GRAAD VAN

DOCTOR IN DE GODGELEERDHEID

AAN DE RIJKS-UNIVERSITEIT TE LEIDEN,

OP GEZAG VAN DEN RECTOR-MAGNIFICUS

Dr. C. K. HOFFMANN
Hoogleeraar in de Faculteit der Wis- en Natuurkunde,

VOOR DE FACULTEIT TE VERDEDIGEN

op Woensdag den 1sten Juli 1891, des namiddags te 3 uur

DOOR

HENDRIK WILLEM TER HAAR,
Geboren te NIJMEGEN.

's GRAVENHAGE. — MARTINUS NIJHOFF. — 1891.

Aan mijne Ouders.

Het verschijnen van dit proefschrift biedt mij eene welkome gelegenheid aan, om U, mijnen hooggeschatten leermeesters, mijn oprechten dank te betuigen voor het onderwijs, dat ik van U heb mogen genieten. Hoe smart het mij, dat die dankbetuiging niet meer het oor kan bereiken van den zoo vroeg ontslapen professor RAUWENHOFF!

Die dank geldt bovenal U, Hooggeleerde ACQUOY, mijn hooggeachte promotor. Veel ben ik u verschuldigd voor de belangstelling en de nauwgezetheid, waarmede Gij mij bij het schrijven van dit proefschrift den rechten weg hebt gewezen, voor de welwillendheid, waarmede Gij mij bij mijn werk ter zijde hebt gestaan.

Ten slotte nog een woord van welgemeende erkentelijkheid aan H.H. Curatoren der Leidsche Universiteit, aan de vertegenwoordigers der kerkelijke besturen in Amsterdam en Leiden, en verder aan allen, die door het openen van bronnen en het schenken van hunne gewaardeerde inlichtingen, mijn werk gemakkelijker, ja mogelijk hebben gemaakt.

KEDICHEM, Juni 1891.

INHOUD.

INLEIDING.

De godsdienstige overtuiging van iederen mensch vormt en ontwikkelt zich onder den invloed van tweeërlei gevoel: aan de éene zijde het diepe gevoel van afhankelijkheid van eene oneindige, onschendbare, heilige liefdemacht, van God, die alles bestuurt en beschikt naar Zijn welbehagen; aan den anderen kant het gevoel van zelfwerkzaamheid en zedelijke verantwoordelijkheid, dat telkens aan de erkenning van het absolute Godsbestuur grenzen wil stellen.

Staan deze beide machten in de menschelijke ziel elk op zich zelve en, in het afgetrokkene beschouwd, lijnrecht tegenover elkaar, in de werkelijkheid leven zij in de ziel van den godsdienstigen mensch, zij het dan ook onverzoend, meestal vredig naast elkander voort, omdat zoowel de éene als de andere de vrucht is van godsdienstige gemoedservaring, d. i. omdat de mensch zich op 't zelfde oogenblik èn afhankelijk èn zedelijk verantwoordelijk gevoelt.

In de geschiedenis van het godsdienstig denken evenwel komen er nu en dan tijdperken voor, waarin het verschil tusschen deze beide levensmachten duidelijker dan ooit aan het licht treedt, ja waarin de kloof, die ze gescheiden houdt, voor ons beperkt denken inderdaad onoverkomelijk blijkt te zijn.

De aanleiding hiertoe was dan het optreden van mannen, wier wijsgeerige aanleg en godsdienstige behoeften hen dwongen om zich in dit vraagstuk te verdiepen, teneinde de onderlinge verhouding dier gegevens van hunne eigene gemoedservaring te bepalen. De één plaatste daarbij het afhankelijkheidsgevoel zóózeer op den voorgrond, dat er in zijn stelsel, zoo het tot de uiterste gevolgtrekking werd volgehouden, schier geen plaats voor 's menschen zedelijke verant-

woordelijkheid overbleef; de ander kende aan deze laatste zulk een invloed toe, dat Gods almacht in meerdere of mindere mate op den achtergrond werd gedrongen. Hoe langer de strijd duurde en hoe meer men zich in het vraagstuk verdiepte, des te duidelijker bleek het, dat men den steen der wijzen zocht, al meende ook ieder voor zich, dien te hebben gevonden.

Zulk een tijdperk heeft de Christenheid doorleefd in het begin der 5de eeuw, toen Augustinus, gedreven door zijne behoefte aan verlossing en door het gevoel van onmacht, dat hem gevangen hield, 's menschen afhankelijkheid van God predikte zóo krachtig, als buiten Paulus nog nooit iemand vóór hem had gedaan, nadat Pelagius was opgetreden, strijdende voor 's menschen vrijen wil.

Deze groote vraag werd in de middeleeuwen telkens weder aan de orde gesteld, naardien de Katholieke kerk, hoewel ze Pelagius als ketter had veroordeeld, metterdaad partij gekozen had voor het Semipelagianisme en hoe langer hoe meer tot het zuivere Pelagianisme overhelde.

Dezen strijd hebben onze voorvaderen gestreden in de eerste helft der 17de eeuw, toen Arminius zich niet meer kon vinden in de leerstellingen der Gereformeerde Kerk, zooals die toen waren geformuleerd, en het recht van den vrijen wil trachtte te handhaven.

Die strijd is ook voor ons nog belangrijk, omdat de twee genoemde machten in den menschelijken geest ook nu nog bestaan en ons telkens weer dwingen om na te denken over haar verschil en over hare verhouding tot elkander.

De Hervorming in ons land had bij haar ontstaan en nog langen tijd daarna geen uitsluitend leerstellig karakter gedragen. Het was bovenal het in de Christelijke Kerk heerschende zedenbederf geweest, dat veler gemoed in opstand had gebracht. Toch was er één leerstuk, waaraan ook het opnieuw geprikkeld godsdienstig denken aanstoot nam, nl. dat der transsubstantiatie: men zag daarin creatuurvergoding en aanranding

van de eer van God. Hiernaar heetten de hervormingsgezinden in den allereersten tijd Sacramentisten. Door de nabijheid van Duitschland en de betrekking der Nederlanden tot het Duitsche Rijk was Wittenberg vanzelf aangewezen als de plaats, vanwaar men licht en steun verwachtte. Luther's geschriften werden in de Nederlanden in grooten getale verspreid en gelezen: de aanhangers der Hervorming verkregen tengevolge daarvan nu algemeen den naam van Lutherschen. Eene volkomen aansluiting bij Luther's volgelingen had er evenwel niet plaats: de opvatting der avondmaalsleer, zooals die in den brief van Cornelis Hoen aan Zwingli was uiteengezet en die met de opvatting van den Zuricher hervormer overeenstemde, vond hier zeer vele en vurige aanhangers. Ook de kerkinrichting, door Luther ingevoerd, kwam niet overeen met den hier te lande heerschenden geest.

Na het optreden van Menno Simonsz., in 1531, kregen de Doopsgezinden een grooten aanhang, vooral in het Noorden van ons land. De geheele toestand was hier echter nog ongeorganiseerd, toen in de zuidelijke provinciën, tengevolge van Frankrijk's invloed, de Hervorming zich geheel aan die van Zwitserland aansloot.

Het beginsel, waarvan Zwingli en Calvijn bij hun optreden als hervormers waren uitgegaan: de verdediging van de eer van God, had daar reeds vroeger een sterken weerklank gevonden en werd thans omhelsd met al de consequente gevolgtrekkingen, die er uit voortvloeiden. Ook de kerkinrichting, zooals Calvijn die in Genève had ingevoerd, nam men over. De Belijdenis, door Guy de Bray opgesteld, sprak krachtig het Gereformeerde beginsel uit; evenzoo de Catechismus, die wel niet uit de pen van een Nederlandsch godgeleerde was gevloeid, maar die, nadat hij door Datheen was vertaald, hier algemeen werd aangenomen.

Deze streng Calvinistische richting drong, van het Zuiden uit, door in het Noorden en kwam daar weldra tot heerschappij.

Gemeenten werden gevormd en ingericht in Calvijn's

geest, aan de overheid werd slechts een „jus circa sacra" toegekend, d. i. zij mocht optreden als beschermster der ware Gereformeerde religie en als voedstervrouw der kerk, doch meer niet.

Velen van de predikanten, die nu in de noordelijke provinciën hun werkkring vonden, waren uit de zuidelijke afkomstig en zij voltooiden hier door hun invloed op de gemeenten de vestiging van het Calvinisme. Er bleven echter altijd nog enkele vertegenwoordigers van de oorspronkelijke hervorming over, die afkeerig waren van Calvijn's harde dogmatiek.

In 1568 werd de eerste synodale vergadering gehouden, maar buiten de grenzen der Nederlandsche gewesten. Als plaats van bijeenkomst werd Wezel uitgekozen. Deze eerste vergadering getuigde dadelijk van den streng Gereformeerden geest, die de gemeenten bezielde. Dezelfde geest heeft op alle volgende synodale vergaderingen geheerscht.

Om de drie jaar zou er eene nationale synode worden gehouden, en zulke synoden hadden ook nog plaats na 1579, toen de Unie van Utrecht bepaald had, dat iedere provincie binnen hare grenzen de zaken van de religie zou regelen. Met deze bepaling had men echter meer het oog gehad op die provinciën, welke nog gedeeltelijk onder de macht van Spanje stonden en waar dus de Hervorming nog niet geheel was doorgedrongen.

De Hervormde Kerk in deze gewesten was zich bewust, één geheel, één lichaam uit te maken en wilde zich ook als zoodanig beschouwd zien. Daartoe dienden ook de verschillende pogingen om eene kerkorde op te stellen, die voor alle provinciën zou gelden en door de Staten zou worden erkend. Deze pogingen waren echter nog altijd mislukt. De synode van Embden, in 1571, had er zich reeds mede beziggehouden, daarna die van Dordrecht en Middelburg en eindelijk die van 's-Gravenhage, in 1586.

De kerkorde, die toen werd ingeleverd, had een oogenblik kans van slagen. Leicester, de vriend der gereformeerde predikanten, was er mede ingenomen en poogde te bewer-

ken, dat de Staten haar aannamen. Hij handelde echter overijld en kondigde haar af, vóórdat de Staten er zich mede hadden vereenigd, met dit gevolg, dat dezen, die niet aan den leiband van den Landvoogd wilden loopen, haar verwierpen. Bij al deze kerkorden werden de Formulieren van eenigheid tot grondslag gelegd van de leer, welke in iedere gemeente moest worden gehandhaafd. Hiermede plaatste de Nederlandsche Hervormde Kerk zich op confessioneel standpunt en daalde zij metterdaad af van de hoogte, waarop zij bij het begin van de Hervorming had gestaan. Hiervan mogen wij haar echter geen al te scherp verwijt maken, alsof zij alleen dien stap achterwaarts gedaan zou hebben: alle protestantsche kerken stonden destijds op het anti-protestantsche confessioneele standpunt.

Aan dezen ongeorganiseerden toestand wilden de Staten van Holland een einde maken. In 1591 ontwierpen zij zelve eene kerkorde, waarin aan de Overheid veel meer macht werd geschonken dan de Kerk haar ooit wilde toestaan.

Sommige steden echter, zooals Rotterdam, meenden, dat deze regeling nog niet ver genoeg ging, en verzetten zich er tegen, zoodat ook deze kerkorde niet tot wet verheven werd. Doch al hadden de Staten haar vastgesteld, het zou toch zeer de vraag zijn geweest, of de Kerk zich er mede vereenigd zou hebben. Deze kwestie bleef dus hangende, en de zaken gingen, zooals zij altijd gegaan waren, zonder dat de rechten en bevoegdheden van de Kerk en van den Staat tegenover elkander behoorlijk waren afgebakend.

Dit alles zou echter aan den bloei der Hervormde Kerk geene groote schade hebben toegebracht, indien er niet een nieuwe strijd was ontbrand, die den toestand grootelijks verergerde.

In 1603 hadden er in de Theologische Faculteit der Leidsche Hoogeschool gewichtige veranderingen plaats gegrepen. Twee hoogleeraren in de godgeleerdheid, Trelcatius en Junius, waren kort na elkander overleden; Gomarus was de eenige, die zijne lessen kon voortzetten. Trelcatius, de zoon, trad in de plaats van zijnen vader, en tot

opvolger van Junius werd gekozen Jacobus Arminius, predikant te Amsterdam. Alle leden der Faculteit waren streng gereformeerd geweest, ook de jonge Trelcatius was deze richting toegedaan.

Omtrent de rechtzinnigheid van Arminius liepen evenwel vreemde geruchten. Wel had hij te Genève gestudeerd en aldaar het onderwijs van Beza genoten, maar de Amsterdamsche kerkeraad had hem toch reeds moeten onderhouden over zijne leer. Verscheidene malen achtereen had hij gepreekt over het VIIe hoofdstuk van den Brief aan de Romeinen, en hieruit was, meende men, duidelijk gebleken, dat hij het strenge geloof aan de voorbeschikking Gods, zooals de Gereformeerde Kerk die leerde, d. i. in den vorm, waarin Calvijn haar had gegoten, niet omhelsde.

Deze twijfel had zich het eerst bij Arminius geopenbaard, toen hem was opgedragen, de geschriften van Dirk Volckertszoon Coornhert tegen het leerstuk der praedestinatie te weerleggen. Hij zette zich hiertoe aan den arbeid, maar hoe meer hij zich in dit vraagstuk verdiepte, hoe minder vrijmoedigheid hij gevoelde om Coornhert aan te vallen. Natuurlijk riep de Amsterdamsche kerkeraad hem hierover ter verantwoording, en later nogmaals, toen hij zich bij de verklaring van Romeinen IX opnieuw aan ketterij had schuldig gemaakt. Tot scheuring evenwel leidde dit alles niet. Toen hij in 1603 de benoeming tot hoogleeraar te Leiden ontving, was hij dadelijk bereid om deze roepstem te volgen, zoo de regeering van Amsterdam, wier alumnus hij was geweest, hem wilde laten vertrekken. Een streng rechtzinnige kerkeraad, die hem telkens ter verantwoording riep, maakte hem zijn werkkring in die stad niet zoo aanlokkelijk, dat hij dien niet gaarne met het hem aangeboden professoraat zou verwisselen.

Gomarus maakte echter bezwaar, hem als ambtgenoot te erkennen. Ook hem toch waren geruchten van Arminius' onrechtzinnigheid ter oore gekomen. Een gesprek tusschen de beide geleerden ruimde evenwel deze zwarigheid uit den weg, en Arminius aanvaardde zijn hoogleeraarsambt. Zeer

spoedig kwam geheel het onderwijs op beider schouders neer, daar de jonge Trelcatius overleed, reeds kort nadat hij het professoraat aanvaard had. De goede verstandhouding tusschen Gomarus en Arminius was niet van langen duur. In Februari 1604 liet laatstgenoemde in een openbaar dispuut eenige stellingen verdedigen, die indruischten tegen de leer der volstrekte voorbeschikking. Natuurlijk bleef zijn ambtgenoot het antwoord hierop niet schuldig; eenige maanden later liet ook hij stellingen verdedigen, die geheel het tegenovergestelde leerden.

Gomarus was iemand van een prikkelbaar en heftig gestel en dit, gevoegd bij het karakter der strijdvraag zelve, deed dezen twist spoedig ontaarden in een scherpen en bitteren strijd. De studenten kozen partij voor den één of den ander hunner leermeesters. De strijd bepaalde zich hierdoor niet tot de Leidsche hoogeschool, maar bracht weldra het geheele land in beroering.

De provinciale synode van Zuid-Holland, vol zorg voor de zuiverheid der leer, riep Arminius ter verantwoording, maar deze erkende slechts de Staten van Holland als zijne overheid, en wilde aan hen alleen rekenschap geven van het door hem geleerde. De Staten van Holland en West-Friesland, die in die dagen door hun raadpensionaris Johan van Oldenbarneveld eigenlijk de geheele Unie beheerschten, waren volstrekt niet geneigd om den kerkelijken ter wille te zijn. Zij gevoelden veel meer sympathie voor Arminius en diens aanhangers, daar dezen het recht der overheid in kerkelijke zaken erkenden, hetwelk hun door de kerkelijken ten eenenmale werd ontzegd.

Van meer dan ééne zijde werd het verlangen geuit naar eene nationale synode; daar moest het verschil over de leer worden uitgemaakt. Van andere zijden gingen er echter evenzeer stemmen op, die van eene synodale beslechting van den strijd geen heil verwachtten. In 1606 gaven de Algemeene Staten toestemming tot het houden van zulk eene synode; daartoe zou er in 1607 een conventus praeparatorius plaats hebben. Twee afgevaardigden uit iedere

provincie en de beide Leidsche hoogleeraren moesten over de te nemen voorloopige maatregelen beraadslagen. Reeds waren zij het op alle punten eens geworden. toen als twistappel de vraag in de vergadering werd opgeworpen, of de Confessie en de Catechismus herzien moesten worden en of dit in den uitschrijvingsbrief zou worden opgenomen. De groote meerderheid, met Gomarus aan het hoofd, wilde hiervan niets weten. Had iemand bezwaren tegen die geschriften, hij kon die vrij aan de synode doen toekomen, waar zij aan Gods woord zouden worden getoetst. Wanneer in den uitschrijvingsbrief werd gezegd, dat de beide formulieren van eenigheid moesten worden herzien, dan werd hiermede te kennen gegeven, dat zij verbetering noodig hadden, en werd alzoo het vertrouwen daarin bij de gemeenteleden ernstig geschokt. Slechts vier personen verklaarden er zich voor: de twee afgevaardigden uit Utrecht met Arminius en Wtenbogaert. Deze laatste was predikant bij de Nederduitsche en Waalsche gemeenten in Den Haag en tevens hof- en veldprediker van Prins Maurits. Hij was door eene innige vriendschap met Arminius verbonden, eene vriendschap, gegrond op eenheid van godsdienstige en staatkundige overtuiging. Na den dood van Arminius werd hij de leider der Remonstranten. Door zijne groote gaven, vooral door zijne welsprekendheid en door zijne vriendschap met Oldenbarneveld, oefende hij vóór 1618 een machtigen invloed, ook in politieke zaken. Na dien tijd leefde hij geheel voor zijne geestverwanten, om de gemeenschap onder hen te onderhouden, gelijk wij later zullen zien.

De Staten der verschillende provinciën dachten over de vraag, of de herziening van de Confessie en den Catechismus verplichtend gesteld moest worden, niet eenstemmig. Holland was er voor, doch wilde de zaak niet doordrijven; Utrecht eischte dit onvoorwaardelijk, Friesland daarentegen vorderde even onvoorwaardelijk het tegendeel.

Het advies, door deze voorbereidende commissie voor de Algemeene Staten opgesteld, was geheel in den geest der rechtzinnigen. Daartegenover leverden Arminius, Wtenbogaert en de beide Utrechtsche afgevaardigden hun advies afzon-

derlijk in. Het gevolg hiervan was, dat de nationale synode werd uitgesteld.

Intusschen nam de onrust in het land, vooral in Holland, gaandeweg toe. De Staten, van meening, dat de provinciale synoden hierop een verkeerden invloed oefenden, vaardigden daarom een bevel tot schorsing van hare vergaderingen uit, wat niet strekte om de gemoederen tot kalmte te brengen. Nu werd een ander middel beproefd: volgens opdracht aan de Staten van Holland zou de Hooge Raad in 1608 het verschil onderzoeken. Arminius en Gomarus werden ontboden, om voor dat lichaam rekenschap van hunne gevoelens af te leggen. Arminius was dadelijk hiertoe bereid, maar Gomarus niet; dit waren kerkelijke zaken, meende hij, en deze mochten slechts door de Kerk worden beoordeeld. Met moeite liet hij zich overhalen om te gaan en te spreken, maar zonder gevolg. Beide hoogleeraren werden tot rust vermaand.

In October van het volgende jaar (1609) stierf Arminius. Met zijn dood was echter het land niet tot rust gebracht; door zijn onderwijs had hij vele leerlingen gevormd, die zijne denkbeelden door al de zeven provinciën hadden verbreid. Zijne meeste aanhangers werden in Holland en Utrecht gevonden. De eerste plaats, waar de oneenigheden losbarstten, was Alkmaar in het jaar 1610. De twee predikanten dezer stad waren Hille en Venator. Eerstgenoemde, de oudste hunner, was een vurig medestander van Gomarus; de jongere, Venator, een niet minder vurig aanhanger van Arminius. De kerkeraad wilde in den geest van Hille maatregelen nemen om verdere onrechtzinnigheid te weren, door van al zijne leden onderteekening van de Geloofsbelijdenis en den Catechismus te eischen. Hiermede wierp hij de lont in het kruit. Venator en de zijnen konden zich aan die nieuwe bepalingen niet onderwerpen en protesteerden krachtig daartegen. Dit bracht de stad zóózeer in beroering, dat er een volksoploop ontstond, de magistraat afgezet en een nieuwe in den geest van Venator gekozen werd. Dit had weder eene groote verandering in den kerkeraad ten gevolge, want de nieuwe magistraat achtte zich gerechtigd om de

kerkeraadsleden te benoemen. De strijd werd nu met den dag heviger. Hille moest de stad verlaten, maar hij preekte op een dorp in den onmiddellijken omtrek der stad, veelal te Koedijk. De leden der classis kozen ieder voor zich partij, zoodat ook dit lichaam in tweeën werd gescheurd. Iedere partij hield aan hare beginselen vast en wilde van geen toegeven weten. Eerst in 1618, toen de groote ontknooping plaats had, werd hier aan die scheuring een einde gemaakt.

In 1610 gingen de aanhangers van Arminius in Holland over tot verdediging van hunne leer tegenover de beschuldigingen der Gomaristen. Zij richtten zich hierbij tot de Staten van Holland, hunne wettige overheid, volgens hunne overtuiging, ook in kerkelijke zaken. Te Gouda kwamen ongeveer vijf en veertig predikanten uit de beide deelen der provincie Holland bijeen. Zij stelden een verweerschrift op, waarin zij eerst de dwalingen der rechtzinnigen uiteenzetten, en daarna hunne eigene overtuiging in vijf stellingen formuleerden. Dit verweerschrift noemden zij eene Remonstrantie, waarnaar zij en hunne geestverwanten later altijd Remonstranten hebben geheeten. De ziel dezer handeling was Wtenbogaert.

Over dezen stap waren de rechtzinnigen zeer vertoornd. Zij zagen er een complot in, om de Arminiaansche dwaalleer openlijk te doen aannemen, een complot, dat zij buiten de gemeenschap der Kerk hadden gesmeed. Bovendien gaven de stellingen op zich zelve reden tot aanmerking. Alle toch, uitgezonderd de derde, hingen samen met de hoofdstelling, dat het geloof de voorwaarde is voor de verkiezing. De derde stelling luidde: „De mensch heeft het zaligmakend geloof niet uit zich zelven, noch uit kracht van zijn vrijen wil, daar hij zelf tot niets goeds in staat is. Hij moet van God in Christus door den Heiligen Geest worden herboren”.

Deze tegenstrijdigheid was een natuurlijk gevolg van de omstandigheden, waaronder de nieuwe richting was opgekomen. Zij had haar ontstaan te danken aan het verzet van het geweten, niet tegen het leerstuk van Gods genade als grond van 's menschen zaligheid, maar tegen de consequente,

eenzijdige toepassing en uitwerking van die leer in het dogma der verwerping, dat door verscheidene predikanten met al te veel nadruk telkens weer aan het volk werd verkondigd. Deze predikanten hadden de waarschuwing van Zwingli geheel vergeten, dat men voorzichtig moest zijn in het prediken van deze leer aan het volk [1]).

Tegen dit leerstuk richtten de opstellers der Remonstrantie en hunne aanhangers hun aanval, en daar het niet in hunne bedoeling lag aan Gods almacht iets te kort te doen, meenden zij ter goeder trouw, hunne derde stelling te kunnen handhaven midden tusschen de vier andere stellingen, waarin zij ingewikkeld de vrijheid van den menschelijken wil tegenover Gods genade predikten.

Zij zagen niet in, dat zij, door voor den vrijen wil op te komen, toch een aanval deden op het leerstuk van de almachtige genade Gods, al bedoelden zij zulk een aanval niet. Intusschen was deze tegenspraak in hunne stellingen een krachtig wapen in de hand der Gereformeerden. Dezen zagen daarin niets anders dan een middel om de menigte te blinddoeken, alsof zij aan de genade Gods niet te kort deden, ja, zij verdachten de Remonstranten van groote oneerlijkheid.

De grieven, tegen hunne dogmatiek ingebracht, poogden zij te ontzenuwen, door den strijd dadelijk op een ander gebied over te brengen. Zij stelden zich niet zoozeer in de bres voor het leerstuk der praedestinatie met de daaruit voortvloeiende leer der verwerping, alsof dat het voornaamste punt was, neen, zij kwamen op tegen den vrijen wil. Hierin waren zij volkomen in hun recht. De leer der absolute verwerping heeft de Gereformeerde Kerk nooit anders aanvaard dan als consequente gevolgtrekking van de leer der volstrekte almacht Gods en der volstrekte afhankelijkheid van den mensch. De vrije wil nu, door de Remonstranten gehandhaafd, was het

---

[1]) Epistola ad Fontejum (Huldrici Zwinglii opera ed. Schuler et Schulthess, tom. VIII, p. 21): „Sed heus tu, caste ista ad populum, et rarius etiam; ut enim pauci sunt vere pii, sic pauci ad altutidinem hujus intelligentiae perveniunt”.

voorwerp van hun afschuw. Daartegen verzetten zij zich met hand en tand, omdat de Majesteit Gods er door aangerand werd. Zij stelden deze kwestie aanhoudend op den voorgrond en brachten alle geschilpunten telkens weer hiertoe terug, zoodat eindelijk voor hen deze vraag niet meer als zielkundig vraagstuk op zich zelf stond. Zij vatten hun gevoelen samen in deze stelling: heeft de mensch een vrijen wil, dan is God niet almachtig en dus niet God, m. a. w., dan is er geen God. Op dezen weg kon van terugwijken of toegeven geen sprake zijn. Bij de minste concessie van hunne zijde hadden zij hun eigen geloof aan Gods bestaan aan het wankelen gebracht, ja, prijs gegeven.

De Remonstranten begingen in dezen strijd twee fouten, die tot zeer veel verwarring aanleiding hebben gegeven. In de eerste plaats zagen zij niet in, dat de leer, die zij verkondigden, in strijd was met het beginsel der Gereformeerde Kerk. Zij beriepen zich op de eerste hervormers hier te lande en op tal van andere getuigen uit de Christelijke Kerk, maar dit neemt niet weg, dat het beginsel der Gereformeerde Kerk, zooals de Zwitsersche hervormers dat het duidelijkst hebben uitgesproken, was: Handhaving van Gods eer en van de afhankelijkheid van den mensch. De rechtzinnigen waren volkomen in hun recht, toen zij de Remonstranten beschuldigden, eene leer te verkondigen, die streed tegen die der Kerk, zooals deze in de Confessie en den Catechismus was uitgesproken. Hiermede hing hunne andere fout samen, dat zij het anticonfessioneel standpunt, waarop zij zich later met volle bewustheid hebben geplaatst, toen nog niet duidelijk omschreven, m. a. w. dat zij zich als protestanten niet op hun recht tot vrij onderzoek en tot vrije formuleering van hunne godsdienstige denkbeelden beriepen. Integendeel, zij waren in den eersten tijd nog volkomen bereid om hunne leer op eene wettige synode te laten onderzoeken, dewijl deze, naar hunne meening, niet in strijd was met Confessie en Catechismus, in dit opzicht konden zij een onpartijdig onderzoek gerust afwachten. Eerst langzamerhand is hun standpunt

hun zelven duidelijk geworden. Nochtans hebben zij het eerst na 1619 met volkomen bewustheid aanvaard.

Het indienen van de Remonstrantie had de gemoederen zoozeer verbitterd, dat de strijd hoe langer hoe heviger werd. De Staten van Holland wilden eene poging wagen om de beide partijen tot rust te brengen. Daartoe besloten zij, dat in Maart 1611 te 's-Gravenhage eene Conferentie zou worden gehouden. Zes woordvoerders der rechtzinnigen en zes der Remonstranten zouden voor eene commissie uit de Staten het verschil in de leer bespreken [1]). Ook nog eene andere vraag werd hier aan de orde gesteld. De Curatoren der Leidsche Universiteit hadden in plaats van Arminius tot hoogleeraar beroepen Conrad Vorstius, destijds professor te Steinfurt in het graafschap Bentheim. Terstond waren er stemmen tegen deze benoeming opgegaan. De rechtzinnigheid toch van Vorstius was volstrekt niet onverdacht; hij was professor te Heidelberg geweest en aldaar in een ernstig conflict met zijne ambtgenooten geraakt, ofschoon die twist later weer was bijgelegd.

Deze zaak werd nu weer ter sprake gebracht. Vooral de Franeker hoogleeraar Sibrandus Lubberti beijverde zich, om de onrechtzinnigheid van Vorstius aan den dag te brengen. De hoofdbeschuldiging was, dat hij niet vrij was van Socinianisme. Tengevolge hiervan aarzelden de Curatoren, de benoeming door te zetten. De oppositie tegen Vorstius werd nog versterkt van de zijde van Engeland:

---

[1]) Deze vertegenwoordigers waren van de zijde der rechtzinnigen: Johannes Becius, Lubbertus Fraxinus, Ruardus Acronius, Petrus Plancius, Johannes Bogardus en Festus Hommius, respectievelijk predikanten te Dordrecht, Brielle, Schiedam, Amsterdam, Haarlem en Leiden. Van de zijde der Remonstranten: Johannes Wtenbogaert, Simon Episcopius, Adriaan van de Borre, Johannes Corvinus, Eduard Poppius en Nicolaas Grevinchoven, respectievelijk predikanten te 's-Gravenhage, Bleiswijk, Leiden, Gouda en Rotterdam.

Koning Jacobus I liet zijn gezant in Den Haag tegen deze benoeming protesteeren. omdat de rechtzinnigheid van Vorstius aan te veel bedenking onderhevig was. Intusschen verzocht Gomarus zijn ontslag. Middelburg had hem beroepen tot predikant en tot hoogleeraar aan hare Illustre School. Dit ontslag werd hem zeer bereidwillig verleend.

Op de Conferentie in Den Haag zouden de rechtzinnigen hunne bezwaren tegen Vorstius kunnen indienen, opdat deze gelegenheid zou hebben om zich te verantwoorden. De Remonstranten zagen in deze Conferentie niet het minste bezwaar. De overheid toch had volgens hen het volle recht om zulk eene vergadering bijeen te roepen. Hunne tegenstanders daarentegen gaven niet dan na lange aarzeling aan de oproeping gehoor, omdat de Staten, en niet de Kerk, hen benoemd hadden. Zij wilden wel confereeren, maar eenig gevolg voor de Kerk kon het niet hebben. Hun eerste werk, nadat zij in Den Haag waren aangekomen, was het inleveren van een tegenvertoog tegen de Remonstrantie, waarin zij hunne leer verdedigden; hiernaar heetten zij sinds dien tijd Contra-Remonstranten.

De Conferentie liep op niets uit. Beide partijen leverden schriftelijk eene uiteenzetting van hare gevoelens in, ook over de vraag naar de beste wijze om het verschil te vereffenen. Hierop werden beide tot verdraagzaamheid aangemaand. De benoeming van Vorstius werd niet doorgezet. Hij moest zich in Gouda vestigen, totdat de zaak van de leer zou zijn beslist. De Theologische Faculteit te Leiden was nu geheel onbezet, en men koos daarin twee professoren, uit iedere partij één. Voor de Contra-Remonstranten trad op Johannes Polyander à Kerckhoven, Waalsch predikant te Dordrecht, een man die bekend was om zijne meerdere gematigdheid; voor de Remonstranten werd benoemd Simon Episcopius, predikant te Bleiswijk. De Staten hadden door deze benoeming het voorbeeld willen geven van verdraagzaamheid, ten einde op die wijze de strijdende partijen tot rust te brengen. Dat doel werd echter geheel gemist. Door de benoeming toch van twee mannen van geheel tegenovergestelde

richting, al waren beiden zeer gematigd, bleven de studenten toch in twee partijen verdeeld.

Twee jaar later beproefden de Staten opnieuw, wat eene mondelinge samenspreking kon baten. Zij riepen nu slechts drie vertegenwoordigers van beide partijen op, die in Februari 1613 te Delft bijeenkwamen [1]). Ook deze samenkomst droeg niet de minste vrucht. De beide partijen stonden nog even scherp tegenover elkaar als vroeger en de verhouding werd met den dag meer gespannen.

Nu al deze pogingen om den vrede te herstellen mislukt waren, wilden de Staten een ander middel beproeven: als er ten minste maar gezwegen werd! In Januari 1614 diende Oldenbarneveld in de vergadering der Staten van Holland eene resolutie in, waarbij aan alle predikanten verboden werd, op den preekstoel over de vijf artikelen te spreken en te polemiseeren. Zij mochten verkondigen, dat de genade Gods het begin, midden en einde der zaligheid was, maar mochten niet in meerdere bijzonderheden treden. Dat was echter olie in het vuur. De Remonstranten wilden zich zeer gaarne naar deze resolutie gedragen, maar den Contra-Remonstranten was het onmogelijk er aan te gehoorzamen. Te zwijgen over de vijf artikelen, dat was voor hen hetzelfde als de deur te openen voor de dwaalleer van den vrijen wil. Ook konden zij hunne eigene leer niet verkondigen, wanneer zij niet tevens de andere bestreden. Bovendien, de Staten hadden geen recht om voor te schrijven welke leer zij moesten verkondigen; dat was eene zaak, die de Kerk aanging. Zij hadden hunne Formulieren van eenigheid en wilden geen nieuw uit de handen der Staten ontvangen.

Niet alle afgevaardigden evenwel vereenigden zich met deze resolutie. Amsterdam protesteerde ten sterkste er tegen en daarnaast Enkhuizen, Purmerend en Edam. Hieruit hebben de Contra-Remonstranten aanleiding genomen om de resolutie nooit te erkennen; zij spraken steeds van een concept.

---

[1]) Hunne namen waren: Becius, Bogardus en Hommius, en daartegenover Wtenbogaert, Van de Borre en Grevinchoven.

Op verschillende plaatsen, waar de eenige predikant of alle predikanten de leer van Arminius toegedaan waren, begon het rechtzinnig gedeelte der gemeente zich af te scheiden, op naburige dorpen ter preek en ten avondmaal te gaan of wel in hunne eigene gemeenten in schuren en op open plaatsen vergaderingen te houden. De aldus gezinden noemden zich, „de doleerende kerk van Christus". Hunne tegenpartij gaf hun den naam van „slijkgeuzen". In de meeste gemeenten was de overheid zeer tegen dit uitloopen gekant; zij wilde geene afzonderlijke vergaderingen dulden. Al wie er zich aan schuldig maakte, zijn huis daartoe leende of den predikant herbergde, werd streng gestraft. Men legde hem boeten op, men verbood hem zijne nering, ja zelfs, men ontpoorterde hem. Dit diende al zeer weinig om de onderlinge verdraagzaamheid, zooals de Remonstranten die voorstonden, bij hen aangenaam te maken.

In weerwil van het verbod der Staten verschenen van weerszijden een aantal pamfletten, die dikwijls met de grootste bitterheid waren gesteld. Naast wetenschappelijke betoogen vond men daarin de meest venijnige verdachtmaking.

De, plaats, waar het verzet tegen de Remonstranten werd georganiseerd, was Amsterdam. De predikanten dier aanzienlijke gemeente waren zonder uitzondering aanhangers van de strenge Gereformeerde leer en voor het meerendeel woordvoerders hunner partij. Daar werden vergaderingen belegd, om in den nood der Kerk te voorzien. Predikanten uit de beide deelen van Holland, door hunne geestverwanten afgevaardigd, kwamen daar samen en beraadslaagden over de middelen, om de doleerende of kruiskerken te steunen en het houden van eene Nationale Synode te bevorderen. Deze vergaderingen heetten vergaderingen van correspondentie en werden niet geregeld gehouden [1]). Toen de tijden moeielijker werden,

[1]) Dr. F. L. Rutgers, Het Kerkverband der Nederlandsche Gereformeerde kerken enz. in den aanvang der 17de eeuw, Amst. 1882. Deze schrijver heeft uit het archief van den kerkeraad van Amsterdam en uit het synodaal Oud-Archief alle bijzonderheden omtrent deze vergaderingen bijeengezocht.

in de jaren 1616 en '17, werden deze vergaderingen ook menigvuldiger. Niet slechts binnen Amsterdam, ook te 's-Gravenhage, Dordrecht en Schiedam kwamen zij bijéen. Naast deze vergaderingen van correspondentie, die zich slechts over de provincie Holland uitstrekten, was Amsterdam in 1615 en '16 getuige van twee vergaderingen van afgevaardigden uit alle provinciën. Dit waren synodale vergaderingen, die echter geen officiëel karakter bezaten, daar zij plaats hadden zonder toestemming der overheid, en slechts de kruiskerken vertegenwoordigden [1]). Door deze vergaderingen [2]) bleven de hoofden der Contra-Remonstranten voortdurend met elkander in betrekking en bestond er tusschen hen eene volkomen samenwerking, die hunne partij zeer versterkte. De strijd werd steeds heviger, en steeds duidelijker bleek het dat aan deze verwarring slechts een gewelddadig einde kon komen.

De toestand werd nog erger, toen de verdeeldheid zich ook duidelijk vertoonde in de hooge regeeringscollegiën. Reeds lang had er tusschen de beide hoofdpersonen in Den Haag, prins Maurits en Oldenbarneveld, eenige spanning geheerscht, die zeer verkoelend op beider vriendschap had gewerkt. Prins Maurits, de bekwame veldoverste, had dikwijls andere inzichten dan de scherpzinnige staatsman Oldenbarneveld. Deze laatste wist in Den Haag zijne meening meestal te doen zegevieren en dan moest Maurits als dienaar der Staten gehoorzamen. In de eerste jaren was dit geene zaak van groote beteekenis geweest; Maurits was jong en nog onervaren; maar toen hij zich van zijne kracht bewust werd, viel het gehoorzamen hem dikwijls zwaar. In 1600 had dit voor de eerste maal tot een ernstig conflict aan-

[1]) Rutgers, a. w., blz. 27 vv., heeft voor het eerst het verschil tusschen deze twee soorten van vergaderingen duidelijk in het licht gesteld.

[2]) In de kerkeraadsacten van Amsterdam wordt in Nov. 1617 nog van eene derde dergelijke vergadering gesproken, maar verder is het niet bekend, of die vergadering is gehouden. Misschien hebben de veranderde politieke omstandigheden haar doen uitstellen.

leiding gegeven. Oldenbarneveld had. tegen den beslisten raad van Maurits in, den gewaagden tocht naar Duinkerken doorgezet. Al verschafte de overwinning bij Nieuwpoort den roemruchten veldheer nieuwe lauweren, het doel van den tocht werd toch gemist. Na deze gebeurtenis was de verhouding tusschen deze uitstekende mannen nooit meer zoo welwillend als vroeger geworden. Een nieuw verschil ontstond tusschen hen eenige jaren later, toen de vredesonderhandelingen met Spanje zeer tegen den wensch van Maurits werden aangeknoopt. Ook het Bestand, dat eindelijk in 1609 werd gesloten, mocht zijne goedkeuring niet wegdragen en bracht slechts grootere verwijdering tusschen beide mannen te weeg.

Nu rezen de kerkelijke geschillen op. In de eerste jaren liet Maurits er zich volstrekt niet mee in, maar luisterde hij met evenveel stichting als vroeger naar zijn hofprediker. Oldenbarneveld daarentegen was de groote tegenstander der Contra-Remonstranten, niet uit een dogmatisch beginsel, maar omdat hij het recht der overheid in kerkelijke zaken met alle kracht wilde handhaven en geen duim breed wilde wijken voor hetgeen hij slechts kerkelijke heerschzucht achtte. Op kerkrechtelijk gebied stond hij geheel aan de zijde der Remonstranten.

De verwijdering tusschen den veldheer en den staatsman werd met den dag grooter. Maurits koesterde een vurig verlangen naar de grafelijke waardigheid, die men eens aan zijn vader had willen opdragen, doch welke deze tengevolge van Balthazar Gerard's sluipmoord nooit had bekleed. Oldenbarneveld alleen was de man, die hem deze waardigheid door zijn invloed kon verleenen. Deze vreesde evenwel, schoon ten onrechte, dat Maurits naar de alleenheerschappij stond, en wilde daarom volstrekt niet tot diens verheffing medewerken. Het gevolg van dit alles was, dat beide mannen elkander met klimmende achterdocht beschouwden en dat Maurits steeds meer naar de zijde der Contra-Remonstranten neigde. Tot eene openlijke vredebreuk kwam het eindelijk in Juli 1617.

In de Hervormde gemeente van Den Haag, die langen tijd zeer rustig was gebleven, had in de laatste jaren de

tweespalt hoe langer zoo meer het hoofd opgestoken. De oorzaak hiervan was de predikant Henricus Rosaeus. Als een leerling van Vorstius, toen deze nog te Steinfurt stond, had hij eerst in vollen vrede samengewerkt met Wtenbogaert, maar langzamerhand had er eene verandering bij hem plaats gegrepen. Hij was een man van een zeer heftig karakter en liet zich in zijne preeken al meer en meer verleiden tot bitse uitvallen tegen de Remonstranten, en met name tegen zijn ambtgenoot. De toestand werd eindelijk geheel onhoudbaar. Van verschillende zijden werden pogingen aangewend om hem tot gematigdheid te bewegen, maar zonder eenig gevolg. De politieke vijanden van Oldenbarneveld, die ook op kerkelijk gebied zich tegenover hem schaarden, stookten dit vuur aan, om op die wijze zijn invloed te doen dalen. Doch eindelijk kwam het zóó ver, dat de Magistraat Rosaeus met schorsing bedreigde, zoo hij zich niet met Wtenbogaert wilde verzoenen. Hij weigerde en de schorsing werd uitgesproken. De predikant te Rijswijk behoorde tot zijne geestverwanten, deze stond hem gaarne zijn kansel af en nu trokken iederen Zondag groote scharen naar Rijswijk, om hem te hooren.

Dit naar buiten loopen begon echter lastig te worden; daarom wilden Rosaeus' aanhangers in de stad zelve afzonderlijk kerk houden. De magistraat verzette zich tegen dit plan, maar van de zijde van het Hof werd het krachtig ondersteund, daar de rechtzinnigen in de onmiddellijke nabijheid van den Stadhouder hunne aanhangers hadden. Bovendien werd Maurits in zijne genegenheid voor de Contra-Remonstranten zeer versterkt door zijn neef Willem Lodewijk, Stadhouder van Friesland, een vurig Calvinist.

Eerst werd de Engelsche of Gasthuis-kerk aan de „doleerenden" afgestaan, maar toen deze te klein werd, begon men te onderhandelen over het gebruik der Kloosterkerk, die tot dat tijdstip voor andere doeleinden werd gebezigd. De toestemming hiertoe was nog niet ten volle verleend en de kerk nog niet gereed, toen het volk zich reeds van het gebouw meester maakte, preekstoel en banken er in droeg en er

Zondag, den 9den Juli, voor het eerst onder het gehoor van Swalmius bijéenkwam. Prins Maurits, die zich reeds sinds eenigen tijd al minder en minder onder het gehoor van Wtenbogaert had laten zien, hakte eindelijk den knoop door: den 23sten Juli ging hij met een talrijk gevolg naar de Kloosterkerk. Op het bericht hiervan ging er een juichkreet onder alle Contra-Remonstranten op; Maurits werd als de beschermer van het geloof tot boven de wolken verheven.

De Staten van Holland trachtten nog een dam op te werpen tegen den wassenden stroom. Bleef in de verschillende steden de orde maar gehandhaafd, dan kon een welgezinde overheid nog veel redden, dan konden tenminste de besluiten der Staten nog worden uitgevoerd. En zoo werd dan den 4den Augustus 1617 door hen eene resolutie genomen, die gewoonlijk de „scherpe" genoemd wordt. Deze machtigde de steden om krijgsvolk aan te werven, dat slechts aan de stedelijke overheid en niet aan de Generaliteit den eed behoefde te doen. Dit krijgsvolk kreeg den naam van Waardgelders. Wel verzette zich tegen dit besluit de oppositie in de Staten van Holland, namelijk de afgevaardigden van Amsterdam, Enkhuizen, Edam en Purmerend, bij wie zich thans ook die van Dordrecht voegden, maar zij werden overstemd. Door den invloed van Oldenbarneveld namen de Staten van Utrecht een gelijk besluit. Met deze resolutie hadden de Staten van Holland hun eigen graf gegraven. Zij was in strijd met de Unie en werd een wapen in de hand der Algemeene Staten, om die van Holland te treffen.

Inmiddels werd de wensch naar eene nationale synode hoe langer zoo luider uitgesproken. Verschillende provinciën vereenigden zich met dien wensch. Holland en Utrecht daarentegen wilden van geene nationale synode weten. Iedere provincie had het recht, beweerden zij, om de zaken van den godsdienst afzonderlijk te regelen. In Utrecht hadden de Remonstranten de meerderheid, in Holland vormden zij eene sterke minderheid en zou hun, ook al werden zij door eene synode veroordeeld, door de hun gunstig

gezinde magistraten geen overlast worden aangedaan.

De Contra-Remonstranten eischten eene nationale synode, omdat de kerk in al de zeven provinciën één geheel vormde en de kanker der ketterij het geheele land had aangetast. Drie provinciën waren zeer krachtig voor het houden van zulk eene vergadering, namelijk Friesland, Groningen en Zeeland; Gelderland óok, hoewel de ridderschap dien wensch nog onder eenig voorbehoud ondersteunde. Holland, Utrecht en Overijsel wilden slechts toestemming geven tot het houden van provinciale synoden; deze partijen stonden in de Algemeene Staten tegenover elkander. De protesteerende steden van Holland, thans nog versterkt door Schiedam, wilden evenwel haar stem laten gelden en zonden deputaties naar deze vergaderingen af; hetzelfde deden eenige protesteerende steden van Overijsel. De buitenlandsche gezanten mengden zich óók in dit geschil: Engeland steunde de Algemeene Staten, en Frankrijk de Staten van Holland. Jacobus I zond een boodschap, om het recht van de nationale synode te bepleiten. De strijd hierover duurde eenige maanden, zonder dat het tot eene beslissing kwam. Maurits begreep eindelijk te moeten doortasten. In het begin van 1618 trok hij het geheele land door, en overal, waar hij de macht daartoe bezat, verzette hij de regeering. Hij verscheen op den Landdag van Overijsel en wist dien tot gehoorzaamheid te bewegen. In Juli kwam hij te Utrecht. Hier dankte hij in naam der Generaliteit de waardgelders af; hij ontbond de Staten en den magistraat en zorgde, dat de nieuwe leden in zijnen geest werkten. Waar hij verscheen, bukte men voor hem.

Toen hij in Den Haag terugkeerde, was de tegenstand gebroken. De Generale Staten besloten, met toestemming van Holland, tot het houden van eene nationale synode, waarop ook de verschillende buitenlandsche Gereformeerde kerken zouden worden uitgenoodigd, en die in November in de stad Dordrecht zou bijeenkomen. Provinciale synoden moesten worden gehouden, om de afgevaardigden voor die synode te verkiezen; in de classes, waar scheuring bestond,

zouden beide partijen hunne afgevaardigden zenden. Hieraan hield men zich evenwel aan de zijde der Contra-Remonstranten niet. De hartstochten waren zóó opgezweept, dat het hun, nu zij de macht in handen kregen, te moeilijk viel, rechtvaardig te zijn.

Te midden van al deze toebereidselen voor de Nationale Synode, klonk, voor de ééne partij als een verpletterende donderslag, voor de andere als de belofte van eene toekomstige overwinning, de tijding door het land, dat Oldenbarneveld, Hugo de Groot, Hoogerbeets en Ledenberg gevangen waren gezet. Den 28sten Augustus waren zij kort na elkander op het Binnenhof verschenen en daar in hechtenis genomen. Den Remonstranten sloeg de schrik om het hart. Wtenbogaert vreesde, dat het ook weleens zijne beurt kon worden; de meeste plannen van Oldenbarneveld toch waren met zijne medewerking ontworpen. Hij verliet Den Haag en vluchtte naar Antwerpen. In September verzette Maurits daarop in vele steden van Holland de regeering, om allen tegenstand voor goed te breken.

Den 13den November 1618 werd de groote Nationale Synode geopend met een preek van Ds Lydius in de Groote Kerk van Dordrecht. Uit het buitenland waren 26 leden aanwezig (slechts de Fransche afgevaardigden, die reeds verkozen waren, konden tengevolge van een verbod van hunnen koning niet verschijnen) en 80 leden uit de provinciën, waaronder 18 gedeputeerden van de Generale en Provinciale Staten. De Remonstranten telden slechts twee vertegenwoordigers onder de leden der Synode, namelijk twee afgevaardigden uit Utrecht. De overige Remonstranten, die hier verschenen, waren door de Generale Staten geciteerd, om zich te komen verantwoorden. Het waren de woordvoerders hunner partij; Episcopius was van hunne zijde met de leiding der onderhandelingen belast. Waren zij eerst van meening geweest, dat de Synode over de hangende geschilpunten met hen zou redetwisten, spoedig werden zij uit den droom geholpen: zoo iets lag niet in het plan der vergadering. Al hare leden koesterden een innigen afschuw van de

leer der Remonstranten, zij waren enkel bijeengekomen, om over die leer het vonnis der veroordeeling uit te spreken; van eene vrije discussie kon dus geen sprake zijn. De Remonstranten hadden te antwoorden op de vragen, die hun werden voorgelegd, meer niet. Tegen deze behandeling verzetten laatstgenoemden zich met allen nadruk en standvastig weigerden zij, het recht der Synode te erkennen. De beraadslagingen werden hierdoor zeer vertraagd, daar zij wel in kleinigheden toegaven, maar in de hoofdzaak niet. Het geduld van de leden werd op een zware proef gesteld, en toen eindelijk in Januari 1619 alle onderhandelingen vruchteloos bleken, gebood de voorzitter Bogerman hun op barschen toon, de Synode te verlaten; zij zouden uit hunne geschriften worden geoordeeld.

Van nu af liepen de beraadslagingen vlug van stapel; in Maart was de vergadering met haar oordeel gereed, dat in vijf canones werd geformuleerd. Ook werden de Confessie en de Catechismus nog nagezien, doch niemand had er eenig bezwaar tegen, zoodat dit werk in twee dagen was afgeloopen, waarna de buitenlandsche geleerden vertrokken.

Toen de Synode het oordeel over de Remonstranten had uitgesproken, werd ook de rechtszaak van Oldenbarneveld en zijne medegevangenen beslist. Een college van vier en twintig rechters, tot dit doel door de Generale Staten benoemd, veroordeelde Oldenbarneveld ter dood en De Groot en Hoogerbeets tot levenslange gevangenschap op Loevestein. Ledenberg had zich zelf in de gevangenis om het leven gebracht. Noch de Advocaat wilde genade vragen, noch één zijner verwanten voor hem, en Maurits wilde haar slechts verleenen, als het verzoek daartoe tot hem kwam. Geen van beiden waren tot toegeven geneigd; den 13den Mei werd het vonnis voltrokken.

De Synode was na het vertrek der buitenlanders nog bijeengebleven, om eene kerkorde op te stellen. Zij legde de regeling van 1586 daaraan ten grondslag, maar kende aan de overheid meer rechten toe. Toch kon ook deze kerkorde geen genade vinden in de oogen der hooge overheid.

Slechts in enkele provinciën, als Gelderland en Utrecht, werd zij aangenomen, maar zelfs daar nog niet onveranderd. Hoe het oordeel der Synode over de Remonstranten zou luiden, kon geen oogenblik twijfelachtig zijn; hunne leer werd in de scherpste bewoordingen veroordeeld.

De Algemeene Staten namen nu het werk over. Die „dwaalleeraars" mochten niet meer in het land prediken. Hun werd vergund in de zeven provinciën te blijven wonen, mits zij eene schriftelijke belofte teekenden, dat zij nooit weer, noch op eene openbare plaats, noch in een huis, zouden preeken; wilden zij dit niet doen, dan moesten zij het land ruimen. Die belofte heette „de Acte van stilstand". Onder de geciteerden was er slechts één, die de acte wilde onderteekenen, maar later, toen de provinciale synoden al de Remonstrantschgezinden hadden afgezet, waren er verscheidenen, die met deze belofte het verblijf in het vaderland kochten. Verreweg de meesten echter bleven standvastig en verkozen de ballingschap boven de verloochening van hunne overtuiging, terwijl enkelen zich schuilhielden, om bij nacht de verstrooide gemeenten te troosten. Velen hunner hebben dit met het verlies van hunne vrijheid geboet; acht van hen hebben jarenlang in de kerkers van Loevestein gezucht.

Een streng plakkaat werd afgekondigd, om alle samenkomsten van Remonstranten te verbieden. Dit verbieden van godsdienstoefeningen was eene daad van geweld, daar ze aan Doopsgezinden, Lutherschen en Roomschen wel waren toegestaan. De Contra-Remonstranten moesten dit eigenlijk toestemmen, want vóór 1618 hadden zij hetzelfde voor zich geëischt. Zij verdedigden echter de plakkaten tegen de Remonstranten hiermede, dat dezen zich steeds Gereformeerden bleven noemen, terwijl de Gereformeerde religie slechts in de publieke kerken mocht worden geleerd. Wanneer de Remonstranten niet in hunne dwaling hadden volhard, dat hunne leer beter met de beginselen der Gereformeerde kerk overeenkwam dan de nu algemeen aangenomene, zoo hadden zij hunne tegenpartij dit wapen uit de hand geslagen

en waren zij zelve dichter bij de waarheid gebleven.

Van de zijde der Remonstranten verschenen nu tal van pamfletten, waarin de Synode en hare leden werden aangevallen. Het eene geschrift was nog scherper dan het andere; diepe verontwaardiging en innige afkeer had de pennen bestuurd. De onverkwikkelijke polemiek, die vóór de bijeenkomst der Synode gevoerd was, werd dus nog steeds voortgezet.

In 1621 was de oorlog tegen Spanje hervat. Een belangrijke krijgstocht zou wellicht de aandacht des volks van de binnenlandsche aangelegenheden hebben afgetrokken en aan de Remonstranten meer vrijheid hebben bezorgd, maar de oorlog werd slap gevoerd. Maurits was niet meer de krachtige krijgsheld van voor twintig jaren en hij werd bovendien zeer slecht door de Staten ondersteund.

Alle hoop op eenige meerdere vrijheid werd den Remonstranten ten slotte ontnomen door de samenzwering van Oldenbarneveld's zonen, Slatius en eenige anderen. Slatius was Remonstrantsch predikant geweest te Bleiswijk, maar in 1619 afgezet. De andere hoofden waren allen Remonstranten of Roomschen, sommigen hunner waren zelfs verwant aan afgezette predikanten. Zij hadden het plan gevormd om Maurits bij zijn dagelijkschen tocht naar Rijswijk te overvallen en te vermoorden. Door eenigen der mannen, die den aanslag zouden uitvoeren, werd het geheim evenwel verklapt.

Een schok doortrilde het geheele land. Een aanslag op den Vorst, die bovendien na 1618 de meest populaire persoon in de zeven provinciën was! De namen der samenzweerders gaven den vijanden der Remonstranten aanleiding om hen allen van medeplichtigheid aan deze euveldaad te beschuldigen. Dit werd nog erger, toen Slatius eenige predikanten als zijne medeplichtigen noemde. Wel trok hij later deze beschuldiging weder in, maar het was te laat: zij was uitgesproken en werd geloofd. Onder de Contra-Remonstranten was er niemand, die zich niet innig overtuigd hield, dat alle Remonstranten er van hadden geweten; tot in de hoogste rechtscollegies toe was deze meening doorgedrongen. Op alle plaatsen werden de plakkaten met dubbele gestrengheid gehandhaafd.

Opnieuw schepten de verdrukten moed, toen in 1625 Maurits overleed en door zijn broeder Frederik Hendrik werd opgevolgd. Deze had door den invloed van zijne moeder, de edele Louise de Coligny, altijd veel meer sympathie voor de Remonstranten gekoesterd dan zijn broeder, al had hij zich niet bij hen aangesloten. Zij hoopten nu op herstel van al het onrecht, dat hun naar hunne meening was wedervaren.

Doch Frederik Hendrik was veel te voorzichtig, om de openbare meening openlijk te trotseeren. Geen enkel plakkaat werd ingetrokken, geen enkele gevangene werd in vrijheid gesteld. De stemming der hooge regeering onderging echter eene merkbare verandering. In de Staten hadden weer leden van vóór 1618 zitting genomen. De magistraat van Amsterdam, tijdens het bestand zoo streng kerkelijk gezind, was nu van een geheel anderen geest. Zoo ging het ook op verscheidene andere plaatsen. Episcopius en Wtenbogaert keerden terug uit Frankrijk, waar zij de laatste jaren vertoefd hadden. Hadden zij in den vreemde al hunne krachten ingespannen, om de Remonstranten in eene broederschap te vereenigen, hier in het land zou hun dat, naar zij terecht meenden, gemakkelijker vallen. De vergaderingen der Remonstranten werden oogluikend toegelaten, zelfs in Den Haag, onder het oog der regeering. Enkele steden daarentegen, waaronder Leiden, bleven onverzoenlijk tegen hen gekant.

De Leidsche hoogeschool was in 1619 gezuiverd van al de vertegenwoordigers der onrechtzinnigheid: Episcopius, Vossius, Barlaeus waren afgezet, opdat hunne plaatsen weder door rechtzinnigen zouden worden ingenomen. De Theologische Faculteit had slechts één professor, Polyander, overgehouden. Deze zag nu als ambtgenooten naast zich aangesteld Antonius Walaeüs uit Middelburg en Antonius Thysius uit Harderwijk. In 1620 werd hun aantal vermeerderd door de overkomst van Andreas Rivetus uit Frankrijk. De predikant Festus Hommius werd regent van het Statencollegie.

Niet slechts het onderwijs der studenten vorderde hun tijd en hunne krachten; zij moesten tevens de aanvallen

afslaan, door de Remonstranten op de Gereformeerde kerk gericht. In 1621 was eene confessie, door Episcopius opgesteld, verschenen en door de Leidsche Faculteit beantwoord met eene „Censura". De Remonstranten gaven hierop weder eene „Apologia" in het licht.

De leden der Faculteit wijdden zich echter op dat oogenblik met al hunne krachten aan de bijbelvertaling, zoodat zij op het laatstgenoemde geschrift het antwoord schuldig zijn gebleven. Tot deze vertaling was op de Synode van Dordrecht reeds in de eerste zittingen besloten. Hadden de leden der hiertoe benoemde commissie in het begin met veel tegenspoed te kampen gehad, sinds 1624 was het werk met allen ijver doorgezet. In 1637 was het voltooid en verscheen het met een autorisatie der Staten-Generaal. Het was de eerste Nederlandsche vertaling van den Bijbel uit den grondtekst en werd door alle geleerden als uitstekend geslaagd beschouwd.

Al duurde nu de strijd tegen de Remonstranten voort, toch verloor hij veel van zijn bitter karakter. Wel bleven de woordvoerders bij herhaling hunne stem verheffen, maar het volk luisterde niet langer met zulke gretige ooren naar hunne taal; zelfs werden er, nu eens van de zijde der Remonstranten, dan weer van die der Contra-Remonstranten, voorslagen gedaan, om beide partijen te hereenigen; hiervan wilden echter vooral de Gereformeerden niets weten.

De onderlinge verhouding tusschen de strijdende partijen bleef geruimen tijd aldus voortbestaan en verbeterde op den langen duur een weinig, totdat nieuwe twisten in den boezem der kerk de aandacht van de Remonstranten afleidden, totdat Heidanus met zijn Cartesianisme, Coccejus met zijne verbondstheologie in de tweede helft der 17de eeuw de hoofden en harten in gloed zetten.

Bij den langdurigen strijd tegen de Remonstranten verloor de gereformeerde kerk echter niet uit het oog, dat er nog een andere vijand was, voor wien zij op hare hoede moest wezen. Steeds bleef men een wakend oog houden op de handelingen der Roomsche geestelijkheid en menigvuldig zijn de klachten,

over de „paepsche stouticheden" aangeheven. De theologische wetenschap had zich door al die twisten over de leer op een weg begeven, die leidde tot schoolsche systematiseering, waarbij zij groot gevaar liep, zich in subtiliteiten te verliezen. Ook na de Synode van Dordrecht is zij dit scholastieke pad blijven bewandelen. Intusschen werd thans de wetenschappelijke behandeling der moraal, door Walaeus het eerst aan de hoogeschool gebracht, gelukkig niet uit het oog verloren. Cartesius zou echter door zijne philosophie, ook in de reactie daartegen, aan de godgeleerde studiën nieuwe frischheid schenken.

Onder de mannen, die in den hier vluchtig geschetsten strijd als woordvoerders der Contra-Remonstranten optraden, neemt Jacobus Trigland, predikant te Amsterdam en later hoogleeraar te Leiden, eene belangrijke plaats in. Een weinig jonger dan de meeste hoofden zijner partij, stond hij in het begin der worsteling niet op den voorgrond. Hierdoor zag hij zich minder dan anderen in de gelegenheid gesteld, om krachtig handelend op te treden en in den loop der gebeurtenissen beslissend in te grijpen, al heeft hij ongetwijfeld reeds toen zijn invloed doen gelden. De groote kracht zijner werkzaamheid lag op het gebied der polemiek en der apologetiek. Onvermoeid bestreed hij met woord en pen de Remonstranten en hiermede oefende hij een machtigen invloed op de denkbeelden zijner tijdgenooten. Ook na 1619 bleef hij even ijverig bezig, om de leer der Gereformeerde Kerk ook wetenschappelijk te verdedigen tegen de scherpe aanvallen, door de Remonstranten er op gericht. Nog in de ziekte, die een einde aan zijn leven maakte, wijdde hij zich aan dit levensdoel, totdat de pen aan zijne verstijvende hand ontviel.

HOOFDSTUK I.

TRIGLAND'S LEVEN EN KARAKTER.

---

1. Trigland's opleiding.

Na alzoo de gebeurtenissen in het geheugen te hebben teruggeroepen, die op het godsdienstig leven onzer vaderen in de eerste helft der 17de eeuw zulk een eigenaardigen stempel hebben gedrukt, ga ik over tot het schetsen van den levensloop des mans, wiens naam ik aan het hoofd van dit geschrift heb gesteld.

Dr. Rogge heeft in zijn „Johannes Wtenbogaert" het toen levende geslacht op de volgende wijze geteekend [1]: „Welk een fierheid en kloekheid, welk een zekerheid en overtuiging in houding en gebaren, in de uitdrukking van het gelaat, in den opslag der oogen! Staatslieden en predikanten, burgers en geleerden, ze wisten wat ze wilden; zij transigeerden niet, maar gingen met vasten tred op hun doel af. Maurits en Oldenbarneveld, Wtenbogaert en Gomarus, zij trekken ons gelijkelijk aan, ondanks hunne eenzijdigheid en partijdigheid, hunne hardheid en onbillijkheid, want zij waren mannen uit éen stuk, wier gebreken onafscheidelijk waren van hunne onmiskenbare deugden."

Aan deze schildering beantwoordt geheel het karakter van Jacobus Trigland, voor zoover wij dit uit zijne eigene werken en uit de oordeelvellingen van anderen kunnen

---

[1]) H. C. Rogge, *Johannes Wtenbogaert en zijn tijd*, Amst. 1874, deel II, blz. 3.

opmaken. Daar wij geen ander levensbericht van een tijdgenoot over hem bezitten dan de uit den aard der zaak niet zeer uitvoerige „Oratio funebris", door Johannes Coccejus op hem gehouden [1]), blijven er natuurlijk tal van vragen over, waarop wij gaarne een vollediger antwoord zouden ontvangen. Ook de brieven, die van hem bewaard zijn gebleven, zijn zóó weinige in aantal en daarenboven zóó weinig van particulieren aard, dat wij hierin slechts hoogst sobere bijdragen tot de kennis van zijn persoon en van zijn bijzonder leven aantreffen. Nochtans is zijn levensloop, in zeker opzicht, zeer merkwaardig geweest. De meesten zijner tijdgenooten toch zijn geboren, toen de Reformatie in ons vaderland, ten minste in Holland, haar beslag reeds had gekregen; zij wisten van den zielestrijd, dien de overgang van het oude tot het nieuwe geloof aan velen had gekost, niet dan bij overlevering te verhalen, hetzij omdat hunne ouders de nieuwe leer reeds hadden omhelsd, hetzij omdat dit ontwikkelingsproces reeds in hunne jeugd was afgeloopen. Niet alzoo Trigland.

Den 22sten Juli 1583 [2]) werd hij te Vianen geboren. Zijn vader was Cornelis, zoon van Gualtherus (Wouter) Drijeykelen van Gouda, die wegens de troebelen aldaar naar Vianen was uitgeweken. Zijne moeder heette Anna Gerards en was uit Kuilenburg afkomstig. Cornelis Trigland behoorde tot een oud patricisch geslacht en gaf onderwijs aan de Latijnsche school te Gouda [3]). De gissing is niet al te gewaagd,

---

[1]) Deze oratie is opgenomen in de *Opera omnia Joh. Cocceji*, tom. VI, pag. 48 seq. Zij werd gehouden 17 April 1654. Coccejus heeft de voornaamste bijzonderheden ontleend aan een opstel, door Trigland zelf voor zijne kinderen over zijn leven geschreven. Coccejus zegt hiervan: „cuius unicum argumentum est repetitio beneficiorum Dei". Ongelukkig is dit opstel klaarblijkelijk verloren gegaan.

[2]) Het is tevens het sterfjaar van Ursinus en de datum der geboorte van Episcopius.

[3]) Dit vermeldt J. W[alvis], *Beschryving der stad Gouda*, Gouda, z. j., deel I, blz. 317. De oorspronkelijke geslachtsnaam wordt hier opgegeven als Vereyk. Dit is hoogst waarschijnlijk onjuist, aange-

dat deze de eerste zal zijn geweest, die aan zijn naam den Latijnschen vorm van Trigland heeft gegeven. De beide ouders waren nog het oude geloof toegedaan. Wat de aanleiding is geweest tot hunne verhuizing naar Vianen, is onbekend. Coccejus noemt de dagen, die onmiddellijk op de afzwering van Philips II volgden, voor de Roomschen een moeilijken tijd. Hieruit schijnt te volgen, dat deze verandering van woonplaats in verband heeft gestaan met de gehechtheid van Trigland's ouders aan de R.-Katholieke kerk. Te Vianen werd Cornelis Trigland bierbrouwer, een bedrijf zoowel in zijne eigene familie als in die zijner vrouw erfelijk [1]).

De jonge Trigland werd echter niet bij zijne ouders opgevoed. Hij ging, waarschijnlijk met het oog op zijne latere vorming, inwonen bij zijne tantes en zijne grootmoeder van vaderszijde, eene dochter van Franciscus Adriaansz., eertijds burgemeester van Gouda [2]). Deze bloedverwanten, nog innig aan het oude geloof gehecht, koesterden het vurig verlangen, dat een der mannelijke leden der familie zich aan den dienst der R.-Katholieke kerk zoude wijden. Hiertoe werd aan Jacobus de voorkeur gegeven boven zijn ouderen broeder Gualtherus (Wouter), omdat hij levendiger scheen en een beter geheugen bezat. Hij bezocht de Latijnsche school, waar Mr Paulus Traudenius rector was, dezelfde, die reeds aan het hoofd der school stond, toen zijn vader daar nog onderwijs gaf [3]). Op school stond hij onder de meer bijzondere zorg van

---

zien de latere naam de Latijnsche vertaling van Drijeykelen en niet van Vereyk was.

[1]) Het bierbrouwersvak werd te Gouda zóó algemeen uitgeoefend, dat een burgemeester der stad in de tweede helft der 17de eeuw 126 bierbrouwerijen telde. Men zeide zelfs, dat er indertijd meer dan 350 waren geweest (zie Walvis, a. w. deel I, blz. 34). Hierbij dient echter in het oog te worden gehouden, dat in die dagen vele burgers niet alleen hun eigen brood bakten, maar ook hun eigen bier brouwden.

[2]) Burgemeester van Gouda van 1530—1533 (zie Walvis, a. w. deel I, blz. 75 en 76).

[3]) Traudenius was rector van 1573—1602 (zie Walvis, a. w., deel I, blz. 217).

Hermanus Rijmsdijck van Utrecht. Tusschen hem en dezen leermeester ontstond spoedig eene innige genegenheid, die later nog van invloed op zijn levensloop is geweest.

In 1597 werd Trigland naar Amsterdam gezonden en aldaar aan de zorg van eenige priesters toevertrouwd, ten einde onder opzicht van Mr. Albert Duyvense ingewijd te worden in de dogmatiek zijner kerk. Hij bleef daar tot het einde van 1598, toen hij naar Leuven vertrok. Na 1581 was er echter een Staats-verbod uitgevaardigd, dat geen Nederlander aan eene hoogeschool, binnen het gebied van den koning van Spanje gelegen, mocht studeeren. Om dit verbod te ontduiken, nam hij een anderen naam aan en werd hij als Jacobus Triballenius of Triblandius uit Gouda aan de Academie ingeschreven [1]. Er kan geen oogenblik aan getwijfeld worden, of hij wel een trouw zoon der kerk was, toen hij in Leuven kwam. Een zijner tijdgenooten, zekere Jodocus Cats, die de R.-Katholieke kerk getrouw is gebleven, verhaalt ons hieromtrent het volgende: [2] „Terwijlen ick daer (n.l. te Leuven) was, studeerden daer ook Jacobus Trigilantius, met welcken ick seer familiaer was, eensdels mitsdien hij naerstich was in studi, ende ten anderen [ik] niet anders conde vermercken, of [hij] was zeer godsvruchtich. Als wij met malkandere gingen wandelen buyten de stadt op de dorpen, ondersochten dan, wien de Patronen van dieselfde gheweest hadden, ende haer deuchden verhaelden wij dan; vermoeyt synde van gaen, vielen op ons knien, songen de litanie van alle Gods HH." Wanneer iemand nog op zulk eene devote wijze zijne godsdienstplichten tracht waar te nemen, dan kan men zeker zijn, dat de twijfel zijn hart nog niet is binnengeslopen. Hij was niet alleen een vrome, maar ook een zeer ijverige knaap, zoodat hij in het jaar 1600 onder honderd zeven en twintig studenten zich de veertiende plaats wist te verwerven [3].

---

[1] Walvis, a. w., deel I, blz. 318.

[2] Medegedeeld in de *Bijdragen voor de Geschiedenis van het bisdom van Haarlem*, deel XVII, afl. 2 (Haarl. 1890), blz. 268—270.

[3] Walvis, t. a. p.

Voordat hij zich aan de theologie ging wijden, moest hij eerst ingeleid worden in de philosophie. Daartoe werd hij opgenomen in de „queeckschool of paedogogie het Verken" [1]. Zijn tafelkost werd betaald uit eene stichting van Matthias Tincx van Edam [2]. De philosophie heeft, in weerwil van den geheelen ommekeer, die later bij hem heeft plaats gegrepen, een onuitwischbaren stempel op zijn ganschen persoon gedrukt, zooals later bij het behandelen van zijne werken zal blijken.

Eene andere eigenaardigheid der Leuvensche hoogeschool heeft evenzeer een grooten invloed op hem geoefend: de geschriften van Augustinus werden daar in die dagen nog zeer ernstig bestudeerd. Eerst vier jaar later, in 1602, is Cornelius Jansen te Leuven komen studeeren, die bijna veertig jaar daarna door zijn aan de Jezuïeten ongevallig boek, getiteld „Augustinus", de studie van dezen kerkvader uit het leerplan der hoogeschool deed verdwijnen. Ongetwijfeld is ook Trigland met Augustinus' werken bekend geworden en heeft hij er een diepen indruk van ontvangen; althans toen hij aan de theologische studiën zou beginnen en de eerste schreden gezet had in den doolhof der theologie van Thomas van Aquino en der geheele scholastiek, schrok hij terug [3]. Vooral de methode, bij het weerleggen van kettersche gevoelens gevolgd, bevredigde hem niet; hij oordeelde, dat daarbij veel te veel gesteund werd op menschelijke getuigenissen en niet op Gods Woord, waarop de ketters zich altijd beriepen. Zoo zocht hij dan naar een staf om op te steunen; hij greep naar de werken van Bellarminus, die al de ketters van zijn tijd nauwkeurig had weerlegd. Hier hoopte hij ten minste een vasten grond onder de voeten te krijgen, maar nadat hij al diens werken

---

[1] Zie over dit „Paedagogium Standonck, vulgo Porci" Valerius Andreas, *Fasti academici studii generalis Lovaniensis*, Lov. 1650, p. 256—260.

[2] Zie over deze stichting Valerius Andreas, l.l., p. 259, no. 18.

[3] Joh. Coccejus, *Oratio funebris* (zie boven).

gelezen had, gevoelde hij zich nog meer onbevredigd en verontrust dan te voren. Dit duurde een tijdlang, totdat hij „ad valvas academicas" eenige stellingen zag aangeplakt over de verdiensten. De verdediging van deze stellingen bracht zijne ziel nog meer in opstand. Hij achtte de leer, welke hij daar vernam, slechts ingeblazen door menschelijken hoogmoed en niet in overeenstemming met de christelijke nederigheid. Gelijk bij vele hervormers, was het ook bij hem de leer van de verdienste der goede werken, die hem de Roomsche kerk deed verlaten. Waarschijnlijk ontsnapten de twijfelingen, die hem in spanning hielden, niet aan de scherpziende oogen van zijne oversten en achtten dezen het noodig, hem voor eenigen tijd in eene andere omgeving te plaatsen. Professor Jacobus Jansonius van Amsterdam, bestuurder van het „Collegium Pontificium" [1]), tevens opziener der Hollandsche studenten, droeg hem, zonder dat hij er om vroeg en zonder dat hij het doel kende, een zending op aan Alb. Duyvense, die destijds te Haarlem was. En zoo verliet hij Leuven, om er nooit terug te keeren.

Al was hij begonnen te twijfelen aan de waarheid van eenige leerstukken, zooals die hem door de godgeleerden waren voorgedragen, hij gevoelde zich nog volkomen een goed zoon der kerk en geneigd tot onvoorwaardelijke gehoorzaamheid aan zijne oversten. Ook had hij met zijne medestudenten niet gesproken over alles wat hem bekommerde, zoodat dezen niet den minsten twijfel koesterden aangaande zijne rechtzinnigheid.

Ook dit blijkt uit de mededeelingen van zijn tijdgenoot [2]).

„'T gebuerden op een tijt dat ick met Jacobus Trigelantius van Amstelredam te voete nae Haerlem ginghen; onder weech sijnde ginghen samen op een eylandeken op ons knieën leggen, ghekeert sijnde na de grote kerck van S. Bavo te Haerlem alwaer ons E. Overste was, gaven samen

---

[1]) Zie ook over dit Collegium, naar paus Adriaan VI als stichter genoemd, Valerius Andreas, l.l., p. 303—309.

[2]) *Bijdragen* als boven, t. a. p.

ons selven aen Godt ende ons E. Oversten over, dat hij in als [alles] met ons mocht doen soo 't sijn E. beliefden; ja alwaert dat sijn E. ons beliefden te stellen onder die minste student, waren daertoe bereyt. Maer droeffelik te beclagen waer van desen Jacobus: geen ses weken hiernae of verviel tot ketterie, wordende een Calviniste predikant t' Amsterdam in de nieuwe kerk, met grote toeloop van volk lange jaeren aldaer gedaen heeft; ende daarnae te Leyen. Mijn dunckt, hadder een stemme uut den hemel ghecomen, dien gheseydt hadde: een van u twee sel afvallen, en soude ick niet voor hem maer voor mijn selven ghevreest hebben."

In Holland vertoefde hij eenige weken bij zijne tantes en vrienden te Gouda, maar in die streng geloovige kringen kon zijn gemoed de zoo vurig begeerde rust niet vinden. Hij overlegde bij zich zelven, zoo verhaalt ons Coccejus [1]), „indien een mensch door zijne werken zich het heil kon verwerven, waartoe is dan Christus als verlosser en redder noodig geweest?"

Al helde hij reeds zeer sterk tot de leer van het Protestantisme over, toch was deze bij hem tengevolge van het pauselijk doemvonnis nog steeds verdacht; hij meende nog altijd, dat de aanhangers van deze leer niet minder dwaalden dan de voorstanders van de verdiensten der werken.

Eindelijk kwam hij na een langen, innerlijken strijd tot de vaste overtuiging, „dat voor de zondaren geen ander heil overbleef dan in onzen getrouwen Schepper, Jezus Christus, die het alleen uit genade en barmhartigheid aan hen uitdeelde; de goede werken moeten wij doen, om ons dankbaar te betoonen tegenover onzen barmhartigen Verlosser" [2]). Toen hij zoo ver was gekomen, besloot hij de leer der Reformatoren op dit punt en ook op alle andere punten te gaan onderzoeken. Coccejus voegt er bij: „Zoo was hij reeds Gereformeerd, vóórdat hij de Gereformeerde leer kende".

---

[1]) Joh. Coccejus, l.l.
[2]) Joh. Coccejus, l.l.

Het verhaal van zijne bekeering heb ik met opzet zoo uitvoerig mogelijk behandeld, omdat het veel in zijn later leven verklaart. De strijd, dien hij hier toe had moeten voeren, gold niet slechts het loslaten van hem dierbaar geworden voorstellingen, maar hij wist ook, dat hij met zijne leermeesters, ook met zijne tantes, die hem hadden opgevoed, onherroepelijk brak. De kerk poogde nog door schoone aanbiedingen hem tot terugkeer in haren schoot te verlokken, maar nu hij den zwaarderen strijd had gestreden, was dit laatste voor hem geen verzoeking meer. Gelukkig vond hij, nadat de deur zijner tantes voor hem was gesloten, bij zijne ouders, die niet zoo streng kerkelijk waren, een toevluchtsoord.

Thans zocht hij eene gelegenheid om in zijn onderhoud te voorzien en ook om de Gereformeerde leer beter te leeren kennen. De financiëele omstandigheden zijner ouders schijnen niet zeer ruim te zijn geweest. „In die dagen", zegt Coccejus, „waren echter zij, die uit het Pausdom overkwamen, eenigszins verdacht, omdat velen het listig, sophistisch, hoogmoedig karakter niet konden afleggen" [1]). Velen moesten hun geloof toonen, door armoede te willen verduren. Zoo ook Trigland. Hij besloot, zich aan het onderwijs te wijden, omdat hij zich daarbij tevens de gelegenheid tot studie zou verschaffen. Gemakkelijk ging dit evenwel niet. Te Utrecht had hij een bloedverwant: de eerste secretaris der stad, Johannes van Leerdam, was zijn neef. Deze deed eenige vergeefsche pogingen en beval hem bij den rector der Hieronymus-school, Johannes Lontius, voor een eventueele vacature aan. In 1602 stierf de rector der school te Vianen, Petrus Mahieu. In Utrecht werd over dit rectoraat gesproken met Hermanus Rijmsdyckius, Trigland's vroegeren leermeester uit Gouda. Deze, die altijd een groote genegenheid voor hem had gekoesterd, beval hem warm aan, en beloofde zich hiervan veel vrucht zoowel voor de school als voor Trigland zelven. Deze aanbeveling bewerkte, wat hij anders

---

[1]) Joh. Coccejus, l.l.

niet zou hebben verkregen; hij werd tot rector benoemd, nog slechts negentien jaar oud [1]).

Te Vianen was in die dagen predikant de geleerde Dr. Albertus Selcartius. Trigland kwam veel met hem in aanraking, hoorde getrouw zijne predicatiën, en kreeg van hem de Confessie van Beza, „de Institutiones" van Calvijn en de „Decades" van Bullinger ter leen. Dit alles, gevoegd bij de voortdurende bestudeering van den bijbel, was oorzaak, dat hij de Hervormde Kerk „steeds meer ging beschouwen als de waarachtige kerk van Christus. In het volgende jaar reeds legde hij voor Selcartius zijne belijdenis af, „hilari animo", voegt Coccejus er bij, en ging hij voor het eerst ten avondmaal. Korten tijd daarna ontvolkte de pest met de stad ook de school, en nu spoorde Selcart hem aan om zich tot het leeraarsambt te bekwamen.

Het gebrek aan eene volledige academische opleiding deed hem eerst langen tijd aarzelen, maar hij durfde den raad van iemand als Selcartius niet in den wind slaan. In 1606 deed hij voor de classis, waartoe Vianen behoorde (de classis van Buren), het preparatoir examen. Er waren echter te veel candidaten, zoodat hij niet werd aangenomen. Gesteund door een brief van Selcart, wendde hij zich nu tot de classis van Gouda, en hier werd hij tot candidaat bevorderd, zoodat Selcart hem spoedig eens zijn kansel toevertrouwde.

Tweemaal was hij reeds door gemeenteleden uit Haastrecht gehoord, maar het beroep was nog hangende, toen de gemeente van Stolwijk hem op aansporing van Selcart beriep. De classis maakte na volledig onderzoek geen bezwaar.

---

[1]) Ik heb hier de jaren, door Coccejus genoemd, veranderd naar eene opgave van Trigland zelven in zijne *Tweede Christelijke Vermaning aan de Remonstranten* (*Opuscula* I, fol. 813 a), geschreven in 1623. Het is eene afwering van de beschuldiging, dat hij, de voormalige kweekeling der Jezuïeten, eigenlijk ook nu nog hun werktuig zou zijn. Hij vermeldt daar, dat hij 4½ jaar in den schooldienst van Vianen is geweest, en op zijn twintigste jaar belijdenis heeft gedaan. In 1607 nu heeft hij Vianen verlaten.

In 1607 deed Trigland zijne intrede in de kerk [1]) en ging hij met zijne vrouw naar Stolwijk. Immers reeds tijdens zijn verblijf te Vianen was hij in 1604 gehuwd met Christina Stoof, dochter van Theodoor Stoof, die even oud was als hij [2]).

---

2. Trigland's openbare strijd tegen de Remonstranten, tot de vaststelling der leer op de Synode van Dordrecht.

De jaren, die hij in Stolwijk doorbracht, zijn waarschijnlijk zeer rustig voorbijgegaan. Er is geen enkele aanwijzing te vinden, dat hij zich toen buiten zijn eigen beperkten kring heeft bewogen. Al heeft de strijd op godgeleerd gebied, die de Hervormde Kerk in beweging bracht, ook toen reeds ongetwijfeld zijne aandacht getrokken, hij zelf stond nog daar buiten. Dat de kring zijner gemeente niet zeer uitgebreid was, kunnen wij opmaken uit een bericht achter de kerkeraadsnotulen gevoegd [3]), dat in den tijd van Trigland drie en vijftig personen aan het avondmaal hebben deelgenomen.

Het kan ons niet verwonderen, dat hij de „Paepsche superstitiën", waaraan hij zich juist ontworsteld had, waar hij kon krachtig bestreed. Zoo bestond te Stolwijk bij vele vrouwen nog de gewoonte, onder de preek op verschillende plaatsen in de kerk, waar hunne ouders of vrienden begraven lagen, te knielen en te bidden. Trigland heeft zich hiertegen zeer dikwijls en ernstig verzet,

---

[1]) Walvis, a. w., deel I, blz. 318, zegt, dat hij in 1606 predikant te Stolwijk is geworden, maar dat komt met de opgaven van Trigland zelven en van Coccejus niet overeen. Ook Soermans, *Kerkelyk register van Zuyd-Holland*, Dordr. 1695, blz. 48 (2de druk, Haarl. 1702, blz. 74), laat hem in 1607 te Stolwijk als predikant optreden.

[2]) Walvis, t. a. p., noemt haar Styntje Henriks Stoof, en Coccejus (l.l.) geeft den hierboven genoemden naam voor haar vader op. Ook vermeldt Walvis nog, dat Trigland zijne vrouw later deftigheidshalve Astophia noemde.

[3]) De kerkeraadsnotulen van Stolwijk beginnen ongelukkig eerst met den opvolger van Trigland, Guinandus Rutgersius, die 3 Juni 1612 aldaar werd bevestigd.

maar zonder veel vrucht, want ook zijn opvolger heeft deze gewoonte aangetroffen en daarover zelfs een proces gevoerd, om er op die wijze een einde aan te maken [1]).

Op ieder, die hem hoorde preeken, maakte hij een hoogst gunstigen indruk. Een nieuwe schoolmeester kwam op het dorp, om eens kennis te maken met den predikant, met wien hij veel moest samenwerken. Nadat hij hem gehoord had, verklaarde hij niets liever te willen dan in Stolwijk te komen, maar hij vreesde, dat Trigland daar niet lang zou blijven; als de Amsterdammers hoorden, dat zulk een man zich in de provincie bevond, zouden zij niet rusten, voordat zij hem in hunne stad hadden [2]). Deze schoolmeester had goed gezien. Spoedig daarna kwamen eenige personen uit Amsterdam, familieleden van zijne vrouw, bij hem, die hem verzochten eens over te komen. Hij had tegen dit verzoek geen bezwaar, en in Juni 1610 ging hij naar Amsterdam, om een vriend te bezoeken. De predikant Petrus Plancius werd in die dagen aan zijn huis gebonden door eene kwaal aan zijn voet, en deze ongesteldheid bood eene welkome gelegenheid aan, om Trigland te doen optreden, die met vreezen en beven aan deze uitnoodiging gehoor gaf. Op verzoek van Plancius preekte hij er nog eene tweede maal, voordat hij weer naar Stolwijk vertrok.

Hoewel hij te Amsterdam een goeden indruk had achtergelaten, wenschte de kerkeraad zich toch nog meer zekerheid omtrent zijn persoon en zijne gaven te verschaffen. Den 16den Juli begaf Hallius, de oudste predikant van Amsterdam, zich dan ook met een ouderling naar Stolwijk, om nog eens nauwkeurig naar alles onderzoek te doen [3]). Men won het getuigenis van den predikant van Reeuwijk, Jacobus Jacobi, omtrent zijn ambtgenoot in, en toen ook dit gunstig uitviel, bracht de Amsterdamsche Kerkeraad den 5den Augustus het beroep op Trigland uit. Eerst den

[1]) Actenboek van den kerkeraad te Stolwijk op het jaar 1613.

[2]) Joh. Coccejus, l.l.

[3]) Notulen van den Kerkeraad der Ned. Herv. Gemeente te Amsterdam, op 20 Juli 1610.

30sten September consenteerden de Burgemeesters hierin, zoodat toen pas de afgevaardigden van den kerkeraad, Jac. Rolandus en een ouderling, naar Stolwijk konden vertrekken, om hem het beroep over te brengen.

Trigland zelf was dadelijk bereid om over te komen. De kerkeraad van Stolwijk wilde hem liever houden, maar begreep dat hij hiertoe geen macht bezat, en ook de classis van Gouda was gezind om hem ontslag te verleenen, zoodat den 28sten October het bericht in den kerkeraad van Amsterdam kwam, dat er tegen zijne overkomst geen bezwaar meer bestond. Den 28sten Nov. trad hij voor het eerst voor de gemeente in de Oudekerk op met eene preek over het vaste fundament, waarop de gemeente Gods moet steunen. De door hem behandelde tekst was Mattheus 16 : 16 en 18 [1]). Verscheidene malen werd hij aan de gemeente voorgesteld en den 24sten December in zijn dienst bevestigd.

Van de eerste jaren, die hij in zijne nieuwe gemeente heeft doorgebracht, is ons weinig bekend. Hij gaf geen teekenen van leven naar buiten. Tot de groote kerkelijke vergaderingen werd hij, de jongste der predikanten, nog niet afgevaardigd, en aan den pennestrijd nam hij nog geen deel. Zelfs in de notulen van den Amsterdamschen kerkeraad wordt zijn naam in die eerste jaren in het geheel niet genoemd [2]). Waarschijnlijk kostte de uitgebreide gemeente, met meer preekwerk en ruimer pastoralen arbeid dan hij tot dusverre volbracht had, hem te veel tijd. Toch leefde hij met zijne collega's, die toen als de steunpilaren der kerk optraden, mede, en konden dezen van het begin af op zijne volle instemming rekenen. Dit blijkt ons uit een brief van zijne hand, geschreven den 18den April 1611 aan Lambertus

---

[1]) Zie Afscheidsrede (*Opuscula* II, fol. 1151 b.).

[2]) Over het geheel leveren de notulen der kerkelijke vergaderingen, evenals die van alle vergaderingen in die dagen, zeer weinig stof, om ons een beeld van de afzonderlijke leden te vormen. Alleen de besluiten werden opgeteekend, maar van de beraadslagingen, die daaraan voorafgingen en waaruit wij het karakter en den invloed der verschillende personen zouden kunnen leeren kennen, wordt met geen woord gerept.

Jemmingius, predikant te Moordrecht [1]). Het was tijdens de Haagsche conferentie, kort na het indienen van de Contra-Remonstrantie. Trigland was blijkens dezen brief van alles goed op de hoogte. Hij sprak zijn ambtgenoot moed in voor deze moeilijke tijden op de volgende wijze: „Hebben sy (nl. de Remonstranten) faveur by de grooten, die dijen wij vertrouwen, wiens eere wij verdedigen, is noch grooter". Over de oorzaak der verdeeldheid zegt hij: „De rechtveerdige straffe Godts hanght zonder twyfel over dese landen, het vier brant, ende die het behoorden vuyt te blusschen blasen het op en onsteecken het meer. Den roem van de vyanden der waarheyt is groot ende de vroome bedroeven sich". Het vertrek van Gomarus uit Leiden speet hem zeer; hij achtte, dat „daarmede de heerlijcke academie van Leyden te gronde gegaen was". Deze woorden maken het geen oogenblik twijfelachtig, hoe Trigland over de hangende vraagstukken heeft gedacht. Toen Sibrandus Lubberti zijn boek tegen Vorstius in het licht had gezonden en daarmede tevens de Staten van Holland had aangevallen, betuigde Trigland hem in een brief zijne ingenomenheid met dit geschrift [2]).

In Januari 1614 werd de Resolutie tot onderlinge verdraagzaamheid door de Staten van Holland uitgevaardigd. Alle kerkelijken verklaarden zich als één man er tegen, en nu begon ook de eerste werkzaamheid van Trigland op kerkelijk-politiek gebied, waarvan hij niet meer heeft gerust, eer de dood hem heeft weggenomen.

Het verzet tegen deze Resolutie ging uit van den Amsterdamschen kerkeraad. Plancius, Ursinus, Rolandus en Trigland zouden het geschrift nagaan, en aantoonen waarin het „tegen de waerheyt gaet". Er werd geschreven aan de bevriende

---

[1]) Deze brief, in handschrift aanwezig op de Universiteits-bibliotheek van Amsterdam, is uitgegeven door Dr. H. C. Rogge in het *Archief voor Nederlandsche Kerkgeschiedenis*, deel I ('s-Grav. 1885), blz. 41—45.

[2]) De brief is van 24 Sept. 1613 en afgedrukt bij Rogge, t. a. p., blz. 45—47.

steden, om gemeenschappelijk hierover te beraadslagen. Maar dit was niet genoeg: Rolandus en Trigland moesten Zuid- en Noord-Holland afreizen, om de getrouwe broeders aan te sporen, dat zij gedeputeerden zouden zenden naar Amsterdam. Daar moesten allen samenkomen, om de Arminiaansche zaken te bespreken.

Niet op alle vergaderingen binnen Amsterdam, hetzij synodale, hetzij vergaderingen van correspondentie [1]), is Trigland tegenwoordig geweest; slechts een enkele maal werd hij hiertoe afgevaardigd. Dit nam echter niet weg, dat de synodale vergadering van 1616 (26 Juli—3 Aug.) aan Trigland en Rolandus opdroeg, een geschrift op te stellen tegen de Remonstranten. Trigland zou het schrijven en Rolandus zou hem met zijn goeden raad bijstaan. Te gelijker tijd of eenige maanden later ontvingen zij eene dergelijke opdracht van de vergadering van correspondentie, waar zij als gedeputeerden van den kerkeraad verschenen. De kerkeraad keurde het geschrift goed, vooral nadat zij het van eene inleiding hadden voorzien. Door de tweede opdracht hebben zij klaarblijkelijk aan de eerste niet afzonderlijk voldaan, wijl zij meenden, beide te gelijker tijd op te kunnen volgen [2]). Niet alleen de kerkeraad, maar ook de classis nam het verzet tegen de resolutie ter harte. Alle predikanten moesten hunne meening over die resolutie schriftelijk bij Rolandus en Trigland indienen. Dezen zouden er dan een geheel van maken.

In 1615 verscheen het eerste geschrift van Trigland's hand. Het was het begin van een lange reeks geschriften van meer of minder omvang, die in het eerst elkander zeer snel opvolgden, later met langere tusschenpoozen de aandacht van het publiek kwamen vragen, en die slechts

---

[1]) Zie boven, blz. 17.

[2]) *Catalogus* van Dr. H. Q. Jansen, No. 4, 10 (blz. 11). Het geschrift, dat door den kerkeraad werd goedgekeurd, is waarschijnlijk niet uitgegeven, maar bevindt zich in het Oud Synodaal Archief te 's-Gravenhage, als Leere en Tegenleere, 82. bl. folio.

dit ééne doel hadden, de verderfelijkheid van de leer der Remonstranten aan te toonen.

Toen Oldenbarneveld in Januari 1614 de Resolutie tot onderlinge verdraagzaamheid had ingediend en de afgevaardigden van Amsterdam, Enkhuizen, Edam en Purmerend er zich tegen hadden verzet — waarom deze Resolutie door de Gereformeerden als niet aangenomen werd beschouwd — had een der Amsterdamsche afgevaardigden het concept naar zijn huis medegenomen. Hij liet het Trigland lezen en verzocht hem, er zijne aanmerkingen naast te zetten. Natuurlijk voldeed Trigland gaarne aan dit verzoek.

Tengevolge van den ondervonden tegenstand bracht Oldenbarneveld eenige verandering in de genoemde resolutie, doch evenmin tot genoegen der rechtzinnigen. De afgevaardigden hadden in last, met niemand hierover te beraadslagen dan met de Vroedschap. Maar bovenbedoelde afgevaardigde wendde zich wederom tot Trigland, die zijne bezwaren opnieuw in schrift bracht.

„Jacobus Triglandius", zoo schrijft hij zelf [1]), „hebbende uyt alle dat verhaelde gemerckt, hoe de Heeren van Amsterdam deurgaens gequelt wierden met die ende diergelijcke Concepten, heeft goet-gevonden drie vragen te stellen in geschrifte, ende daerop schriftelijck te antwoorden, niet om dat te laten drucken, maer om met eenige van de Heeren te communiceren in 't particulier, op dattet haar E: E: eenige opening mocht geven, ende met eenen den selven te stercken in harer E: E: goet voornemen." Dit geschrift, getiteld „Antwoorde op dry Vraghen", was oorspronkelijk in het Fransch gesteld en ook in die taal uitgegeven. Spoedig daarna verscheen hiervan eene Hollandsche vertaling, beide zonder naam van den auteur. Hij verdedigde zich hierover bij den 2den druk, die eveneens anoniem verscheen, en verklaarde toen, dat die eerste uitgaven buiten zijn weten in het licht waren gezonden. De Fransche en Hollandsche drukken waren spoedig uitverkocht, zoodat hij de

[1]) In zijne *Kerckelijcke Geschiedenissen*, Leiden 1650, fol. 673, a.

voorrede voor den 2den Hollandschen druk den 20sten October 1615 kon dateeren; wel een bewijs, dat het boekje in den smaak van zijne geestverwanten viel. Dit kan ons trouwens ook niet verwonderen, want het standpunt en de eischen der rechtzinnigen werden er zeer duidelijk in uiteengezet en alles scherp, maar toch zonder heftigheid geformuleerd. Later komen wij op den inhoud zijner geschriften terug en zullen dan ook dit nog nader bespreken.

Nog in 1614 [1]) was eene uitgave van de Resolutie verschenen, versterkt door een menigte teksten en getuigenissen van Kerkvaders en Hervormers, om hiermede de autoriteit der Staten te handhaven. Dit geschrift was gesteld door niemand minder dan Hugo de Groot, maar het verscheen anoniem [2]). Het was een machtig wapen in de handen der Remonstranten, en Trigland wilde, nu hij eenmaal de pen opgenomen had, dezen aanval niet ongewroken laten. In 1615 gaf hij daartegen zijne „Christelijcke en Nootwendighe Verklaringhe," eveneens anoniem uit [3]), omdat naar zijn oordeel „de persoon die het seght er niet veel toe doet, als het maer goet geseght is". In dit werk tracht hij niet alleen de bewijskracht van al de aangehaalde teksten en getuigenissen te ontzenuwen, maar voegt hij er nog een overstelpenden stroom van nieuwe bewijsplaatsen uit den Bijbel en uit de Kerkvaders en Hervormers aan toe.

In ditzelfde jaar had echter nog een ander geschrift van zijne hand het licht gezien, dat door zijne vrienden met vreugde was ontvangen, maar door zijne tegenstanders zeer werd afgekeurd. In Antwoord op de Resolutiën der Staten

[1]) Het privilege is gedateerd 28 Juli 1614.

[2]) Trigland meende eerst, dat Bertius de compilator was geweest. Zie zijne *Christel. en Nootw. Verklaringh* in zijne *Opuscula*, deel I, fol. 337, b; daar zegt hij, over Bertius sprekend: „die by velen gehouden wort, een van dese compilatoren te zijn".

[3]) De volledige titel is: *Christelycke en Nootwendighe Verklaringhe, waerinne cortelyck ende duydelyck verclaert wordt, wat in seecker formulier van eenicheyt, uytgegheven onder den tydel van Resolutie enz. Met Godes Heyligh woort en met de leere der Ghereformeerde Kercken overeenkompt ofte daervan verschilt.*

van Holland, die steeds tot verdraagzaamheid aanspoorden, wilde hij nu eens duidelijk in het licht stellen, dat van die verdraagzaamheid niets kon komen, omdat die voor de Gereformeerden onaannemelijk was. Hij deed dit in zijn „Rechtghematighde Christen" [1]). Het is een zijner meest bekende werkjes geworden en, zooals wij later zullen zien, te recht. Tot over de grenzen van Holland werd het gelezen. Een krachtige kampioen voor het vrijzinnige beginsel trad nu tegen hem op in den persoon van Jacobus Taurinus [2]), predikant te Utrecht, maar het ontbrak ook niet aan mannen, die het voor Trigland wilden opnemen. In November 1615 was het eerste deel verschenen van Taurinus' „Van de onderlinge Verdraagsaamheijt", en in Juli 1616 verscheen het tweede. Trigland had op dat oogenblik te veel om handen, om dadelijk te kunnen antwoorden. Het eenige antwoord, dat van Amsterdam uit aan Taurinus gegeven werd, bestond in het verbod der overheid tegen het verkoopen van diens boeken, en in een anoniemen, in 1616 uitgegeven „Spieghel", waarin de woorden van Trigland en van Taurinus tegenover elkander waren gedrukt, om te bewijzen dat Taurinus Trigland belasterd had. Uit Zuid-Holland kwam, vóórdat Trigland zelf nog de pen had opgevat, een boekje, dat eerst aan zijne goedkeuring was onderworpen, om hem te verdedigen tegen het eerste deel van het werk van Taurinus. De schrijver was Petrus Neyenroode, predikant te Sijderveld [3]). Trigland schreef een aanbevelingsbrief voorin. Eerst in 1619 volgde het antwoord op het tweede deel. Het kan ons niet verwonderen, dat, waar

[1]) De volledige titel is: *Een tractaetje van de ware moderatie, die men over verscheidentheydt der leere in de Kercke Godts moch maken, uytghegheven onder den Tytel van den Rechtghematighden Christen.*

[2]) Zie verder over Jacobus Taurinus het artikel van Dr. Rogge in het *Archief voor Nederlandsche Kerkgeschiedenis*, deel III, blz. 105, v.v.

[3]) Zie Trigland, *Kerckel. Gesch.*, fol. 632, B. Het boekje verscheen anoniem. De voorrede was geteekend: P. N. P. S. (Petrus Nyenroode, Pastor Syderveldius (?). Later werd Nyenroode predikant te Rotterdam, eerst bij de doleerende gemeente, daarop in de openbare kerk; van daar ging hij naar Alkmaar, waar hij is overleden.

een geschrift door de Contra-Remonstranten met zooveel ingenomenheid werd begroet, als met Trigland's „Antwoorde op Drij vraghen" het geval was, zoodat er, gelijk we zagen, zeer spoedig een tweede druk van noodzakelijk was geworden, de Remonstranten het stilzwijgen niet wilden bewaren. Niemand minder dan Wtenbogaert gordde zich tot weerlegging van dat geschrift aan, en in het jaar 1615 zond hij zijne „Verdediging van de resolutie van de Staten van Holland en West-Friesland" in het licht. Dit werk droeg hij op aan Prins Maurits. Trigland kon dit niet ongemerkt laten voorbijgaan. Hij meende, dat de leer en de eer der Gereformeerde Kerk en hare dienaren was aangevallen en in 1616 gaf hij uit: „Verdedigingh van de Leer en de Eer der Gereformeerde Kerken en hare Leeraren". Ook hij droeg dit geschrift aan Prins Maurits op. Hij reisde naar den Haag, om zelf zijn boek den Prins aan te bieden. Het gesprek, dat hij toen met dezen heeft gevoerd, is zeer bekend geworden, doordat hij het in zijne „Kerckelijcke Geschiedenissen" (fol. 907 b) heeft verhaald. Onder het bespreken van den toestand der kerken in de verschillende plaatsen, zeide Trigland, dat, als de Gereformeerden er maar overal in huizen en schuren mochten vergaderen, zij nog wel moed hadden, „d' Arminianen doot te prediken". Waarop Maurits was uitgevallen: „Hoe souden wy in huysen ende schuyren gaan? De Kercken komen ons toe, wy sullense oock hebben". Men kan zich voorstellen, hoe welgemoed Trigland zijne terugreis naar Amsterdam aanvaardde, nu hij zijnen vrienden zulke geruststellende berichten kon brengen.

Trigland's boek lokte een aantal vlugschriften uit. Wtenbogaert viel er den schrijver heftig over aan en deze, nooit om een antwoord verlegen, greep onmiddellijk weer naar de pen en behield als altijd het laatste woord [1]).

---

[1]) Ook Vincent van Drielenburch, diè meende dat hij openbaringen had, en die zeer wonderlijke boekjes schreef tot bestrijding der Remonstranten, nam het voor Trigland op. Nog in 1615 gaf hij uit:

Ondertusschen was het belangrijke jaar 1617 aangebroken. In Den Haag werd de scheuring georganiseerd. Velen der hooge staatslieden kozen openlijk partij voor de Gereformeerden; voor ieder, die oogen had om te zien, was het duidelijk, dat de strijd op leven en dood zou gaan en niet zou eindigen, vóórdat een van beide partijen geheel verslagen was.

Tegen het einde van Mei verschenen afgevaardigden van de doleerende gemeente van Den Haag in den Amsterdamschen kerkeraad met het verzoek, Trigland eenigen tijd als predikant ter leen te mogen hebben, om onder zijn dienst de Kloosterkerk te gebruiken [1]). De kerkeraad achtte het beter, dit te verzoeken aan Ds Swalmius, die in die dagen toch reeds in Den Haag was [2]); mocht deze verhinderd zijn, dan was men wel bereid om te helpen. Spoedig daarop kwam er bericht, dat Swalmius zijne diensten niet langer kon verleenen, maar in weerwil hiervan wilde de kerkeraad het verzoek niet inwilligen, tenzij het van hoogerhand werd goedgekeurd. Hoeveel liefde de Amsterdamsche kerkeraad ook voor de doleerende kerk koesterde, toch wilde hij zich liever niet in de vingers snijden. De Kloosterkerk was nog niet ten gebruike afgestaan, en men wist niet, hoe de hooge overheden er over zouden denken. Den 9den Juli heeft Swalmius nochtans de beurt in de Kloosterkerk waargenomen en er ook daarna eenige malen gepredikt. De doleerende kerk in Den Haag liet Trigland echter niet los. Den

---

Cort examen ende sententie Johannis Wtenbogaert, over zeker tractaet welcks tytel is: Verdediging der Resolutie enz. Het is zeer de vraag, of Trigland gesteld was op dergelijke verdedigers.

1) Zie Notulen van den kerkeraad, 1617, vergadering van 30 Mei.

2) Ypey en Dermout (*Geschiedenis van de Hervormde Christelijke Kerk in Nederland*, Breda 1822, deel II, Aanteekening 249, blz. 144), meenen, dat Swalmius toen predikant te Schiedam was, maar in de *Grouwel der Verwoestinghe, staende in de heylighe plaetse, d. i. klaer en waerachtig verhael van de voornaemste mishandelinghen, onbillijcke procedūren en nulliteyten des Nationalen Synodi, gehouden binnen Dordt in de jaren 1618 en 19*, t' Enghuizen 1622, van B. Dwinglo, wordt (blz. 105) als predikant der Haagsche doleerende gemeente genoemd Swalmius van Beyerlandt. Later heeft hij te Delft gestaan.

12den October verschenen opnieuw afgevaardigden uit haar midden, om Trigland voor den tijd van vijf of zes weken ter leen te vragen. Dit verzoek werd nu ook ondersteund door den Prins. De schepen Jacob Gerritzen Huyinck verscheen namens hem, en een diaken in naam der doleerende gemeente. De Prins had, ten einde meer klem aan het verzoek bij te zetten, aan zijn vertegenwoordiger een brief medegegeven. De indruk, dien Trigland op den Prins gemaakt had, toen hij zijn „Verdediging van de Leer en Eer" kwam aanbieden, is dus blijkbaar hoogst gunstig geweest.

Eerst opperde de kerkeraad nog eenige bezwaren, maar gegrond konden die niet meer heeten, nu de toestanden in Den Haag zoozeer veranderd waren; hij eindigde dan ook met het verzoek in te willigen [1]).

Van zijne tegenwoordigheid in Den Haag werd dadelijk door zijne geestverwanten partij getrokken. In Kampen waren alle predikanten Remonstrantsch; de doleerende gemeente aldaar was dus een voorwerp van zorg voor den Amsterdamschen kerkeraad, en deze droeg nu aan Trigland de taak op, den Prins met den nood der Kampensche kerk bekend te maken. Hij stond echter in Den Haag niet geheel alleen. Als ambtgenoot had hij in den eersten tijd naast zich Godefridus Udemans van Zierikzee en later Antonius Walaeus van Middelburg [2]). Zeer aangenaam heeft hij het er niet gevonden, hetzij dewijl de werkkring hem niet beviel, hetzij omdat het hem te zeer speet zijne gewichtige bezigheden in Amsterdam aan anderen te moeten overlaten, waar hij gewoon was bij iedere belangrijke beslissing zijne stem te laten gelden. En zoo zond hij dan den kerkeraad bericht, dat hij, zoodra zijn tijd om was, zijne demissie zou vragen, tevens ver-

---

[1]) Of Trigland in den tijd van zijne bediening te 's-Gravenhage nog iets bijzonders heeft verricht, is niet meer na te gaan, daar er geen notulen-boeken van de doleerende gemeente bewaard zijn. Ook geeft de correspondentie van Prins Maurits ons op dit punt geen licht, omdat Willem Lodewijk, aan wien hij steeds over deze aangelegenheden schreef, zich in die dagen juist in Den Haag bevond.

[2]) Joh. Coccejus, l.l.

zoekende dat de kerkeraad zijnen wensch door een brief zou ondersteunen [1]).

De gewichtige gebeurtenissen, die de groote ontknooping van Augustus 1618 voorbereidden, hebben ongetwijfeld geheel zijne ziel in spanning gebracht; doch een werkzaam aandeel heeft hij er, voor zoover ons bekend is, niet in genomen. Slechts schreef hij aan den kerkeraad van Enkhuizen, die het belang van eene preparatoire provinciale synode niet inzag, om dezen van de noodzakelijkheid van zulk eene bijeenkomst te overtuigen.

Hij stond op een vriendschappelijken voet met de kerkelijk gezinde overheden. Gelijk dit reeds was gebleken bij het verzoek uit Den Haag, ondersteund door den Prins, zoo bleek het ook nu weer. De Amsterdamsche kerkeraad achtte het uitschrijven van een algemeenen vast- en bededag noodzakelijk, maar hiertoe moest de toestemming der Burgemeesters worden verkregen. Hij droeg nu aan Trigland op, daarover aan den burgemeester Hoynck te schrijven [2]), die zich op dat oogenblik (waarschijnlijk als afgevaardigde ter Staten-Vergadering) in Den Haag bevond, ten einde zich van diens toestemming te verzekeren.

Tot de groote preparatoire provinciale synode werd hij niet afgevaardigd, maar deze vaardigde op hare beurt hem af, om met Jacobus Rolandus, Samuel Bartholdi, predikant te Monnikendam, en Abraham à Doreslaer, predikant te Enkhuizen, vergezeld van de ouderlingen G. J. van Neyenburgh van Alkmaar en Dirk Heynck van Amsterdam, de provincie Noord-Holland op de Nationale Synode te Dordrecht te vertegenwoordigen.

Zijne werkzaamheid was intusschen niet tot Amsterdam en zijne provincie beperkt gebleven. Op de preparatoire provinciale synode van Zuid-Holland, te Delft gehouden, werd een gravamen ingediend, of het niet goed zou zijn, ten behoeve der aanstaande Nationale

---

[1]) Notulen van den Kerkeraad, 16 Nov. 1617.

[2]) Notulen van den Kerkeraad, 29 Maart 1618.

Synode, over de vele stukken der leer, die waren aangevallen, theses op te stellen, waarin de ware leer werd uiteengezet, en daartegenover antitheses te plaatsen. Toen dit gravamen ter sprake kwam, werd er medegedeeld, dat Festus Hommius en Trigland deze theses en antitheses reeds hadden gesteld, de een in het „Duyts" en de ander in het Latijn. Zij werden goedgekeurd, en men besloot, ze naar de Nationale Synode op te zenden [1]). Uit de Acta dier Synode blijkt echter nergens, dat dit geschrift tot leiddraad bij hare beraadslagingen heeft gediend.

Welk deel Trigland aan de werkzaamheden der Synode heeft genomen en in hoever zijne stem invloed heeft geoefend op de genomen beslissingen, is in het geheel niet meer uit te maken, want de Acta verspreiden daarover niet het minste licht. Ook werden de voornaamste beslissingen niet genomen in de groote vergaderingen, maar in private zittingen, waar niemand werd toegelaten. Wat in de groote vergaderingen werd gezegd, werd alleen gesproken om niet den schijn op zich te laden van niets te doen, maar de meeste beslissingen waren reeds genomen, vóórdat de leden ter vergadering kwamen. Dit is ten minste de klacht van den Engelschen gedeputeerde Halesius in een brief aan den gezant Dudley Carleton [2]).

Van de vele brieven, die Trigland ongetwijfeld in dien tijd aan zijne vrienden heeft geschreven, is slechts een enkele bewaard gebleven, gericht aan J. G. Hoingh [3]), burgemeester van Amsterdam, die ongelukkig niet veel gewichtigs bevat, daar juist eenige dagen vroeger brieven van hem aan andere

[1]) Zie de Acten van de Provinciale Synoden van Zuid-Holland, 1618. Trigland had ze reeds gesteld volgens opdracht van de Vergaderingen in Amsterdam ten jare 1616, en van dit geschrift heeft Festus Hommius gebruik gemaakt, zooals Trigland zelf zegt in zijne *Kerckelijcke Geschiedenissen*, fol. 922, a. Het geschrift van Hommius werd uitgegeven als *Specimen Controversiarum*, later door Joh. à Lodensteyn in het Hollandsch vertaald als *Monster van de Nederlandsche verschillen.*

[2]) *Praestantium ac eruditorum virorum epistolae*, Epist. 324.

[3]) Waarschijnlijk dezelfde persoon, als op blz. 49. In die dagen ging men met de spelling der eigennamen zeer willekeurig om.

Amsterdamsche heeren waren verzonden [1]). Het gemis van brieven van zijne hand is des te meer te betreuren, omdat uit zijne „Kerckelijcke Geschiedenissen" blijkt, dat hij de handelwijze van Bogerman, toen deze de Remonstranten wegzond, niet geheel en al heeft goedgekeurd. Het zou daarom zeer merkwaardig zijn, zoo wij ook over deze zaken zijn particulier oordeel konden vernemen. Over de handelwijze van Bogerman bij het wegzenden der Remonstranten zegt hij: „'t Welck ghelijck ick met een schrick ende onsettinghe mijns gemoets ghehoort ende gesien heb, alsoo noch met een ontstellinge gedencke" [2]).

De schuld van den langzamen voortgang van zaken wijt hij in den genoemden brief geheel aan de Remonstranten: „Wij gaen lanksaem voort, dan het is een gewichte saecke, en wij hebben strubbighe maets voor, die niet geerne voort en willen, maer tijt soecken te winnen". Men ziet het, hij gevoelt zich geheel lid van een rechtbank. Ook wenscht hij van harte, dat de gevangenen in Den Haag hun straf niet zullen ontgaan, en hij maakt zich eenigszins ongerust, omdat het zoo lang duurt. Hij schrijft: „Van de Gevangenen in den Haech, loopen hier verscheydene geruchten, oock eenighe, die niet al te wel en luyden, men seyt dat hier een deur ghetrocken is, uyt Vranckrijck gecoomen seynde, om voor haar te intercederen, soodat eenige meenen sy mochten wel wtcomen. Immers is het velen suspect, dat sy soo lange sitten".

Een aardige proef van Christelijke diplomatie voegt hij als postscriptum aan zijn brief toe. De afgevaardigde van de Generaliteit Jacob Boelens, burgemeester van Amsterdam,

---

[1]) Deze brief bevindt zich op de Leidsche Universiteits-bibliotheek. Dat zijne correspondentie tamelijk uitgebreid moet zijn geweest, kan men opmaken uit de woorden van den brief: „Wat hier onlancks in het aen comen van de Remonstranten is gepasseert, heb ik voor eenighe daghen aan onsen Br. Casparus (Heidanus) en aen onsen Hans van Soest (Ouderling te Amsterdam) bekent gemaeckt, verhopen uwe E. 't selve al sullen hebben medegedeelt".

[2]) *Kerckel. Gesch.*, fol. 1137, a.

schijnt namelijk niet altijd even meegaande te zijn geweest en wel eens last te hebben veroorzaakt. Trigland schrijft hierover in het bedoelde postscriptum: „Naedien de Heer Boulesz nu te huys is, soo het uwe E. belieft en geleghen is, soude wellicht goet sijn hem te preysen, over de goede devoiren, die hier van de Heeren in de synode gedaen worden. Die loff sal hem moghelijck wat gewilligher maecken om hem te voeghen naer het goetvinden van andere Heeren. Uw E. kent sijn conditie. Ick hope dat hij nu de beleeftheyt van de Remonstranten zal hebben ghesien ende hoe sij de hooghe overicheyt respecteeren".

Spoedig na de veroordeeling van de Remonstranten was de Praeses Synodi met zijne assessoren, Rolandus en Faukelius, begonnen over de eerste twee artikelen der Remonstrantie canones op te stellen. De leden der Synode wilden hierbij echter ook gaarne hun invloed doen gelden, vooral tegenover den Praeses, en daarom werd in de zitting van 25 Maart [1]) eene commissie gekozen, die hen hierin behulpzaam zoude zijn. Trigland werd mede de eer waardig gekeurd, de leer opnieuw te formuleeren. Onverdiend is deze onderscheiding niet, want meer dan eenig ander persoon had hij zich beijverd om de Gereformeerde leer ook wetenschappelijk te handhaven.

In deze commissie zaten drie buitenlanders, George Carleton, Bisschop van Landau, Dr. Abraham Scultetus uit Heidelberg en Dr. Johannes Deodati uit Genève. De Nederlanders waren Polyander, Walaeus en Trigland [2]).

---

[1]) *Acta Synodi Nationalis*, typis Is. Elzeviri, 1620. Gessio CXXVIII.

[2]) Nog twee andere opdrachten aan Trigland worden vermeld door G. Brandt, *Historie der Reformatie*, deel III, blz. 425, vv. Éene daarvan vermeldt ook Joh. Coccejus, l.l. Van beide opdrachten is echter in de Acta der Synode niets te vinden. De eerste, waarvan ook Coccejus spreekt en die hem te zamen met Udemans en Walaeus gedaan werd, hield in, een leerschrift op te stellen tot verdediging van de leer der Synode over de Vijf Artikelen. Bij de tweede werd hem en Dr. Albr. Scultetus de taak opgelegd, de geschiedenis te schrijven van het eerste deel der synodale handelingen met de Remonstranten. De reeds aangehaalde brief van Hales aan Carleton

Den 18den April waren de canones gereed, maar moest er nog eene weerlegging aan toegevoegd worden van de voornaamste lasteringen, zoodat eindelijk den 23sten April het werk als geheel voltooid bij de vergadering kon worden ingediend. Wat den strijd over het Supralapsarisme of Infralapsarisme betreft, die nog een oogenblik de eensgezindheid in de Synode dreigde te verstoren, daarin heeft hij zich niet gemengd.

Terwijl de Nederlandsche afgevaardigden na het vertrek der buitenlanders nog vergaderd waren, om een nieuwe kerkorde op te stellen, kwam den 21sten Mei in de 168ste zitting, het verzoek in van de Utrechtsche kerk, om eenige bekwame predikanten te deputeeren ter assistentie op hare Provinciale Synode, daar de provincie Utrecht zoo slecht voorzien was van geschikte predikanten. Hiertoe werden verkozen Elhardus Menhius, Seb. Damman, Joh. Dibbets, Jac. Trigland, Godfr. Udemans en Joh. Bogerman.

In Utrecht, waar de Remonstranten zooveel invloed hadden bezeten, was een ware Augiasstal te reinigen, maar aan mannen, die de Dordtsche Synode hadden bijgewoond, viel dit werk niet zwaar. In de eerste plaats moesten verschillende predikanten geciteerd en daarna veroordeeld worden: twintig werden er gedeporteerd. Voorts moest het recht der overheid in zake het benoemen van predikanten, ouderlingen en diakenen worden vastgesteld, omdat in deze provincie de kerk altijd in eene geheel bijzondere verhouding tot de overheid had gestaan. Tevens moest de oprichting van correspondentschappen worden besproken. Bij dit alles hebben natuurlijk de buitengewone gecommitteerden hunne stem krachtig doen gelden. Bogerman was eerst assessor

---

schijnt mij toe, de bron van beide berichten te zijn; ook haalt Brandt aan het *Historisch Verhael*, door de Remonstranten opgesteld. Het is zeer waarschijnlijk, dat over zulke geschriften in de vergadering der Synode gesproken is, maar dat hieromtrent geen definitief besluit is genomen. De Acta geven niets van de beraadslaging weer; alleen deelen zij de besluiten mede. Bovendien is mij niets bekend geworden van dergelijke geschriften, door Trigland met anderen opgesteld.

in deze vergadering, maar na eenigen tijd moest hij naar Friesland voor de daar te houden Provinciale Synode, en Trigland trad nu in zijne plaats als zoodanig op.

Aan de schoolmeesters en aan de rectoren der Latijnsche school werd gelast, de Formulieren van eenigheid te onderteekenen. Zij trachtten zich te verschuilen achter de Vroedschap en de Staten. Dadelijk ging eene commissie met Trigland aan het hoofd naar die lichamen toe, om daarover te beraadslagen, met het gevolg dat de Synode in het gelijk werd gesteld [1]).

Nadat al deze zaken in Utrecht geregeld waren, keerde hij weder naar zijn gemeente terug, maar de Provinciale Synode van Noord-Holland riep hem spoedig, om zitting te nemen onder hare leden.

3. Trigland's voortgezette openbare strijd tegen de Remonstranten tot zijn vertrek uit Amsterdam.

Al waren de Remonstranten veroordeeld, rusten kon Trigland echter nog niet. Overal werden conventikelen gehouden, en deze samenkomsten, die door de plakkaten waren verboden, werkten het verbreiden der „valsche leer" nog schromelijk in de hand. Hij, die met volkomen zelfbewustheid had medegeholpen, om de veroordeeling der Remonstranten te bewerken, zag de scheuring in de kerk en het verlies van zoovele lidmaten met leede oogen aan. Hij beschouwde bovendien al die gemeenteleden meer als misleiden dan wel als personen, die zich willens en wetens op het verkeerde pad hadden begeven. Tot hen richtte hij zich in 1623 met eene „Christelijcke en Vriendelijcke Vermaninge aen de afgedwaelde Remonstrantsche Ghezinde".

De samenzwering van Slatius en Willem van Stoutenburg met hunne vrienden was juist ontdekt. Het kan ons geen oogenblik verwonderen, dat Trigland, geheel door de zeer krachtige openbare meening geleid, vast aan de schuld van alle Remonstranten geloofde en door geen betuigingen van

[1]) Acta van de Provinciale Synoden van Utrecht, 1619.

het tegendeel van dat geloof was af te brengen. Geheel in dezen geest is die vermaning aan de Remonstranten, om tot de Gereformeerde kerk weder te keeren, geschreven.

Maar in een ander opzicht is dit geschrift merkwaardig. Op verschillende plaatsen toch werden door de Contra-Remonstrantsche predikanten, waar zij de Remonstrantsche gemeenteleden weer bij zich in de kerk wilden lokken, de punten van verschil verbloemd en allerlei concessiën gedaan [1]. Maar hiervan vindt men bij Trigland geen spoor. Hij toont hier, een man uit één stuk te zijn. De scheuring in de kerk bedroeft hem, en zeer gaarne zou hij zien, dat alle Remonstrantschgezinden weer tot haar terugkeerden, niet alleen voor den bloei der kerk, maar ook voor hen zelve, want zij bevonden zich op den weg, die hen onvermijdelijk ten verderve zou voeren. Toch denkt hij er geen oogenblik aan, zich door het bemantelen van de waarheid bij hen aangenaam te maken. Hij begint o. a. met de Remonstrantsche leeraars in het algemeen van een ongebonden leven te beschuldigen. Hieruit blijkt dus, dat hij de lasteringen, waarover zijne vijanden altijd klaagden, niet alleen durfde uitspreken, wanneer hij tot zijne geestverwanten het woord richtte, maar ook als hij de Remonstranten zelve aansprak. Aan den anderen kant evenwel is dit het zwakke punt in zijn werk, want al zal hem weleens het een of ander ongunstig bericht zijn overgebracht aangaande een Remonstrantsch predikant, die een ongebonden leven leidde, toch gaf dit hem niet het recht om zulk eene beschuldiging, gelijk hij hier doet, tegen alle Remonstrantsche predikanten zonder onderscheid in te brengen. Op dezelfde wijze handelde hij met de beschuldiging omtrent het deelgenootschap der Remonstranten aan de samenzwering tegen Maurits. Doch, wij merkten het boven reeds op, op dit punt sprak hij niets anders dan de onder al de Gereformeerden heerschende meening uit en was hij, ook bij zijn onrechtvaardig

---

[1]) Ypey en Dermout, a. w., deel II, Aanteekeningen, blz. 189 vv. aant. 313.

oordeel, volkomen te goeder trouw. De kracht van zijne Vermaning lag echter in het dogmatisch gedeelte, waarin hij trachtte aan te toonen, dat de waarheid aan de zijde der Gereformeerden was, en de Remonstranten dus niet in hun scheuring moesten blijven volharden. De weg der zaligheid werd alleen door de Gereformeerde kerk gewezen.

Geen enkel geschrift van Trigland heeft zooveel indruk op zijne tegenstanders gemaakt als dit. In de vele brieven, die uit dien tijd bewaard zijn gebleven, wordt er telkens over gesproken. Niellius, op Loevestein gevangen, Wtenbogaert, Episcopius, Goulartius, allen wisselden zij van gedachten over dit geschrift; Wtenbogaert handelde naar aller wensch, toen hij zijne „Trouwhertige Aenwijsinghe" [1]) er tegen in het licht zond, en allen spraken zonder uitzondering hunne ingenomenheid er mede uit [2]). Trigland gevoelde zich echter volstrekt niet overwonnen. Onmiddellijk liet hij eene „Tweede Christelijcke en Vriendelijcke Vermaning" volgen, waarin de bewijsplaatsen van de eerste Vermaning nog eens beter in het licht werden gesteld. Vooral legde hij den nadruk op het feit, dat de Remonstranten geen reden tot scheuring hadden. Het wederwoord van Wtenbogaert liet tot groote spijt van zijne vrienden lang op zich wachten. Zij drongen er wel telkens weer bij hem op aan, dat hij zou antwoorden, maar eerst in 1627 verscheen zijn „Goet en Christelijck Bescheyt". Het was reeds geschreven in 1624, zooals op het titelblad vermeld wordt, maar bleef drie jaren ongedrukt. Trigland antwoordde daarop, door nog een „Aenhanghsel" aan de „Tweede Vermaningh" uit te geven.

Uit het feit, dat de verschillende hoofden der Remonstran-

---

[1]) De volledige titel luidt: *Trouwhertige Anwijsinghe der Bedriegelijckheden ende Valschheden schuylende onder de Vermaninghe Jacobi Triglandii aen de Remonstrantschghesinde Christenen onlanghs t' Amsterdam uytgegeven.*

[2]) *Praestantium ac cruditorum virorum epistolae*, Epist. 428. *Brieven en onuitgegeven stukken van Joh. Wtenbogaert*, door H. C. Rogge, passim.

ten deze Vermaningen zoo druk bespraken en de hooge wenschelijkheid, ja noodzakelijkheid betoogden, dat er een tegenschrift tegen verschijnen zou, al hadden zij niet veel meer dan smaad over voor „zulk een verdediging der onwaarheid", uit dit alles blijkt duidelijk, dat dit werk van Trigland een diepen indruk gemaakt en tot op zekere hoogte aan zijn doel beantwoord heeft. Dit pleit zeer krachtig voor den inhoud van deze geschriften, want volgens de vergelijking van een druppel honig en een vat azijn, zouden zeker al zeer weinig Remonstranten hiermede zijn gevangen.

De jaren na het hervatten van den oorlog waren voor de Gereformeerde predikanten rijk aan ergernis. In bijna alle steden werden de plakkaten verwaarloosd en overal traden de Remonstranten, hier met meer, daar met minder stoutmoedigheid op. De predikanten moesten het aanzien, dat met oogluiking van de regeering Remonstrantsche conventikelen werden gehouden. Lijdelijk berusten konden zij echter niet, en in Maart 1626 leverden de Gedeputeerden van de N.- en Z.-Hollandsche Synoden een rekest in aan de Staten van Holland, waarin zij klaagden, dat verschillende verbannen predikanten weer heimelijk waren teruggekeerd en dat overal vergaderingen werden gehouden. Het rekest werd onderteekend door O. Arn. van der Linden, Abr. Leeuwius en Jac. Trigland [1]). In een brief van Niëllius van 19 April 1626 wordt dit rekest of deze remonstrantie zeer gelaakt [2]). De opstellers waren volgens hem waarschijnlijk afgegaan op hetgeen hun omtrent de Remonstrantsche predikanten was ter oore gekomen, zonder zich zekere bewijzen te verschaffen. De Gedeputeerden dienden hunne Remon-

---

[1]) Een afschrift bevindt zich op de Bibliotheek der Remonstrantsche Gemeente te Rotterdam (zie den *Catalogus van handschriften* door Dr. H. C. Rogge en Dr. P. A. Tiele, No. 66).

[2]) De brief berust op dezelfde Bibliotheek (zie *Catalogus* als boven, No. 1510).

strantie aan de Staten in, maar Niëllius wist in dien zelfden brief te verhalen, dat de Heeren van het Hof, tot wie deze Gedeputeerden waren afgezonden, hen zeer hard hadden aangesproken. Dit bericht baart niet de minste verwondering, omdat in de stemming der hooge collegies in Den Haag gaandeweg eene merkbare verandering begon plaats te grijpen.

In Mei van dit zelfde jaar begon de twistzaak van Hanecop.

Ds Cornelis Hanecop was bij de inneming van Breda door Spinola (1625) naar Amsterdam gevlucht en als slachtoffer van de Spaansche tirannie natuurlijk met open armen ontvangen. Er was juist eene vacature, en niemand kwam den kerkeraad meer geschikt voor om die te vervullen dan Hanecop. Zijne rechtzinnigheid was onverdacht en van zijn ijver tegen de Remonstranten scheen men goede verwachtingen te mogen koesteren. In het begin ging alles naar wensch, hoewel de bedoelde ijver niet bijzonder groot was. Hij werd in deze den Remonstranten niet ongunstige gezindheid nog versterkt door de gebeurtenis op den 2den Paaschdagmorgen 1626, toen het huis, waar de Remonstrantsche conventikelen werden gehouden (bij den Mont-Albaanstoren), werd geplunderd. Het is zoo, deze daad werd later ook door Trigland afgekeurd, maar toch hadden hij en zijne medestanders er aanleiding toe gegeven, door voortdurend tegen de Remonstranten te prediken en steeds te verkondigen dat hunne samenkomsten onwettig waren. Het verschil van overtuiging tusschen Hanecop en de andere predikanten leidde thans tot eene uitbarsting.

De kerkeraad was er eindelijk toe overgegaan, over de voornaamste Remonstranten, als Rem Egbertsz. Bischop e. a., die zich feitelijk reeds hadden afgescheiden en die na eenige malen geciteerd te zijn, geweigerd hadden voor den kerkeraad te verschijnen, den ban uit te spreken. Deze wijze van procedeeren vond Hanecop veel te hard; hij wilde hiertoe niet medewerken, maar hun altijd nog den terugkeer tot de kerk openlaten. Ook stemde hij niet in met de heftige

uitvallen in de preeken der anderen. Trigland had gezegd, dat de Remonstranten geen geloof hadden, en hiertegen teekende Hanecop protest aan; hij achtte zulk een zeggen kettersch; ook vond hij het harde preeken van Trigland tegen de Lutherschen niet goed. Het spreekt wel van zelf, dat Trigland, in wiens preeken hij zooveel vond af te keuren, hem niet gunstig gezind en alles behalve geneigd was om zijne misslagen over het hoofd te zien. Hem werd opgedragen met den scriba en twee ouderlingen eene acte op te maken van al hetgeen men Hanecop ten laste legde. Deze had reeds eene verdediging of „lamentatie" ingediend, die door de oudste predikanten, en daaronder ook door Trigland, was nagegaan, maar die hen niet had bevredigd. Zij zouden nu alle gegevens verzamelen. Zoowel Hanecop's vrouw als verschillende andere personen werden gehoord, zoodat de geheele gemeente in beroering werd gebracht. Wel spraken zij Hanecop nog eens „broederlijk" aan, maar natuurlijk zonder gevolg. Het einde was, dat Hanecop satisfactie aan den kerkeraad moest geven of anders zijn ontslag zou krijgen. Tot het eerste was hij niet bereid, en in het laatste wilde hij wel toestemmen, mits het eene demissie was, waarop hij dadelijk in andere gemeenten kon beroepen worden. Dit lag echter niet in het plan van den kerkeraad; een predikant, die in Amsterdam wegens onrechtzinnigheid zijn ontslag kreeg, was uit den aard der zaak onbruikbaar voor het geheele land. Hij werd dus voorloopig gecensureerd. Met over- en weerpraten verliep een geruime tijd; eindelijk moest de knoop doorgehakt worden. Trigland ging, vergezeld van een ouderling, naar de Burgemeesters, om het ontslag van Hanecop te bewerken. De Burgemeesters van dien tijd waren echter niet meer de Burgemeesters van 1618 en '19. Zij lieten de vergaderingen der Remonstranten toe, en waren dus ook niet geneigd om iemand als Hanecop zoo spoedig uit hunne stad te laten vertrekken.

De Synode was het eenige lichaam, dat beslissen mocht, en daarom zou de zaak aldaar ter tafel gebracht worden. In het najaar van 1627 was de Provinciale Synode te

Haarlem vergaderd. Er waren natuurlijk de gewone vertegenwoordigers van de classis van Amsterdam, maar de kerkeraad moest óók verschijnen, opdat de Synode met volledige kennis van zaken zou kunnen oordeelen. Na de citatie werd Trigland met een ouderling daarheen afgevaardigd. De zonden van Hanecop werden in vier punten samengevat: 1o. Onzuiverheid in de leer (omdat hij de dwalingen der Remonstranten niet fundamenteel achtte); 2o. Scheurmaking (omdat hij niet in alles met zijne collega's meeging); 3o. Bedriegerij; 4o. Vergrijp tegen de liefde (omdat hij zijne collega's over hunne gaven had geblameerd).

De Synode stelde den Amsterdamschen kerkeraad geheel in het gelijk en de censuur werd gehandhaafd. Nu ook in de Synode niemand hem was bijgevallen, boog Hanecop het hoofd en gaf satisfactie. Hij erkende de leer der Gereformeerde kerk voor goed, de vijf artikelen der Remonstranten voor fundamenteel en de zaligheid omverstootend; hij betuigde zijn leedwezen over hetgeen hij had gedaan en beloofde de insluipende dwalingen der Remonstranten te zullen bestrijden. Deze satisfactie werd aan de synode overgeleverd, die er volkomen mede tevreden was; op alle punten toch had hij het hoofd in den schoot gelegd.

Trigland kwam weer in den kerkeraad en gaf verslag van de synodale vergadering en van de satisfactie, door Hanecop gegeven. Wel wenschte de kerkeraad eerst nog, dat Hanecop zijne satisfactie voor hem zou herhalen, maar ten slotte liet hij dezen eisch toch varen. Alleen werd nog op voorstel van Trigland bepaald, dat Hanecop niet tot het avondmaal zou worden toegelaten, vóórdat de acte van de synodale handeling in hunne handen was [1]). Aan stiptheid, waar 't het waken voor de zuiverheid der leer betrof, was bij de kerkelijken

---

[1]) Het verhaal van deze procedure is volgens kerkeraadsbesluit van 3 Dec. 1626 na den afloop in zijn geheel opgesteld door Trigland en Cloppenburg, omdat het Notulenboek ten einde raakte en zoo het verslag van deze procedure niet geheel bij elkander zou blijven. Het werd daarom geplaatst vóor in het nieuwe boek, dat met het jaar 1627 begint. Zie verder de Synodale Acten van 1627.

zeker geen gebrek. Hanecop had echter geen lust om langer in Amsterdam te blijven: hij verzocht zijne attestatie en vertrok.

Het spreekt vanzelf, dat op deze procedure de oogen van geheel Amsterdam gericht waren. De vrijzinnige magistraat, die een afkeer had van den ijverenden kerkeraad en Hanecop de hand boven het hoofd hield, stond hier tegenover de predikanten. Aan de zijde van den magistraat schaarden zich in de eerste plaats alle Remonstranten, die slechts van eene dergelijke politiek, als nu werd voorgestaan, heil konden verwachten. Naast hem stond de geheele schaar van letterkundigen, hevige vijanden der predikanten, die met hun strenge, stijve levensopvatting geen ruimte overlieten voor eene vrije ontwikkeling der letteren.

In afkeer van alles, wat in de verte naar kerkelijke heerschzucht of zelfs naar kerkelijke tucht zweemde, stond Vondel bovenaan. Reeds in zijn „Palamedes" had hij in den persoon van Calchas, den willigen dienaar van Ulysses en Agamemnon, de Gereformeerde predikanten in het algemeen aangevallen. De trekken, waarmede het leven en karakter van Calchas door hem geteekend werden, waren ontleend aan de verschillende woordvoerders der streng-rechtzinnige partij en waarschijnlijk hebben de volgende regels op Trigland en zijn overgang tot het Protestantisme gezien:

. . . . . Dats sonde te verdraegen:
Dat in soo fel een' brand hy voedende olij giet:
Dat een verloopen Phrygh gants Griecken doet verdriet [1]).

In dit gedicht heeft Vondel echter meer de verdediging van zijn held Oldenbarneveld en den aanval op diens politieke vijanden op het oog, zoodat de kerkelijken slechts op den achtergrond verschijnen. In zijne hekeldichten, aan de gebeurtenissen dier dagen ontleend, richt hij evenwel zijne pijlen zeer bepaald tegen den kerkeraad en diens leden.

---

[1]) *De werken van Vondel,* uitgegeven door Van Lennep, Amst. 1855, deel II, blz. 459.

Het verbaast ons trouwens niets, dat een man als Vondel, die buiten de Hervormde Kerk stond, in wiens ziel niet de minste behoefte leefde aan dogma's en die daardoor ook geen oogenblik de waarde er van kon begrijpen, een innigen afkeer had van allen, die in naam van die dogma's de christelijke liefde zoo dikwijls verloochenden. Hij zag slechts gewone menschelijke hartstochten zonder eenige edeler gezindheid bij allen, die zich in dezen strijd mengden; zij werden volgens hem alleen bestuurd door zucht naar eigen eer. Een persoon als Trigland was in zijn oog dan ook volstrekt niet achtenswaardig, en daarom overlaadde hij hem, waar hij er maar gelegenheid toe vond, met hoon en laster. De genoemde gedichten zijn tevens eene getrouwe afspiegeling van de openbare meening in de anti-klerikale kringen.

Het eerste hekeldicht, dat deze strijd hem ontlokt heeft, is de bekende „Rommel-pot van het Hane-kot," eene woordspeling op den naam van Hanecop, en tevens eene bespotting van den strijdlust, die alle leden van den kerkeraad bezielde. De verschillende hoofden der kerkelijken worden hier ten tooneele gevoerd. Vooral Trigland moet het ontgelden. Eerst laat Vondel „Haentje dickkop vande Mase" (Smout) heftig uitvallen tegen „broeder Koppen" (Hanecop). De anderen zijn het geheel met hem eens, want:

„Fyat, riep 't kalkoense Haentje,
Dat soo bloost om sijne kam
En de jongens na den Dam
Op leert trecken, met een vaentje,
Of na 't brouwers Haentje, dat
Hem bestoven sach vant nat" [1]).

Dit „kalkoense Haentje" is Trigland. Zijn gelaat schijnt bijzonder in 't oog te zijn gevallen door zijne roode kleur, die zich ook aan zijn neus mededeelde; vandaar de woorden: „Dat soo bloost om sijne kam". De volgende regels slaan waarschijnlijk op de volksoploopen, waarbij het huis, waarin de

[1]) *De werken van Vondel,* uitgave als boven, deel II, blz. 585.

Remonstranten hunne samenkomsten hielden, en de brouwerij „de Haan" geplunderd werden. [1]) Volgens Vondel is dit geschied op aanstoken van Trigland. De laatste regel is eene zinspeling op eene beschuldiging, hem in die dagen naar het hoofd geworpen, dat hij zich eens in de brouwerij „de Haan" bedronken zou hebben. Hierop komen wij later terug.

De predikanten zijn volgens Vondel vooral zoo vertoornd op Hanecop geweest, omdat hij zooveel menschen tot zich in de kerk trok, terwijl hun gehoor geheel verliep:

Haen kalkoen die kreet vol tooren:
'k Sou jou met mijn pennen slaen,
Datje deuse vreemde Haen,
Deuse nuwelinck gaet hooren,
En jou ouwe krayers vliet,
Liet ick 't om jou swackheyt niet [2]).

Het einde der geschiedenis is:

Arme Koppen die most gaen,
Wt epickt van elke Haen [3]).

Vóórdat de zaak van Hanecop geheel beslecht was, werd de stad ook nog in beroering gebracht door eene andere gebeurtenis. Eenige Amsterdamsche schutters weigerden den Schutterseed aan den Remonstrantschen kapitein Jan Klaaszoon Vlooswijk. De predikanten prezen de houding der schutters hoog, doch de magistraat was van een geheel ander gevoelen en handhaafde zijn gezag, door de aanstokers te ontpoorteren.

Het ernstigste verschil tusschen den kerkeraad en het stadhuis rees echter op het einde van het jaar 1629.

Dat de Remonstrantsche conventikelen steeds meer openlijk werden gehouden, was allen predikanten een doorn in het oog; doch geen, die de houding der Burgemeesters

---

[1]) Zie boven, blz. 59.
[2]) T. a. p., blz. 588.
[3]) T. a. p., blz. 589.

scherper laakte dan Smout. Hij was reeds eenmaal op het stadhuis ter verantwoording geroepen, maar dit weerhield hem niet, om op Zondag, den 21sten November, bij eene preek over Matth. VII : 5, „Gij geveinsden, werpt eerst den balk uit uw oog", heftiger nog dan vroeger tegen de overheid uit te vallen, die de voor het geloof ijverende schutters ontpoorterd en de vergaderingen der Remonstranten toegelaten had. Wederom werd hij op het stadhuis ontboden. Wel trachtte de kerkeraad nog de zaak aan zich te trekken, maar dit gelukte niet. Smout wilde geene genoegdoening geven en beweerde, niets te kunnen doen zonder den kerkeraad. Er verliepen nu vier of vijf weken, zonder dat er iets gebeurde, maar toen was het geduld der Burgemeesters ook uitgeput. Den 7den Januari 1630 werd Smout aangezegd, dat hij de stad moest verlaten, en 's nachts of in den vroegen morgen van den daarop volgenden dag werd hij in een schuit weggebracht.

Toen het bericht van het gebeurde in den kerkeraad kwam, verwekte het natuurlijk groote opschudding. Terstond gingen de oudste vier predikanten, tot welke ook Trigland behoorde, naar het stadhuis, om tegen deze handelwijze te protesteeren, en verzochten zij dat de Burgemeesters afstand zouden doen van hunne proceduren [1]). Dit alles evenwel baatte niets.

Nu zocht de kerkeraad hulp bij de classis, en gezamenlijk zonden zij hunne gedeputeerden naar Den Haag, om den Prins aan te spreken over de moeielijkheden met Smout. De gedeputeerden waren Lemaire, Trigland en Rod. Petri.

Er was echter nog eene tweede zaak, die aan den strijd meer gewicht bijzette. De Vroedschap liet tegelijkertijd den eisch hooren, dat hare vertegenwoordigers zitting zouden hebben in den kerkeraad. Deze zaak werd nu aan het oordeel der Synode onderworpen, die den kerkeraad in het gelijk stelde en zelfs ontkende, dat de preek van Smout „seditieus" was geweest. Doch dit oordeel had niet den

---

[1]) Notulen van den Kerkeraad, 8 Jan. 1630.

minsten invloed op de Vroedschap. De Staten van Holland werden er in gemengd, maar het einde van alles was, dat Smout buiten de stad gebannen bleef, en dat de Vroedschap, althans voor eenige jaren, vertegenwoordigd werd in den kerkeraad.

Hoezeer Trigland ook in alle deze beroeringen deelde, en in het begin zijn persoonlijken invloed in de schaal legde, door met zijne ambtgenooten op het stadhuis te verschijnen, toch heeft hij in het openbaar zich niet veel meer kunnen doen gelden. Overal, waar hij er gelegenheid toe vond, sprak hij zijn afkeurend oordeel vrijmoedig uit, en hierdoor kwam hij spoedig met den magistraat op een gespannen voet, zoodat hij geen geschikt persoon was voor onderhandelingen. Naar de Synode Provinciaal voor N. en Z.-Holland, in Den Haag gehouden, en de Provinciale Synode van N.-Holland, die verder deze zaken behandelde, werd hij dan ook niet meer afgevaardigd.

Er liep een gerucht, dat enkele andere predikanten met een zelfde behandeling bedreigd werden, als Smout ondervonden had, en dat Trigland wel het meeste gevaar zou loopen. Episcopius schreef den 5den Januari 1630 aan Wtenbogaert [1]): „Smoutius en Badius [2]) sijn ontboden geweest van de heeren... Triglandius, meenen eenige, dat ook al peryckel loopt".

Den 15den Januari schreef hij: „Over Smout is niet heel veel drukte gemaakt; men vreest voor andere lievere kinderen. Trigland wordt hier bijna geadoreerd, men vreest voor hem als voor het pupillum ecclesiae".

Dat hij veel aanstoot aan de overheid moet hebben gegeven, blijkt ook uit het volgende. Toen hij na het wegvoeren van Smout met zijne drie collega's op het stadhuis verscheen,

---

[1]) H. C. Rogge, *Brieven* enz., deel III, afdeeling 3, blz. 6 en blz. 19. Brief van Episcopius van 5 en 15 Jan. 1630.

[2]) Episcopius was hierin niet volkomen juist ingelicht, want Badius is niet bij de Burgemeesters geweest. Smout verscheen daar geheel alleen.

Burgemeesters [1], „dat zij hun gemoed van het bloed hunner ledematen", en een ... dat hij van gemoedswege vrijheid had, ... de Schepenen kwalijk gevonnisd hadden, ... rechtstoel te brengen". Waarop hem geant... dat hij dan ook bejegend zou worden, dat ... heugen".

... eens ter verantwoording te zijn geroepen, ... liep, dat hij burgemeester Bicker om genade ... gesmeekt.

... aan Wtenbogaert van 2 Februari 1630 ... Episcopius: „Men houdt hier voor zeker dat Trigland ... Burgemeester Bicker ontboden is geweest en ... dat hij moest toezien wat hij deed. Bur... Bicker zou hem een brief hebben laten zien. ... bestorven was en op zijn plat gevallen en om ... gebeden en beterschap beloofd. Zij hadden hem ... uit medelijden met zijne vrouw en zijne jonge ... maar, als zij wilden, hadden zij nog sterker wa... tegen hem dan tegen Smout" [2]. Episcopius zelf ... echter dit praatje niet, daar Trigland juist daarop ... kort daarvoor) zeer hard uitgevaren was over Am... [3].

... gerucht, dat Episcopius hier overbrengt, is dus hoogst ... en komt in de eerste plaats volstrekt niet ... met het karakter van Trigland, dat hem eerder ... neigen tot verzet tegen de overheid, vooral waar hij ... zeker van kon zijn, dat de geheele Gereformeerde kerk ... met open armen zou ontvangen. Ook strijdt het met ... oude aanteekening bij een hekeldicht van Vondel, dat ... deze gebeurtenissen, ook na den tijd van dezen brief, is

---

[1] Wagenaar, *Amsterdam in zijne Geschiedenissen*. Amst. 1763, 4de stuk, blz. 457 vv.

[2] Rogge, a. w., deel III, afdeeling 3, blz. 32 en 33.

[3] Rogge, t. a. p.

gemaakt [1]). Vondel verwijt Trigland daar, dat hij de Burgemeesters op het raadhuis met een moord had gedreigd. Een oude aanteekening zegt hiervan: „Jac. Trigland voerde somwijlen scherpe woorden tegens de burgemeesters, en dat zelfs op den Preekstoel, hen smadelijk met den vinger aanwijzende, en daarover op het Raedhuis ontboden, sprak hij zeer stout".

Ook is het moeielijk te begrijpen, dat Trigland, wanneer iets dergelijks tusschen hem en burgemeester Bicker was voorgevallen, een jaar later in de opdracht voor zijn „Kracht der Godtsalicheyt" aan de Vroedschap van Amsterdam als eene der redenen daarvoor het volgende zou hebben opgegeven: „Sulckx dat ze (n.l. de meditatiën als inhoud van zijn boek) dienstig zullen wezen om uwe E. E. A. A. in uwe conscientiën van de gerechtigheyt dier sake te verseeckeren (n.l. van het handhaven der leer) en met eenen te vermanen om die Godtsalighe voetstappen van uwe vrome voorouders en voorsaten, oprechtelijk en kloekmoedelijk nae te volghen. Ten derden omdat er groote neerstigheydt wordt ghedaen om uwe E. E. A. A. van de voorsz. Christel. Gereformeerde Religie tot de Remonstrantsche dolingen ofte tot een Libertijnsch gevoelen af te trecken".

Dit alles maakt het zeer waarschijnlijk, dat dit gerucht door Episcopius medegedeeld, en door hem zelf niet geloofd, een van de vele „on dits" is geweest, die het onvermijdelijk gevolg zijn van den opgewekten hartstocht in zulk een hevig beroerden tijd. Episcopius was, naar het schijnt, blijkens het bericht omtrent Badius, niet altijd even nauwkeurig ingelicht.

Had de zaak van Hanecop reeds Vondel's satire uitgelokt, de later gevolgde opschudding, die wij boven beschreven, deed dit natuurlijk niet minder. Even natuurlijk is het, dat hij vooral de predikanten aan den spotlust zijner medeburgers prijsgaf. Trigland in de eerste plaats had zijn afkeer

---

[1]) *Al de Dichtwerken van Joost van Vondel*, uitgegeven door Dr. J. van Vloten, Schiedam 1864, deel I, blz. 286*b*, aant. 9.

opgewekt, en in vele gedichten heeft hij hem aangevallen. Geheel aan hem gewijd zijn: „Op Haen Kalkoen" I en II.

Vondel gaat hierin zich zelf te buiten en daalt beneden het beschaafde peil, waarop hij ook in zijne spotdichten gewoonlijk staat. Toch zullen zeker deze gedichten zeer veel opgang gemaakt hebben bij Trigland's vijanden.

De hoofdinhoud is ook hier weer de beschuldiging van dronkenschap. „Haen Kalkoen I" luidt aldus:

Wie sagh oyt gecken sonder bel?
Kalkoentjen is wat rood van vel
En suyver geus,
Om dat die Rijnse muskadel
Met al het suyver nat
Van 't Heydelbergse vat,
Trekt in zijn neus,
En daerom buldert hy soo fel
Als Goliath den Reus;
Wy achtent boert, en kinder-spel,
By dronck is hy wat beus;
Maer nuchteren wonder geus.

Bachant hadt gy niet onbeschaemt,
En 't geen een' Leeraer minst betaemt,
Ons Burgemeesters wel geneyght,
Op 't Raedhuys met een' moord gedreyght:
Men had, o droncke plonder-geus,
U met geen' roo kalckoensche neus
Op 't openbaer tonneel gebraght,
En als een' Schijtvalck uytgelacht.
Gaet heen nu als een huylebalg,
En hangt ons aan uw' suylegalg [1]).

Hoe zullen Trigland's vijanden zich hebben vermaakt bij het volgende tweede gedicht „Op Haen Kalkoen".

Hoort ghy Heeren hoort, ick laet u weten,
't Kalckoense Haentjen heeft sijn wijf gesmeten;
En sijn' Meyd, die wat snar [2]) in de beck is,

[1]) *De Werken van Vondel*, uitgegeven door Van Lennep, deel III, blz. 102 v.

[2]) scherp, brutaal.

Sey, Meester weetje wel dat onse Vrou geck is?
Swijght (seyde hy) ick volg myn' ordonnantie,
Om niet suspect te sijn van tolerantie [1]).

De neus van Trigland had bij Vondel veel te verduren. Zoo schreef deze in zijne „Amsterdamsche kakastorie of muyt-school":

Hy lijckt een sant en dubbel geus
En voert een soo kalkoense neus.
Al speelt de droes de paep in 't swart,
Sijn snuyt verraet hem, of sijn start [2]).

Een welwillende gezindheid tegenover andersdenkenden werd van hem niet verwacht. In het „Decretum Horribile of Gruwel der Verwoestinge," een heftige aanval op het bekende leerstuk van Calvijn, wordt over Goulart Junior gesproken, die in 1615 als Waalsch predikant in Amsterdam werd afgezet.

En wordt Goulars, die voor 't onmondigh wieghsken pleyt,
Van 't Walen-heck geschopt, en 't vrye land ontseyt?
Nu sal Trigland den stoel, aen spaenders, stucken kloppen,
En, met sijn' spreucken, dees Godloose breucken stoppen.
Men bulckt: de Poësy die bid den Duyvel aen,
Den barelijcken Droes, de wereld moet vergaen.
Dat's recht, Trigland, dat's recht verbrand die boose prye:
Se stinckt tot in den baerd van uw Theologye [3]).

Niet alleen Vondel spitste zijn vernuft op de Gereformeerde predikanten; even heftige tegenstanders waren Dr. Coster en zijne vrienden, die toen juist de „Academie" hadden opgericht. In 1630 werd Coster's „Iphigenia" voor het volk opgevoerd, en de persoon, die den priester Euripylus zou voorstellen, had zich, wat kleederen en baard betreft, zóó sprekend vermomd, dat hij volkomen op Trig-

---

[1]) *De werken van Vondel*, t. a. p., blz. 103.

[2]) T. a. p., blz. 51. „Kakastorie" was eene parodie op „Consistorie," Dit gedicht is een vrije vertaling van: „Qui curios simulant, et Bacchanalia vivunt.

[3]) De werken van Vondel, uitgave als boven, deel III, blz. 114.

land geleek, en iedereen dezen daarin dan ook herkende [1]). Euripylus was de priester, die zich het meest tegen Agamemnon aankantte.

Geen verwijt of beschuldiging, in deze hekeldichten voorkomende, is meer algemeen geloofd, dan die van zijne verslaafdheid aan den drank. Vondel zou niet in ieder gedicht, waarin Trigland's naam genoemd wordt, jaren achtereen er op teruggekomen zijn, wanneer dit niet een praatje was geweest, dat in Amsterdam algemeen verbreid en geloofd was geworden. In den „Rommel-pot" wordt op een feit gedoeld, en dit maakt de beschuldiging des te ernstiger, want een gerucht, hoe algemeen ook verbreid, heeft in een tijd van opgewekte hartstochtelijkheid geen bewijskracht.

De volgende regels op Trigland, waarin hij de jongens op leert trekken naar den Dam,

„Of na 't brouwers Haentje, dat
Hem bestoven sach vant nat,"

doelen op de beschuldiging van Pieter Evertsz. Hulft, brouwer in het Haantje, dat hij met een geloofwaardig getuige Trigland op „stroobeenen" heeft zien gaan [2]). Ware er niet van de andere zijde óók een bewijsstuk bewaard, dan zouden wij aan zulk eene bepaalde beschuldiging moeielijk alle geloof kunnen weigeren. In een rekest uit het begin van het jaar 1624 heeft Trigland zich tot de Schepenen van Amsterdam gewend, om zich te beklagen over het kwaad en valsch gerucht, dat hem werd nagegeven door den brouwer van het Haantje. Hij was reeds den 9den Januari met een ouderling bij den brouwer geweest, om dezen van de onwaarheid te overtuigen en te eischen, dat

---

[1]) Dit vermeldt eene oude aanteekeniug op Haen Kalkoen I, verklaring van de woorden „Op 't openbaer tonneel gebraght."

[2]) Zie R. C. Bakhuizen van den Brink, *Studiën en Schetsen over de Vaderlandsche Geschiedenis en Letteren*, verzameld en uitgegeven door E. J. Potgieter, deel II ('s-Grav. 1870), bl. 21, aant.

hij de getuigen, die hij beweerde te hebben, zou noemen. Doch zonder gevolg. Den 20sten hadden twee ouderlingen dit bezoek herhaald, doch desgelijks zonder veel gevolg. Hulft beloofde, zijne getuigen te zullen noemen en het bewijs te leveren. Later had hij ook aan een derden ouderling beloofd, de bewijzen, die hij had, bij de Schepenen te zullen indienen. Van dit alles was echter niets gebeurd, en nu kwam Trigland met het verzoek tot de Schepenen, „of hun E. als administrateurs van de Justitie tot handhaving van de Christelijke religie, die door deze beschuldiging zeer belasterd wordt, Hulft zijne calumnie wilden doen revoceeren opdat dit quaet gerucht gedempt worde" [1]). Aan dit verzoek werd geen gevolg gegeven. Het is zeer de vraag, of de Schepenen, die over het geheel niet op de hand der kerkelijken waren, zich in deze zaak wel veel moeite hebben getroost. Nog in het jaar 1645, toen Trigland reeds lang Amsterdam had verlaten, valt een schrijver van een spotdicht, dat langen tijd aan Vondel is toegekend, hem aan met denzelfden spotnaam als in de reeds aangehaalde hekeldichten [2]).

Het is dus niet geheel uit te maken, wat hierin waarheid, wat leugen is geweest. Beter te begrijpen is het echter, dat iemand, die niet tot de vrienden van Trigland behoorde, en dus tot zijne vijanden (want mannen van het karakter van Trigland laten niemand, die met hen in aanraking komt, onverschillig; zij hebben òf vrienden òf vijanden), uit afkeer van den man een dergelijk praatje heeft uitgestrooid, dan dat Trigland de groote onbeschaamdheid zou hebben gehad, om eerst verschillende ouderlingen in dit geval te moeien en daarna de zaak voor de Schepenen te brengen, terwijl hij ieder oogenblik gevaar liep van ontmaskerd te worden. Ook is de brouwer volgens dit rekest

---

[1]) Uitgegeven door Dr. H. C. Rogge in het *Archief voor Nederlandsche Kerkgeschiedenis*, deel I ('s-Grav. 1885), blz. 47—49, naar eene copie, die zich bevindt op de bibliotheek der Remonstrantsche gemeente te Rotterdam.

[2]) *De werken van Vondel*, uitgave als boven, deel IV, blz. 435.

de belofte van het leveren der bewijzen niet nagekomen, wat hij zeker niet uit welwillendheid jegens Trigland heeft gedaan [1]). Een andere reden, waarom zoovelen aan dit uitstrooisel geloof hebben geslagen, was gelegen in Trigland's uiterlijk. De portretten kunnen ons dit echter niet verklaren. Er zijn verschillende portretten van hem bewaard, doch alle behooren zij tot drie typen, één op laat middelbaren leeftijd (53 jaar), en twee in zijn ouderdom, toen hij 65 en 67 jaar oud was. Het is een flink, vol gelaat, met regelmatige, krachtige trekken, levendige oogen en een fraaien, langen baard, zooals de meesten zijner tijdgenooten droegen [2]).

De kleur van zijn gelaat en zijn neus schijnt — gelijk wij op blz. 62 reeds met een woord vermelden — in het oogloopend rood, ja zelfs puisterig te zijn geweest. Vandaar,

[1]) Deze brouwer had in 1617, toen het Spijker, de vergaderplaats der Remonstranten, door het volk geplunderd werd, den Remonstrantschen predikant Sopingius van Warmond, met zijne knechten tegen het volk verdedigd. Zie Wagenaar, a. w., 4de stuk, blz. 280.

[2]) De Leidsche Universiteits-Bibliotheek bezit in de collectie gegraveerde portretten van Leidsche professoren uit het legaat Bodel Nijenhuis, van de afbeeldingen van Trigland 12 exemplaren. Alle behooren zij tot de genoemde drie typen. Fred. Muller in zijn *Beschrijvende Catalogus van 7000 portretten van Nederlanders*, Amst. 1853, blz. 258. N°. 5402—5407, heeft de meeste daarvan beschreven. Die, welke hem weergeven op 53- en 67jarigen leeftijd, zijn genomen naar schilderijen. Onder het eerste staat „V. G. pinxit", en onder het laatste „J. V Teylingen pinxit" (Trigland was toen Rector Magnificus). Onder het tweede staat alleen A. J. Conradus fecit, en dit schijnt oorspronkelijk slechts eene teekening voor een gravure te zijn geweest.

Tusschen de gelaatstrekken van het eerste en het laatste portret is zulk een groot verschil, dat hij er moeilijk meer in te herkennen zou zijn, indien niet het middelste een goeden overgang vormde. Vooral in de twee jaar, die er liggen tusschen het tweede en derde portret, is hij veel verouderd. Zijn gelaat is zeer ingevallen, de baard dunner geworden en ingekort; alleen het eigenaardig breede van de jukbeenderen heeft hij natuurlijk behouden.

De olieverfschilderijen, die er hebben bestaan, schijnen verloren te zijn geraakt. De Senaatskamer van de Universiteit te Leiden bezit er geen.

dat Vondel spreekt van karbonkels, waarvoor zelfs Bacchus de vlag moet strijken [1]). Dit was natuurlijk voor al zijne vijanden een scherpe aanwijzing, dat de beschuldiging van den brouwer van het Haantje gegrond was en dat de „synodusbokalen" ook bij hem zeer geliefd waren. Deze beschuldiging komt echter bij Vondel alleen voor, en te recht zegt Dr. Rogge: „Indien er op zijn zedelijk gedrag werkelijk iets te zeggen ware geweest, zijne vijanden zouden zeker niet nagelaten hebben, hem in schotschriften hiervan een verwijt te maken. Er moeten deugdelijker bewijzen zijn dan dergelijke praatjes, eer men aan de moraliteit van zulk een ijveraar voor de rechtzinnigheid mag twijfelen" [2]).

In de „Trouwhertige Aenwijsinghe" tegen Trigland's „Vriendelijke Vermaning", komt Wtenbogaert b. v. wel op den persoon van Trigland en werpt hem zijne Roomsche opleiding voor de voeten, maar met geen enkel woord rept hij van een gerucht omtrent zijne dronkenschap. Ook in de brieven van de hoofden der Remonstranten onderling wordt er met geen enkel woord over gesproken. Zij waren anders in hun oordeel over de Contra-Remonstranten niet zacht.

Dwinglo geeft in zijne „Grouwel der Verwoesting" eene prosopographie van de voornaamste leden der Dordtsche Synode en ook van Trigland, als hij schrijft [3]): „Walaei openbare en notoire scheursieckte, Thysii onwetende onbeschaemtheyt, Triglandii vermetene onbeschaemtheyt, gewoonlijcke leugenen, calumniën, bedriegherijen enz."

Van verslaafdheid aan den drank dus geen enkel woord en toch was dit eene beschuldiging, die hij zeer goed durfde uitspreken. Op dezelfde plaats toch verwijt hij Elh. Mehnius en Colonius „hun gewoonlijcke dronckenschap", en Hillenius maakt zich volgens hem schuldig aan „slampamperije".

---

[1]) *De werken van Vondel*, uitgave als boven, deel III, blz. 51. Amsterdamsche Kakastorie of Guitschool.

[2]) *Archief* als boven, deel I, blz. 40.

[3]) *Grouwel der verwoesting*, blz. 67.

Dit alles is wel geschreven vóórdat de brouwer van het Haantje zijne beschuldiging had uitgesproken, maar wanneer deze in het algemeen, zooals Vondel haar later altijd uitsprak, gegrond was geweest, zouden wij in de genoemde geschriften er zeker wel iets van gevonden hebben. Nog een ander „argumentum e silentio" legt krachtige getuigenis tegen deze beschuldiging af. In 1627 namelijk gaf een ongenoemd Remonstrant een pamflet uit tegen de Contra-Remonstranten [1]), waarin hij trachtte aan te toonen, dat de „Calvinianen", zooals hij ze noemt, de eere Gods rooven. Over eene bewering van Trigland, die hem zeer ongerijmd voorkomt, en die hij niet aan kalm nadenken kan toeschrijven, zegt hij: „Sijn Reden daer hij de Remonstranten mede voor eerdieven Godts schelt, is soo frivool en slecht, dat hij of door dronckenschap, of blinde hevicheyt sulcks schijnt uytgelapt te hebben". Bevatte nu Vondel's beschuldiging waarheid, dan zou deze schrijver, die Trigland volstrekt niet vriendelijk gezind is, het zeker niet bij zulk eene algemeenheid hebben gelaten, maar er zijne ophelderingen wel bij hebben gegeven, en er allerminst aan hebben toegevoegd „of door blinde hevicheyt", waardoor de gedachten weer van de dronkenschap worden afgeleid.

Uit deze hekeldichten van Vondel blijkt duidelijk, dat de innige afkeer, dien hij van Trigland had, voortspruit uit diens heftigheid. Hij beschouwde hem als een der aanstokers van de oploopen tegen de Remonstranten, daar hij telkens hevig tegen hen uitvoer. De meeste van Trigland's ambtgenooten predikten in denzelfden geest, en uit de procedure tegen Hanecop is gebleken, dat ook deze gewichtige bezwaren had tegen hunne wijze van preeken. In 1629 en '30, toen de Remonstranten binnen Amsterdam zich hoe langer zoo meer vrijheden mochten veroorloven, werden de grieven der rechtzinnigen tegen het stadsbestuur steeds grooter en werd de toon van hun preeken heftiger, totdat eindelijk in Januari

---

[1]) *Eere Gods verdedight teghen den Laster Jacobi Triglandii, begaen in seeckere predikatie.* Ghedruckt Anno 1627. blz. 5.

1630 de uitbarsting kwam. Toen Smout, gelijk wij boven zagen, zonder vorm van proces verbannen was, meende men algemeen, dat Trigland veel gevaar liep, eene gelijke behandeling te ondergaan, welk gevaar hem zeker niet zou hebben bedreigd, wanneer hij zich steeds voorzichtig had gedragen in het kiezen van zijne woorden. Dit strijdt echter met de opvatting van Trigland's karakter, door Bakhuizen van den Brink voorgedragen. Hij beschrijft dit bij het behandelen van Vondel's Hekeldichten en schildert het dus daarmede in overeenstemming. Maar ook met het oog op deze gedichten komt mij Bakhuizen's beschouwing niet juist voor. Hij teekent het op de volgende wijze [1]: „Toch wist hij den strengen ernst, die zelfs uit zijn sterk geteekende gelaatstrekken sprak, door meerdere mildheid en gematigdheid van taal te temperen, niet zoozeer omdat zijn al te eerzuchtig karakter tot zachtmoedigheid neigde, als wel dewijl zijn verstand hem voorschreef, wat aan zijn ambt en de zaak, die hij diende, betaamde. Vandaar dat hij, hoezeer een ijverig voorstander van de leer der Calvinisten, echter de hardheid van Bogerman afkeurde, en zich bij meer gematigde partij aansloot. . . . . Nu eens vierde hij zonder aanzien des persoons aan zijn hartstocht bot, dan weder schenen zijn woorden sluw gekozen, om meer te doen vermoeden dan zij zeiden". Op eene andere plaats zegt hij [2], dat Trigland in de oogen zijner vijanden de „Achitofel der Geestelijkheid" was, dus de listige raadgever, die met zijne woorden iets anders bedoelde dan men er bij het hooren uit kon opmaken.

Ook Van Lennep, in zijne uitgave van Vondels werken, huldigt deze opvatting [3]. Hij schrijft over Trigland het volgende: „Deze toch was niet alleen rechtzinnig in de leer, standvastig in zijn ijver, maar ook gematigd en mild in zijn taal, voorzichtig in zijn doen en handelen. Vandaar

---

[1]) a. w., blz. 28.

[2]) a. w., blz. 45.

[3]) *De werken van Vondel*, als boven, deel III, blz. 102.

dat hij, hoezeer een warm voorstander van de zaak der Calvinisten, echter indertijd de hardheid van Bogerman had afgekeurd, en zich aan de meer gematigden aangesloten". Deze opvatting is geheel in strijd niet alleen met de werkelijkheid, maar ook met de gedichten van Vondel, waarin hij als een Boanerges, een zoon des donders, geteekend wordt. Het beeld, dat wij van Trigland ontvangen bij het lezen van Vondels werken en van de oordeelvellingen zijner vijanden, is dat van een zeer heftig persoon, die, waar hij kan, zoo krachtig mogelijk tegen de Remonstranten te velde trekt en zich in zulke uitvallen dikwijls laat meeslepen, om meer te zeggen dan hij kan verantwoorden, al is hij zelf ook innig overtuigd van de waarheid zijner beschuldigingen, zoodat zijne vijanden steeds klagen over bedriegerijen en lasteringen. Hij ruide, volgens hen, het volk op door zijne heftige predikatiën. In een brief van Niëllius [1]) van 1626 komt het volgende voor: „Doch schrijft mij Rijckewaert van Utrecht, dat hij Triglandium so oproerich te Amsterdam heeft hooren predicken alsof hij anders niet voor en hadde dan de knotse op straat te brengen, en die overheyden in haet en verachtinghe van 't volck te brengen, so dat hij hem niet en verwondert, dat sulcke conciones dagelijcks daer geschiedende, sulcke effecte produceeren als voorleden paesschen Maendach aldaer met een groote schrik van alle vromen zyn ghesien" [2]). In denzelfden brief leest men iets verder: „So schijnt dat sij met het antwoordt van 't Hoff seer qualyck vernoeght zijnde, Triglandis met sijne predicatien het volck heeft opgereuyt om wat meer te doen dan de placaten melden en hebben de heeren van Amsterdam in sulcke benauwtheyt gebracht, dat men de soldaten heeft moeten in wapenen doen komen, die het gespuis niet kannende van haer voornemen afkeeren, hebbende 2 of 3 dootgeschoten". Het oordeel in de „Grouwel der Verwoes-

---

[1]) Bibliotheek der Rem. Gemeente te Rotterdam. *Catalogus*, no. 1510.

[2]) Toen heeft het volk de vergaderplaats der Remonstranten bij den Mont-Albaanstoren geplunderd.

ting" getuigt óók niet van eenige zachtheid of voorzichtigheid. Episcopius schrijft uit Parijs aan zijn broeder te Amsterdam over Trigland, als over dien Goliath, die nu weer trotselijk voor den dag komt [1]).

Uit dit alles blijkt duidelijk, dat zijne vijanden, die hem voortdurend beschuldigen van onbeschaamdheid, hevigheid en trotschheid, geen enkel oogenblik zijne sluwheid vreezen, die met halve woorden zou spreken, of onder een vriendelijk gelaat groote hatelijkheid verbergen. Het „gespuis", zooals Niëllius het hier noemt, dat vooral naar hem scheen te luisteren, is ook niet zeer ontvankelijk voor halve woorden. Bij de beschouwing van zijne werken zal het ook duidelijk blijken, dat dit in het geheel niet in zijne wijze van schrijven lag. Waar b. v. had hij meer gelegenheid gehad, om vriendelijk te insinueeren, dan in zijne beide vermaningen aan de Remonstranten? En toch vinden wij hiervan geen spoor. Hij zelf heeft ze als „vriendelyck" betiteld, maar, zooals boven reeds werd verhaald, is de inhoud dit niet. De vriendelijkheid is alleen gelegen in het feit, dat hij de Remonstranten op hunne eigene zaligheid wijst, die ze anders voor eeuwig verbeuren zullen.

Volgens hem zelven ligt het in zijn karakter, of, zooals hij het uitdrukt, „zijne conditie is", over zaken, die den godsdienst betreffen, wat ernsthaftig te spreken, en daardoor moet hij bekennen, dat hij wel eens wat stijf en ernstig de menschen aanspreekt [2]).

Een algemeen bezwaar tegen zijn karakter was ook zijne heerschzucht. Alle hoofden der Contra-Remonstrantsche partij werden hiervan beschuldigd, maar er moet wel in het oog worden gehouden, voor wie zij de heerschappij eischten, voor zich persoonlijk of voor de kerk. Nu waren zij het wel, die in de kerk, wanneer aan haar de heer-

[1]) Brieven van verscheyde Vermaerde en Geleerde Mannen deser eeuwe: Amst. 1662 blz. 353. Brief van Sim Episcopius aan Rem Egbertsz. Bisschop, ged. Parijs 19 Mei 1623.

[2]) *Kerckelijke Geschiedenissen*, fol. 915*a*.

schappij verzekerd was, den boventoon voerden, maar dit is toch iets anders dan dat zij door persoonlijke heerschzucht werden gedreven. Indien dit laatste het geval ware geweest, dan zou het niet denkbaar zijn, dat in een stad als Amsterdam, waar zóóvele woordvoerders samenwerkten, die allen op hunne beurt van heerschzucht zijn beschuldigd, de onderlinge harmonie zou zijn bewaard. En van het tegendeel is toch geen enkel bewijs te vinden.

Van 1624 af had zijne pen gerust; de strijd in Amsterdam had zijne aandacht beziggehouden, zoodat hij al zijne krachten daaraan moest besteden. Maar in 1630 werd hij weer geprikkeld, om zijne geestverwanten te waarschuwen tegen de verderfelijke leer der Remonstranten. In dat jaar toch verscheen een 2de. druk van de reeds in 1616 uitgekomen „Enghe Poort", geschreven door Ed. Poppius, predikant te Gouda. Het waren preeken, door Poppius achtereenvolgens te Gouda uitgesproken en onder dien titel in een bundel uitgegeven. Het geschrift is geheel van practische strekking en dringt vooral op een rein zedelijk leven aan. Door des schrijvers geestverwanten werd het zeer geroemd en in eere gehouden, zoodat een 2de druk noodzakelijk was. Natuurlijk was zulk een boek voor Trigland een steen des aanstoots. Dat bijna uitsluitend aandringen op een zedelijk leven, waarbij op zelfwerkzaamheid bijzonder veel nadruk werd gelegd, was hem een gruwel. Eerst had hij zijne gemeenteleden voor dat boek en die leer gewaarschuwd in zijne preeken, en in 1631 gaf hij die meditatiën, zooals hij ze noemt, uit onder den titel van „de Kracht der Godtsaligheyt" [1]).

Het laat zich denken, dat de Remonstranten hierop niet konden zwijgen. Poppius was een der meest geachte en geliefde onder hunne voorgangers. In 1624 was hij in zijn

[1]) De Leidsche Faculteit schonk er hare goedkeuring aan, evenzoo de gedeputeerden van de classis van Amsterdam. Trigland droeg het op, evenals Poppius gedaan had, aan de Staten van Holland en West-Friesland, aan den Magistraat van Amsterdam en aan dien van Gouda. Zijn ambtgenoot, Henr. Geldorp, schreef voorin een gedicht tot waarschuwing voor Poppius en tot eer van Trigland.

kerker op Loevestein overleden. Hij zelf kon zich nu niet verdedigen, en daarom zou een ander dit doen. Zonder naam van schrijver of drukker verscheen in 1632 „De crachteloosheyt der Godtsaligheyt van de leere Jacobi Triglandii in zijn boeck tegen de Enghe Poort D. Eduardi Poppii" [1]). Trigland liet dezen aanval niet langs zich heengaan. Nog in hetzelfde jaar had hij zijn wederwoord gereed, getiteld „Den Krachteloosen Remonstrant vermorselt door de kracht van de leere der waerheydt, die nae de Godtsaligheyt is". Ook hierop zijn de Remonstranten het antwoord niet schuldig gebleven. Van weerszijden volgden nog twee geschriften tot 1634, maar als gewoonlijk behield Trigland het laatste woord. Met dezen strijd tegen de denkbeelden van Poppius eindigde zijne werkzaamheid te Amsterdam.

---

4. Trigland als herder en leeraar te Amsterdam.

Hebben wij Trigland's leven tot nog toe alleen nagegaan met het oog op zijn openbaren strijd tegen de Remonstranten, wat dan ook zeker het voornaamste deel van zijne werkzaamheid is geweest, toch ging de groote productiviteit, die hij op dit gebied heeft ontwikkeld, gepaard met een zeer druk ambtsleven. In de eerste plaats moest er veel worden gepreekt. Reeds zoo menigmaal heb ik de preeken van Trigland genoemd, om daaruit zijn karakter op te maken, of daarover het oordeel van anderen aangehaald, dat ik er hier meer uitvoerig over moet handelen.

Veel gelegenheid, om een zelfstandig oordeel te vormen, hebben wij niet. Wij bezitten van hem slechts: 1°. „Christelycke Betrachtingen of Meditatien" over een zevental teksten, te zamen uitgegeven onder den naam van: „de Kracht der Godtsaligheyt" in 1631 [2]); 2°. zijne afscheidspreek

[1]) De Societeit der Remonstranten nam de verantwoordelijkheid op zich. Op het titelblad staat als eenige aanwijzing „Ghedruckt voor de Sociëteyt der Remonstranten, anno 1632."

[2]) Opgenomen in zijne *Opuscula*, II, fol. 1—605.

bij zijn vertrek naar Leiden, in Mei 1634 [1]; 3°. eene preek, uitgesproken den 23sten Februari 1614 [2]. Andere proeven van zijne uiterlijke welsprekendheid zijn ons bewaard in twee oraties, gehouden bij het aanvaarden van zijn professoraat [3], en eene lijkrede, uitgesproken bij den dood van professor Constantinus l'Empereur [4].

Over het algemeen was het met de predikkunde in ons land te dien tijde droevig gesteld, ondanks de goede wenken, die aan de hoogescholen werden gegeven en door enkele zeer begaafden ook in practijk werden gebracht. Dit was eensdeels een gevolg van de vaak groote onkunde der predikanten, vooral in de provinciën, die langer dan Holland en Zeeland aan Spanje waren onderworpen geweest, maar ook van het heerschende dogmatisme [5]. Dikwijls was de vorm niet alleen kunsteloos, maar zelfs onbeschaafd. Er waren slechts weinigen, die de gave hadden, om, bij eenvoudigheid voor de minder ontwikkelden, tevens hunne woorden in zulk een aantrekkelijken vorm te gieten, dat ook meer ontwikkelden, de gestudeerden en anderen, er met genoegen naar luisterden. Coolhaes te Deventer en Adriaen van Haemstede, die dit wel vermochten, worden als hooge uitzonderingen op den regel genoemd [6].

Bij dezen algemeenen toestand zal het niemand verwonderen, dat ook Trigland den invloed van dien tijdgeest ondervond. De eerste indruk, dien wij van verreweg het meerendeel der ons bekende preeken ontvangen, is die van streng dogmatisme. De leer en nog eens de leer, dat is het voornaamste, waarop het aankomt. Het verstand werd bezig-

---

[1] Eveneens opgenomen in zijne *Opuscula*, II, fol. 1131—53.

[2] Uitgegeven door Dr. H. C. Rogge in de *Godgeleerde Bijdragen* van 1865, blz. 775 vv.

[3] *Opuscula*, II, fol. 1154—74.

[4] *Catalogus der bibliotheek van Thysius*, door Dr. P. A. Tiele; *Orationes et poemata* 1629—49, in vol. fol. Jac. Triglandius, *Oratiio funebris in obitu Const. l'Empereur ab Opwiick.* Lugd. Bat. 1648, c. fig.

[5] Vergel. Dr. J. Hartog, *Geschiedenis der Predikkunde in de Protestantsche Kerk van Nederland*, 2de dr., Utr. 1887, blz. 31 v.v.

[6] Hartog, a. w., blz. 29.

gehouden, maar de aankweeking van het gemoedsleven bekleedde eene ondergeschikte plaats. In den dedicatiebrief aan de Staten van Holland enz., vóór de „Kracht der Godtsaligheyt" geplaatst, spreekt Trigland uit, wat er wordt vereischt, om van de religie te zijn [1]: „In de Kennisse Gódts ende onses zelfs ons van herten te verootmoedigen. Jae t' eenemael te versaken. In de kennisse des eenigen middelaars en der vereeniginghe met Godt door hem denzelven met een levendig geloove aan te nemen, en alsoo waerlijck met God vereenigt te worden". De kennis staat dus voorop; al sluit de kennis van God ook meer in zich dan eene louter verstandelijke overtuiging omtrent Gods bestaan, toch is dit een merkwaardig getuigenis. Om billijk te zijn, moeten wij echter niet vergeten, dat, waar die preeken kleine compendiën van dogmatiek waren, voor de hoorders dat uiteenzetten van de dogmatiek zeer veel stichtelijks bevatte, omdat zij daarin geheel leefden. Erger is de groote ruimte, die in de preeken werd afgestaan aan de polemiek tegen andersdenkenden. Zeker is Trigland zeer dikwijls op deze klip gestrand. Immers nog in zijn later leven, toen de tijden van beroering lang tot het verleden behoorden, werd zijn hartstocht, wanneer hij zich weer in den strijd indacht, spoedig opgewekt en maakte hij zich nog aan zeer groote onbillijkheid schuldig. In de dagen, waarin de strijd zelf voorviel, en allen in spanning verkeerden, zal het gesproken woord ongetwijfeld nog meer den invloed er van hebben ondervonden. Verreweg de meesten evenwel, die zich in den strijd mengden, hebben zich aan hetzelfde kwaad schuldig gemaakt. Dit is wel eene zwakke verontschuldiging, maar het is er toch eene.

Aan den anderen kant evenwel hebben wij de bewijzen, dat Trigland zeer goed het geweten zijner hoorders wist wakker te schudden, ook in den tijd, toen de strijd tegen de Remonstranten de hartstochten reeds in beroering en de polemiek

[1]) *Opuscula*, II, fol. 14.

op den kansel gebracht had. Ik heb hier het oog op de boven aangehaalde preek, uitgesproken in 1614 en handelende over het zich voegzaam kleeden, naar 1 Petri III vs. 3 en 4. Het is een geluk, dat wij deze preek van hem bezitten, want zij legt een krachtig getuigenis af voor den ernst, waarmede hij de „godtsalicheyt" ook in het leven zocht aan te kweeken. De vorm is, zooals in al zijne voor ons bewaarde preeken, streng logisch; systematisch verdeelt hij den inhoud in vijf redenen, en hij houdt die verdeeling trouw vast. Een lange reeks van teksten moet telkens de voorop gezette stelling staven. De bewijsgronden tegen het opzichtig gekleed gaan brengen ons weleens een glimlach om de lippen, maar dit doet aan het stichtelijke der preek niets te kort. Zoo lezen wij b.v.: „De oppronck der kleederen de welcke niet is de schepping, want Adam en Eva waren in den beginne naeckt, sonder eenige kleederen, maer soo haest als zij gesondight hadden, so hebben schaemte gekreghen". Aan zulk eene bewijsvoering waren zijne toehoorders gewend; zij vonden er niets vreemds in, evenmin als in het betoog: „Dat allen die zich oppronken en de vrouwen die haar hoofden opsieren met „vreemde toeten", zich moesten schamen, omdat Christus naakt en met een doornenkroon op het hoofd aan het kruis heeft gehangen."

Werkelijk schoon gedacht is de derde rede voor hen, die rijk genoeg zijn om fraaie kleederen te koopen: „Het is niet onser handen werck, maar God heeft ze ons gegheven om te gebruicken, en niet om te misbruicken .... Gebruickt het dan en neemt er uw nooddruft van en geeft de reste den armen .... Wanneer daer een kleermaecker ware, die men een kleedt hadde bevolen te maecken, ende hem de stoffe daertoe ghebracht, hij bevindende, dat daertoe te veel stoffe waer, imployeerde het al te mael, en maeckte het kleedt te groot, zoude men hem niet voor zijn dwaesheyt bestraffen? Nu gij rijcke, Godt heeft u zooveel goeds gegheven, maeckt het kleedt dan niet te groot, maer neemt simpelijck daervan soovele als ghij van doen hebt en restitueert hem de reste, bestedet daer Hij het u bevolen heeft,

gheeft het den armen, ende soo sult ghij recht bekennen van wien ghij het ontvangen hebt."

Een volgend gedeelte zou men woordelijk in eene preek van dezen tijd kunnen inlasschen, en het zou er volkomen op zijne plaats zijn: „Maer dit moet ik hier tot schande der rijcken verhaelen, dat de voorstanders der armen dickwils veel minder van haer ontvanghen, dan van *slechte* luyden, alsoo dat slechte, gemeine personen dickwils veel milder gheven als de rijckste en treffelickste, dat seg ick, moet ick hier tot schanden der rijcken verhaelen. Maer hoe komt 'et? De kleeding kost te veel gelt!"

Tot hen, die aan de armen geven, maar hierop wel gaarne zouden willen inslapen, zegt hij: „Ende of ghij al ondertusschen de armen gedachtigh waert, ghij en gheeft noch niet genoegh' ghij en hebt sooveel niet gegheven, dat er geen armen meer en sijn.... O hoe menighmael soude Christus van ons segghen dat wij van onsen overvloedt hebben gegheven?"

Eene ernstige strafbedreiging vormt het slot: Amsterdam met het lot van Antwerpen bedreigd! Het is eene boetrede naar de wijze van de profeten des Ouden Verbonds. Toch predikte hij geen overdreven rigorisme, want op zijne vermaning, om van de overdadig groote kleederen wat af te nemen en aan de armen te geven, laat hij in éénen adem volgen: „Draeght laeken, draegt sijde, want Godt laet u toe bequamelijck en stichtelijck u selven te bekleeden, maer die overdaedt, die verscheidene couleuren, die hackelingen enz. neemt dat wech, legt dat af en gebruickt dat tot onderhoudinge der armen". De arme mocht echter niet denken, dat zijn gebrek aan fraaie kleeren hem iets voorgaf: „Gij arme denckt niet dat het alleen met een slecht kleedt te doen is, maar dat daer oock een inwendigh en geestelijk kleedt der gerechtigheydt van nooden is". Deze preek staat niet op zich zelf; de andere, voorafgaande, was gewijd geweest aan de gouden versierselen. Het is vooral zeer jammer, dat de preek die na deze is uitgesproken, niet bewaard is gebleven. Hij heeft daarin gehandeld over het

„inwendigh verciersel dat er bij moet komen sal het werkelijck goet sijn".

Na het lezen van deze preek is het volkomen te begrijpen, dat hij als predikant hoog geroemd werd, al heeft, gelijk wij boven reeds zeiden, het vuur van den strijd hem zeker al te veel tot hevigheid verleid. Hij mocht zich (en hoe kon het anders?) verheugen in een talrijk gehoor. Episcopius schrijft er over aan Wtentenbogaert [1]: „De kercken regorgeeren van volck als hij predickt". Een ander bewijs, sterker sprekend dan deze volksgunst, is het getuigenis, dat Polyander omtrent zijne preeken heeft afgelegd. Trigland was toen nog in de eerste jaren van zijne werkzaamheid te Amsterdam, in 1613. Dit oordeel vormt een postscriptum achter een brief van Episcopius aan Wtenbogaert, met het bekende verhaal omtrent het gebeurde bij den doop [2].

„D. Polyander hier voorleden Sondagh zijnde, wort geseit van de predikatie van Jacobus Triglandius aldus geoordeelt te hebben: „ „Dat is een heerlycke predikatie, dat's een lust te hooren; nu prijs ik noch die van Amsterdam, daer men soo vrijmoedelijk spreken magh. Anders gaet het te Leyden"". Dit getuigenis van Polyander heeft des te meer waarde, omdat hij bekend staat als een der meest gematigde voorstanders der Contra-Remonstranten. Het is duidelijk, dat Trigland's preeken meer bevat hebben, om het talrijk gehoor tot zich te trekken, dan alleen polemiek tegen andersdenkenden, gelijk men anders licht uit de berichten van Episcopius c. s. zou opmaken.

De uitgebreide gemeente van Amsterdam eischte bovendien veel zorg en toewijding van hare predikanten. De tucht vooral besloeg in aller bezigheden een ruime plaats.

De kerkelijke tucht strekte zich in die dagen eigenlijk over het geheele leven der gemeenteleden uit, en Trigland hielp getrouw mede, om het gezag van den kerkeraad, en

[1] Brief van Episcopius van 15 Jan. 1630 (Rogge, *Brieven*, enz., deel III, blz. 119).

[2] Brandt, a. w., deel II, blz. 220.

in het bijzonder dat van de predikanten te handhaven. Toen er in 1625 veel faillissementen in Amsterdam voorkwamen, die groote bekommering wekten, vestigde hij de aandacht van den kerkeraad op deze zaak en spoorde hij hem aan om hierop te letten [1]).

Dan weer waren het de onderhandelingen met den magistraat, die hem bezighielden, want de kerkeraad stond voortdurend in betrekking met de Burgemeesters. Uit den brief, door hem tijdens de Synode van Dordrecht aan burgemeester Hoingh geschreven, blijkt dat hij op een vriendschappelijken voet met hen omging, en dus waarschijnlijk ook grooten invloed op hen wist te oefenen. Daarom werd hij ook zeer dikwijls naar het stadhuis afgevaardigd. Later, toen de kerkeraad in een minder welwillende verhouding tegenover de overheid kwam te staan en Trigland meermalen van den preekstoel zijne ongunstige meening over den loop der zaken duidelijk te kennen gaf, verscheen hij minder dikwijls bij de Heeren, voor wie hij volstrekt niet meer een „persona grata" was. Hij behoorde nu bovendien tot de oudste predikanten, aan wie zulk eene taak slechts zelden werd opgedragen. Een enkele maal, wanneer er een gewichtige vraag te behandelen viel, verzocht men hem nog, zijn invloed te willen aanwenden.

De strijd tegen de Remonstranten hield hem niet alleen bezig in zijne openbare werkzaamheid, maar altijd was zijne zorg daarop gericht, en hij liet geen gelegenheid voorbijgaan om in het belang van de zaak, die hij voorstond, werkzaam te zijn, zelfs niet een vriendschappelijken maaltijd. Brandt verhaalt ons dienaangaande het volgende [2]):

---

[1]) In de *Gereformeerde Bijdragen*, Amst. 1886, deel I, blz. 174—176, is een brief afgedrukt, door Trigland geschreven aan de classis van Tholen, den 26sten Juni 1615. Hij behelst het verzoek om Hubertus Eller, door de Spanjaarden uit Gulik verdreven, onder hare predikanten op te nemen, daar er in de classis van Amsterdam geen enkele vacature was. Belangrijk is de brief niet; slechts levert hij eene aardige bijdrage tot de kennis van de vele en velerlei bezigheden, die de predikanten en de kerkeraad hadden te verrichten.

[2]) a. w., deel II, blz. 512.

„Van den Predikant Triglandius verhaelt men, dat hij t'Amsterdam ten huise van eenen Joriaen Timmerman, ter maeltijdt geseten, den gasten voorhieldt, dat 'er geldt moest verschaft worden tot onderhout van afgesette Predikanten en van jonge studenten, als ook tot verval van andre onkosten, die de kerken hadden te draegen: en dat een der bijsitters tekende voor twaelf, d' ander voor tien, twintig, dertig en meer guldens 's jaers: voorts dat men acht Hollanders en acht Brabanders stelde om dese penningen in te samelen."

Een gevolg van het voortdurend twisten over de leer was, dat vele eenvoudige zielen niet wisten, waaraan zij zich hadden te houden, en menigmaal zijn zij zeker met hunne twijfelingen en bezwaren bij de predikanten gekomen, om meer licht te ontvangen. Trigland zelf verhaalt ons in zijne Kerkelijke Geschiedenissen, blz. 915, a, hoe eene vrouw door het hooren van Arminius' leer aan het twijfelen was geraakt, en hoe hij haar dikwijls bezocht om haar van het zondige harer twijfelzucht te overtuigen. Dit doet ons vermoeden, dat de zielezorg in die dagen voor de predikanten geen gering onderdeel van hunne werkzaamheden zal zijn geweest. Hiermede ging het huisbezoek gepaard, en ook daarvan weten wij, dat het volstrekt niet verzuimd werd. Meermalen zijn hiervan in de notulen van den kerkeraad de duidelijke bewijzen te vinden. In 1626 b. v. had Trigland met eenige anderen de stad in kwartieren verdeeld, opdat aan de zorg van iederen predikant één daarvan zou worden toevertrouwd. Op die wijze werden echter de kwartieren te uitgestrekt, en eenigen tijd later bepaalden zij het aantal op twee en twintig: de ouderlingen moesten nu ook medehelpen aan het huisbezoek [1]).

In 1630 waren door de verschillende troebelen eenige predikantsplaatsen onbezet, en bleven dus eenige kwartieren onbezocht. Trigland en zijn ambtgenoot Jac. Laurentii

---

[1]) Notulen van den Kerkeraad, 1626, 22 Jan. en 19 Febr.

beraadslaagden nu, hoe zij die kwartieren op de meest geschikte wijze zouden bezoeken [1]).

Hierbij bleef het evenwel niet. Hadden vóór 1619 de kerkeraad en de classis zich onvermoeid en uitsluitend bezig gehouden met de Remonstrantsche troebelen, — nadat de Synode van Dordrecht het grootste gevaar van hen had afgewend, vonden zij ook gelegenheid om zich aan andere dingen te wijden. In de eerste plaats was het onderwijs een voorwerp van groote zorg. De classis moest waken, dat ook in de school de leer gehandhaafd bleef. De schoolmeesters en rectoren moesten de Confessie en den Catechismus onderteekenen als blijk van hunne instemming. Velen waren niet geneigd, om zich zóó onvoorwaardelijk aan de Kerk te onderwerpen, vooral niet zij, die in Amsterdam woonden en door den magistraat waren aangesteld. De classis droeg nu aan Trigland en Geldorp van Amsterdam en aan twee predikanten van buiten, Herm. Antonides en Petr. Pullaeus, op, die zaak èn in de stad èn op het platteland in orde te brengen. Ook later bleef deze taak nog voor een deel op zijne schouders rusten. Gewoonlijk ondervonden zij daarin geen medewerking van den magistraat, zoodat zij in gevallen, waar zij met leden van dit lichaam in overleg moesten treden, slechts langzaam vorderden en dat nog wel ten koste van veel moeite en tijd. Zoo b. v. in 1628, toen er aan den Overtoom „een papist" schoolmeester was, en Trigland bij den ambachtsheer Bicker, destijds burgemeester, zijn invloed moest aanwenden, om daarin verandering te brengen. In dat zelfde jaar riep de classis zijne hulp in. Ds. le Maire, tot dien tijd visitator classis, wenschte wegens zijn hoogen ouderdom uit deze betrekking te worden ontslagen, en nu benoemde men Trigland in zijne plaats. Bovendien moest er gezorgd worden voor de predikanten in Indië en voor de ziekentroosters op de schepen. Uit den kerkeraad werd daartoe eene commissie gekozen, die zich met de Compagnie in betrekking stelde en moest waken, dat het rechtzinnig

[1]) Notulen van den Kerkeraad, 1630, 11 April.

geloof in Indië en op de schepen onaangetast bleef. Ds. Lucas Ambrosius en Trigland vormden sinds 1622 deze commissie. Hunne werkzaamheid bleef niet beperkt tot Amsterdam alleen; de classis droeg hun op, zich in communicatie te stellen met de andere steden, waar kameren van de Compagnie waren [1]), en te waken over de kerk van Oost-Indië [2]). Ook met de contrôle over de ziekentroosters op de West-Indische schepen waren zij belast. Een enkele maal kwam het voor, dat zulk een ziekentrooster ter verantwoording geroepen en afgezet moest worden. In 1625 richtte Trigland tot den kerkeraad het verzoek om van deze betrekking te worden ontslagen. Redenen geeft hij er niet voor op; hij diende zijn verzoek in zonder meer [3]).

Dit viel in den tijd, dat alle predikanten zich ergerden aan het besluit der Algemeene Staten, om Richelieu bij te staan in het beleg van La Rochelle, en deze ergernis onverholen uitspraken. Op alle plaatsen werden inzamelingen gehouden ten voordeele der belegerden. Men zag er volstrekt geen bezwaar in, ook de kas der diaconie aan te spreken, wanneer de inzamelingen geen voldoende som hadden opgebracht. Een merkwaardige brief van Trigland over dat onderwerp is nog voor ons bewaard, waaruit blijkt dat deze handeling als volkomen geoorloofd werd beschouwd. De brief is gericht aan Henr. Westius, predikant te Enkhuizen, en gedateerd 16 December 1625 [4]). Deze had hem om raad gevraagd, wat in dit geval gedaan moest worden. Trigland schrijft hierover: „Off nu alle Kercken eenen eenparigen voet sullen konnen houden, daeraen is seer te twyffelen. Veellicht sullen eenige swaricheijt inde collecte maecken ende daerom de diaconie, soo se redelycken wel gestelt is, aenspreecken. Doch alsoo vast deurgaens de

---

[1]) Deze steden waren: Hoorn, Enkhuizen, Rotterdam, Delft en Middelburg.

[2]) Acten van de Vergaderingen der Classis, 1623, 4 Sept.

[3]) Notulen van den Kerkeraad, 1625, 12 Juni.

[4]) Dr. Rogge, in het *Archief* als boven, deel I, blz. 49.

diaconiën groote lasten hebben, dunckt ons het bequaemste middel te syn het tweede, n(amelijck) het aenspreecken vande vermogende litmaten en lieffhebberen. Waer bij men oock, alsoo de noot seer groot is, noch ijet wt de diaconie konde voegen, daer de diaconie sulcx vermach". De kerkeraad van Amsterdam nam deze zaak ook ter harte en zond Trigland met eenige anderen naar de Burgemeesters, opdat dezen in Den Haag zouden bewerken, dat aan het verzoek van de inwoners van La Rochelle om hulp gevolg zou worden gegeven. Deze houding der predikanten bracht de Staten in een moeilijken toestand, daar zij reeds de vloot hadden uitgezonden, om het leger van Richelieu bij te staan. De algemeene agitatie van de predikanten en daardoor ook onder het volk, die van dit besluit het gevolg was, trof in zóóver doel, dat de vloot werd teruggeroepen.

De synodale vergaderingen kwamen ook dikwijls beslag op zijn tijd leggen. Vooral in de eerste jaren na 1618 verscheen hij zeer getrouw op die vergaderingen, want ook als de classis hem niet had gedeputeerd, was hij toch als deputatus synodi, een waardigheid, die telkens voor twee jaren werd opgedragen [1]), gerechtigd om in de Synode zitting te nemen. Meermalen ook werd hij naar de synoden der andere provinciën gezonden, om met haar correspondentschappen op te richten of te onderhouden.

Ook op een ander gebied was Trigland ijverig werkzaam. Telkens zagen boekjes het licht tot weerlegging van Remonstranten of Doopsgezinden. Zoo verscheen b. v. in 1625 van de hand van Cloppenburg eene uiteenzetting en weerlegging van de theologie der Wederdoopers, en in 1628 ook een geschrift tegen de Wederdoopers van de hand van Austrosilvius. Beide werken moest Trigland onderzoeken, om het

---

[1]) Ieder jaar trad een deputatus af en werd er een nieuwe benoemd. Zij waren twee in getal en vormden een soort van dagelijksch bestuur, wat noodzakelijk was, omdat de Synode slechts éénmaal in het jaar vergaderde. Het was dus iets dergelijks als de Synodale Commissie in het tegenwoordig bestuur der Ned. Herv. Kerk.

kerkelijk oordeel er over te kunnen opmaken. Men erkende hem dus algemeen als een autoriteit op het punt van rechtzinnigheid. Ook uit later tijd bezitten we hiervoor een bewijs in een brief van Godefr. Udemans van Zierikzee aan Trigland, d.d. 8 Juni 1634 [1]). Hij wilde een werkje over het Hooglied opnieuw uitgeven en verzocht nu aan Trigland, of hij het nog eens wilde nagaan, vooral met het oog op den dogmatischen inhoud; prof. l'Empereur, de Hebraicus van Leiden, zou de vertaling wel nazien.

In 1622 werd aan Trigland door de classis opgedragen, een werk van den Engelschen theoloog Withakerus te vertalen. Een Jezuïet, Edmund Campianus, had „Rationes" tegen de Protestanten uitgegeven; deze had Withakerus weerlegd. De Synode van N.-Holland van 1622 achtte dit zulk een uitstekend geschrift, dat zij aan de Amsterdamsche classis opdroeg, voor de vertaling er van zorg te dragen. Deze verzocht dat Trigland het op zich wilde nemen. Hij voldeed hieraan, en dit is waarschijnlijk de aanleiding geworden tot de krachtige polemiek tegen Rome, die hij in een viertal geschriften gevoerd heeft [2]). Op deze bestrijding van Rome komen wij later terug. Niet slechts met de pen voerde hij dezen strijd; hij trachtte ook als lid van de classis of van den kerkeraad „de paepsche Stoutigheden", waarover allerwegen geklaagd werd, tegen te gaan. Telkens moesten de baljuw van het Gooi en andere plattelandsautoriteiten worden aangesproken over het toelaten van dergelijke stoutigheden.

De Roomschen hadden gedurende den strijd tusschen de Remonstranten en Contra-Remonstranten op vele plaatsen van de omstandigheid, dat er minder op hen gelet werd, partij getrokken, om zich meer vrijheden te veroorloven; zelfs kreeg het nu en dan den schijn, alsof het hun te doen was om uittarting der Protestanten, die toch overal in

---

[1]) Deze brief bevindt zich in handschrift op de Universiteits-Bibliotheek van Amsterdam.

[2]) Met de vertaling van het werk van Withakerus te zamen uitgegeven in het 3de deel van de *Opuscula*.

Holland de groote meerderheid uitmaakten. Zoo ging in Ouderkerk een priester, in zijn misgewaad gekleed, over de openbare straat, en werd in Diemen eene vrouw, die in het kraambed overleden was, begraven met een wierookvat en een brandende kaars op de kist. Zoo hield men in Hilversum een processie, om regen af te bidden. Dergelijke gevallen hadden er meer plaats. Het is waarlijk niet te verwonderen, dat bij de groote prikkelbaarheid op godsdienstig gebied, aan die dagen eigen, zulke praktijken groote ergernis verwekten, en van voorzichtigheid aan de zijde der Roomschen getuigden zij zeker niet. Bij al dezen polemischen arbeid verloor Trigland echter niet uit het oog, dat het volk ook behoefte had aan ander geestelijk voedsel, dat meer opbouwende kracht bezat. Hij gaf daartoe in 1615 uit „Het Lof des Heeren". Hij wilde met dit boekje de bedroefden vertroosten over den druk der tijden. Het bevatte drie kleine stichtelijke verhandelingen van de hand van Corn. Hille, Wilh. Zepperus en van hem zelven. Waarmede zouden deze mannen hunne verdrukte geestverwanten eerder vertroosten, dan met de prediking van Gods voorzienigheid? Dit is dan ook het eenige onderwerp van die verhandelingen. Wel werd deze leer daarin zeer sterk geformuleerd, maar ongetwijfeld zullen zij, voor wie het bestemd was, hierin veel troost hebben gevonden en zich in hun geloof en vertrouwen voor de toekomst gesterkt hebben gevoeld. Achter deze verhandelingen voegde Trigland eenige liederen, getiteld „Lofsangen", een verheerlijking van de leer der verkiezing, de Artikelen des Geloofs en andere onderwerpen, alle in denzelfden geest als die korte verhandelingen. Zij konden gezongen worden op de wijze van verschillende psalmen. Zeker zullen zij ook bestemd zijn geweest voor de Contra-Remonstranten, om elkander gedurende de doleantie te vertroosten in hunne heimelijke bijeenkomsten, des avonds in schuren en boomgaarden gehouden, waar zij telkens vreezen moesten, dat men hen overvallen zou. Hierdoor werden deze liederen spoedig algemeen verbreid. Onder enkele is de naam van den dichter gedrukt, b. v. van Menso

Alting, toen nog predikant te Emden, van Bernardus Busschoff, destijds predikant te Oyen en later te Utrecht; onder de meeste echter staat geen naam. Wij behoeven geen oogenblik te twijfelen, of dit boekje aan zijn doel heeft beantwoord. In 1627 bezorgde Trigland den 5den druk, en in 1635, dus 20 jaar nadat het voor het eerst was verschenen, was de 8ste druk noodig.

Ook voor de wetenschap sprong hij in de bres. Sixtinus Amamna, professor in het Hebreeuwsch te Franeker, had in 1625 aan alle classes een gelijkluidend schrijven gericht tot aanbeveling van de studie der Hebreeuwsche taal, die zeer werd verwaarloosd. Op de vergadering der classis stelde Trigland voor, deze studie voor de studenten verplichtend te stellen. De classis achtte dezen maatregel echter te forsch; zij besloot alleen, op alle mogelijke wijzen tot die studie op te wekken [1]). Ook aan de vele examens, die door den kerkeraad of de classis moesten worden afgenomen, nam hij een zeer ijverig deel.

Dit werkzame leven zette Trigland voort tot in het begin van 1634, toen hij zich het uitzicht op een geheel anderen werkkring geopend zag.

Frederik Hendrik had in 1632 Andreas Rivetus, professor te Leiden, naar Den Haag geroepen, om zich met de opleiding van den Prins van Oranje, den lateren Stadhouder Willem II, te belasten. Om deze vacature in de Theologische Faculteit weder te vervullen, benoemden de Curatoren Menso Alting, professor te Groningen, doch daar de Staten van dat gewest tot tweemaal toe weigerden, de daartoe vereischte demissie te geven, zag Alting zich genoodzaakt om te blijven.

Den 29sten December 1633 vergaderden de Curatoren [2])

[1]) Acten der classis van Amsterdam, 1625, 2 Juni en 7 Juli.

[2]) Dit collegie bestond toen uit de Heeren Van Sommelsdijk, president Cromholt, den pensionaris van Leiden, van Alphen, Baersdorp, Oodijk en Warmond.

opnieuw, om in de vacature te voorzien. Zij beriepen nu Jac. Trigland, predikant te Amsterdam, op het gewone tractement [1]).

Den 5den Januari 1634 verscheen Johan van Wevelickhoven, raadpensionaris van Leiden, in Amsterdam, om het beroep aan Trigland over te brengen. Deze benoeming bezat voor den laatste terstond een groote aantrekkelijkheid. Na eenig beraad stond zijn besluit vast; hij kon nu de Kerk in het algemeen dienen, en dus zeker niet minder tot haar heil medewerken dan in de bijzondere gemeente van Amsterdam. Hiermede was evenwel de kerkeraad in geenen deele ingenomen, en ook volstrekt niet bereid om hem zijn ontslag te geven. Eene commissie uit zijn midden, naar Trigland afgevaardigd, trachtte hem tot blijven over te halen, maar dit hielp niet, en daarop beproefde de praeses Geldorp, wat een hartelijke toespraak ten overstaan van al de broeders vermocht. Toen Trigland evenwel niettegenstaande al die bewijzen van hoogachting van de zijde zijner ambtgenooten standvastig bij zijn besluit bleef, nam de kerkeraad zijn toevlucht tot het laatste middel, dat hem ten dienste stond, en weigerde de demissie te geven. De Curatoren waren op deze handelwijze van den kerkeraad wel eenigszins voorbereid geweest; zij namen terstond maatregelen, om de beroeping door te zetten. Amsterdam, zoo beweerden zij, had geen recht op Trigland; hij was nooit alumnus dier stad geweest, en daarom mocht ook de demissie niet worden gewei-

---

[1]) Het gewone tractement bestond uit een vaste toelage van *f* 1200, een buitengewoon tractement van *f* 200 jaarlijks, daarenboven een som van *f* 300 jaarlijks voor huishuur. Emolumenten van tabberdgeld *f* 30 jaarlijks en konijngeld *f* 25 jaarlijks, behalve het recht van visitatie van het Staten College, verder examen- en promotie-gelden. Zie: Acten van de Curatoren-Vergadering, 1633, 29 Dec.

Het konijngeld was oorspronkelijk eene belasting voor den pachter van de konijnenjacht in de duinen. Bij eene resolutie van de Staten van Holland van 13 Aug. 1597 werd bepaald, dat alle Professoren wekelijks van Allerheiligen tot Lichtmis (1 Nov. en 2 Febr.) 2 paar konijnen zouden ontvangen; later werd het veranderd in *f* 25.

gerd. Ook de Gecommitteerde Raden wendden hun invloed aan. Den 24sten Januari zonden zij een brief aan den kerkeraad en den magistraat, om op het ontslag van Trigland aan te dringen. Ook zij waren van oordeel, dat de kerkeraad door zijne weigering zijne bevoegdheid overschreed, daar Trigland een onderdaan van hunne Hoog Mogenden was. Dezen zouden wel maatregelen weten te vinden, om de weigering des kerkeraads krachteloos te maken.

Deze brief joeg den kerkeraad op zijne beurt in het harnas. Zijne leden verklaarden, dat zij onder classis en synode stonden en aan dezen alleen moesten gehoorzamen.

Den 2den Februari verscheen Van Wevelickhoven opnieuw in Amsterdam met een brief van de Curatoren aan den kerkeraad; ook zij hadden aan Trigland geschreven, om hem tot standvastigheid in zijn eenmaal genomen besluit te vermanen.

Den volgenden dag, 3 Februari, werd door den kerkeraad, nadat deze nog eens alles ernstelijk had overlegd, „hoewel ongeerne de dimissie onsen waerden broeder D. Triglandii gegeven" [1]).

Toen de afgevaardigden van den kerkeraad bij de Burgemeesters kwamen, toonden dezen zich eenigszins gevoelig, dat die zaak geheel in den kerkeraad was afgehandeld, voordat zij er mede in kennis waren gesteld, hoewel zij toch brieven van de Curatoren en de Gecommitteerde Raden hadden ontvangen, maar na beraadslaging met de twaalven gaven zij toch toe, mits Trigland tot Mei wilde blijven. Hiermede namen Trigland en Van Wevelickhoven genoegen.

Den 3den April werd op eene buitengewone vergadering der classis aan Trigland een „eerlijcke en vriendelijcke dimissie, hoewel ongeerne en met droefheyt gegheven" [2]).

Waren de kerkelijke vrienden bedroefd, dat zijne werkzaamheid in Amsterdam ten einde liep, de overheden zullen daarover zeker niet getreurd hebben. Gedurende de

---

[1]) Notulen van den Kerkeraad, 1634, 3 Februari.

[2]) Deze vergadering werd bekostigd door de Curatoren, die daarvoor *f* 80 voor teerkost uittrokken.

laatste tien jaar, sinds de magistraat het vroegere spoor verlaten had, was de harmonie tusschen dezen en Trigland niet bijzonder groot geweest. Soms had zelfs het gevaar van een openlijke vredebreuk gedreigd. Dat alles werd nu voorkomen door zijn vertrek naar Leiden [1]).

Toen hij reeds tot professor benoemd was, mengde hij zich nog in den strijd, die werd opgewekt door de bekende hondenbegrafenis te Leiden. De Schout van Leiden, Mr. Willem Bont, een der felste vervolgers der Remonstranten, had zijn lievelingshond, Tyter, met groote praal in zijn tuin laten begraven. Deze aanstootelijke daad had vele pennen in beweging gebracht; vooral de Remonstranten maakten van de gelegenheid gebruik, om aan hun afkeer van dien man lucht te geven. Zeer te verwonderen is het, onder de geschriften, die den Schout verdedigen, één te vinden, waaronder staat: „'t Amst. Voor Jac. Tri: 1634, toekomende professor der H. T. tot Leyden". Het is een gedicht, geschreven op de maat van een in die dagen waarschijnlijk bekend liedje, zoodat de stijl ons hierbij geen licht kan schenken [2]). Nergens is Trigland, voor zoover mij bekend is, er tegen opgekomen, dat dit vlugschriftje op zijn naam was uit-

---

[1]) Dr. Rogge, *Joh. Wtenbogaert*, deel III, blz. 285, zegt: „Volgens sommigen hadden de Heeren van Amsterdam de benoeming weten te bewerken, om op een fatsoenlijke manier van hem af te komen. Volgens anderen was de intrigant Aersens weer aan het werk geweest. Brief van Episcopius: „„Ick dencke dat Arssenius die van Amsterdam geen ondienst en die van Leyden geen dienst zal hebben gedaen"". Hiervan is echter uit de acten der Curatoren-vergadering niets op te maken. Ook zouden de Burgemeesters geen bijzondere beraadslaging met de twaalven hebben noodig geacht, indien het plan oorspronkelijk van hen was uitgegaan.

[2]) De volledige titel luidt: *Apologia, ofte Tegengesang: waerin de wettighe begraeffenisse van Tyter (hond van den Hooft-Officier der Stadt Leyden) met bondighe reden verdedight wort.* Op de keerzijde staat afgedrukt: *Copie Van een Grouwelijcke doch waerachtige begrafenisse van een Hondt, gedaen ende gecelebreert door last, ende ten overstaen van den Opper Schout tot Leyden, die den eersten Januarij 1634 den Remonstranten met Soldaten en het Grouw op het lijf viel, etc.*

gegeven, wat hij zeker wel zou hebben gedaan, indien het niet uit zijne pen was gevloeid. Wat hem kan bewogen hebben, om deze zaak te verdedigen, is moeielijk uit te maken; misschien heeft zijne toegenegenheid voor den vurigen Contra-Remonstrant hem tot deze daad vervoerd, die ver beneden zijne waardigheid was.

De verdediging op zich zelve bezit natuurlijk niet de minste bewijskracht. Wanneer we ons konden voorstellen, dat Trigland ooit luimig was geweest, dan zou dit geschriftje er een bewijs voor leveren, want het eenige argument, dat hij aanvoert, is, dat de hond niet onbegraven kon blijven liggen; al het andere gelijkt meer op bespotting. Luimigheid is echter een karaktertrek, dien we bij hem juist het allerlaatste hebben te zoeken.

Voor de Leidsche Faculteit was Trigland volstrekt geen vreemdeling. In 1617 had hij een Fransch geschriftje van Polyander vertaald en uitgegeven en later tegen de daarop gerichte aanvallen verdedigd. Het was getiteld: „De Staet der voornaemste Quaestiën"; met Walaeus had hij in 1617 de doleerende gemeente in Den Haag gediend; alle professoren had hij op de Dordtsche Synode leeren kennen; met Polyander en Walaeus had hij medegewerkt tot het opstellen der Canones. Na dien tijd was er altijd eenige betrekking tusschen hen blijven bestaan. Althans den 9den December 1624 brachten twee studenten, die door de classis van Amsterdam geëxamineerd moesten worden, eene aanbeveling van Walaeus voor Trigland mede; van anderen wordt nimmer iets dergelijks vermeld. Bovendien was in 1631 zijn „Kracht der Godtsaligheyt" verschenen met eene aanbeveling van de Leidsche Faculteit.

In Mei 1634 nam hij afscheid van zijne gemeente met eene rede over den tekst 2 Cor. XIII : 13. Wat kon hij haar bij zijn vertrek beter herinneren en op het hart drukken, dan dat zij boven alles de ware, zuivere leer zou bewaren, de leer, waarvoor hij vier en twintig jaar lang zoo krachtig had geijverd? Daarom ontwikkelde hij voor haar nog eens het voornaamste gedeelte van deze leer, de Drie-

eenigheid Gods, waartoe de tekst gereede aanleiding gaf. Tengevolge van dezen streng dogmatischen geest missen wij in die rede het hartelijke en warme, dat we in een afscheidspreek zouden wenschen; maar voor geestverwanten, voor wie de leer werkelijk het één en het al was en die daarin geheel leefden, was het zeker, gelijk ik reeds vroeger opmerkte, een bij uitstek stichtelijk woord.

---

5. Trigland als Hoogleeraar te Leiden.

Nadat de Academische Senaat te Leiden aan Trigland den 25sten Mei het doctoraat in de theologie [1]) verleend, en hiermede het laatste spoor van gemis aan eene volledige academische opleiding voor het oog der wereld uitgewischt had [2]), opende hij zijne nieuwe loopbaan met twee oraties in het Latijn over de ware Religie. De eerste handelde over „De Gront en de oorsaecken der ware Religie"; de tweede over „De oeffeningh der ware Religie". Hij leverde hierin een krachtig pleidooi voor de ware kennis van God en Zijn dienst. In deze twee redevoeringen plaatste hij de leer niet zoo eenzijdig op den voorgrond, als hij bij zijn afscheidsrede in Amsterdam had gedaan. Hij gevoelde, dat het goed was, voor de studenten het uit te spreken, dat een onheilige levenswandel even zondig is als onrechtzinnigheid. Met een krachtige, opwekkende aanspraak aan de studenten, om vooral tegen die

---

1) „Eadem sessione [xxv Maij] collatus supremus in Theologia gradus Reverendo viro Jacobo Triglandio: quem illi in senatu contulit R. V. D. Johannes Polyander" (*Codex Actorum Academicorum* IX [in het archief van den senaat], fol. 52 recto).

2) Aan de meeste personen, die geen doctor in de theologie waren, werd deze waardigheid bij het aanvaarden van eene academische betrekking opgedragen. Zoo bijv. in 1619 aan Walaeus en Thysius als hoogleeraren te Leiden, en aan Hommius als regent van het Staten-Collegie aldaar. In 1641 bekleedde de Senaat Cloppenburg, professor te Harderwijk, in 1642 Revius als praeses van het Staten-Collegie en in 1648 Heidanus bij het aanvaarden van zijne betrekking als professor, desgelijks met het doctoraat.

twee zonden te strijden, en te vertrouwen op eene goede uitkomst en zekere overwinning in Christus, eindigde hij zijne tweede oratie.

Deze twee redevoeringen geven ons een hooger denkbeeld van Trigland's gaven als redenaar, dan hetgeen we tot dusver van hem leerden kennen. De stijl, hoewel eenvoudig, is krachtiger en de gedachten zijn met meer gloed uitgewerkt. Toch is van de groote gaven, die hem eigen waren, het redenaarstalent zeker het minste geweest. De beide oraties werden door hem opgedragen aan de Curatoren der Universiteit, die hem daarvoor een vereering van *f* 36 schonken [1]).

Den 24sten Mei verscheen hij voor de Curatoren, om hun zijne plannen ten aanzien van het onderwijs mede te deelen, en den 26sten Juni legde hij op het stadhuis den professoralen eed af [2]). Wat zijn onderwijs betrof, verklaarde hij voornemens te zijn, zich met de uitlegging van Jesaia bezig te houden, om aldus de studenten te oefenen voor den kerkdienst en het predikambt. Zijne bezigheden als hoogleeraar strekten zich echter verder uit dan tot collegegeven. Hij moest ook met de andere professoren de vele theologische „disputationes" in het theologisch auditorium leiden, en over verschillende theologische onderwerpen heeft hij daar, volgens het getuigenis van Coccejus, „graviter, cordate, libere, solide, accurateque" gesproken [3]).

Zijn onderwijs heeft zich echter niet altijd tot de exegese van Jesaia bepaald. Bij den dood van Walaeus in 1639 was Thysius zeer ernstig ongesteld, zoodat het onderwijs in de „Loci communes", d. i. in de dogmatiek, geheel stilstond. Trigland bood aan, dit onderwijs te geven, en Curatoren en Senaat stonden hem dit toe, echter met het uitdrukkelijk beding: „sine praeiudicio Thysii", wegens diens ongesteldheid. Dit onderwijs heeft hij echter sinds dien tijd tot 1650 gegeven.

---

[1]) Acten van de Curatoren-vergaderingen, 1634, 20 September.

[2]) Eigenlijk beloofde de professor, Art. 18 van de wetten en statuten der universiteit te zullen nakomen.

[3]) Joh. Coccejus, l.l.

Buiten de college-uren stond zijn huis steeds open voor de studenten, die hulp of voorlichting behoefden; met welwillendheid stond hij allen te woord [1]). Toen b.v. in 1649 een student in de theologie zijne studiën wilde voortzetten, maar daartoe geen geld meer had, wendde deze zich tot den kerkeraad met de vraag, wat hij doen moest, en Trigland nam toen op zich, dit in orde te brengen en de beschermers van den jongen man aan te spreken [2]).

De tijd, die hem van zijne ambtsbezigheden overbleef, wijdde hij aan een nieuwen, geduchten aanval op de Remonstranten. De Apologie, die dezen tegen de Censura der Leidsche Faculteit hadden geschreven, was nog onweerlegd. Wel had Walaeus eenige punten besproken en Amesius van Groningen een werkje er tegen geschreven, maar het eerste behandelde een te klein gedeelte, en de laatste was door te groote kortheid dikwijls duister geworden. Trigland richtte zijne wapenen echter niet tegen de Apologie alleen; het was een algemeene aanval op de Remonstrantsche leer.

Dit werk, getiteld „Trina Dei Gratia", droeg hij op aan de Curatoren en de Burgemeesters van Leiden. De overige leden van de Faculteit hechtten er hunne goedkeuring aan en schreven voorin eene aanbeveling. De Curatoren waren het er eerst niet over eens, of zij de opdracht zouden aanvaarden, maar na eenige discussie werd toch hiertoe besloten en den schrijver voor zijn werk *f* 150 vereerd [3]).

Niet lang nog was hij in Leiden, toen hij geroepen werd om ook op een ander gebied dan dat der Academie zijne gaven te besteden. In 1635 waren twee predikanten der stad buiten betrekking gesteld: Ds. Daniël Colonius was reeds lang ziek en zwak, en Ds. Joh. Hardenberg was aan de pest overleden. De dienst werd nu voor de andere predikanten te zwaar, en daarom droegen de Heeren van den Gerechte [4]) aan de gecommitteerden van den kerkeraad op,

---

[1]) Joh. Coccejus, l.l.

[2]) Acten van den Leidschen Kerkeraad, 1649, 9 Juli.

[3]) Acten van de Curatoren-vergadering, 1636, 17 Nov.

[4]) Dit was een college, bestaande uit den Schout en acht Schepenen,

evenals het vroeger met andere professoren was geschied, Jac. Trigland te verzoeken, of hij tijdelijk het predikambt zou willen waarnemen. Deze was hiertoe volkomen bereid; de kerkdienst lag hem nog altijd na aan het hart [1]).

In 1637 moest eindelijk de vacature worden vervuld. De leden van den kerkeraad wilden niemand anders als vast predikant in hun midden zien dan Trigland, en daartoe dienden zij den Heeren van den Gerechte aan, dat zij hem wilden beroepen. De laatsten wenschten eigenlijk eene meer uitgebreide nominatie te hebben, om hunne keus te kunnen bepalen, maar met het oog op den persoon, dien het gold, namen zij er voor ditmaal genoegen mee, echter „zonder eenige praejuditie voor het vervolg" [2]). Den 23sten Augustus van dat zelfde jaar werd hij als predikant bevestigd [3]). Aan deze benoeming waren ook verbonden zijne werkzaamheden als lid der classis, en ijverig nam hij aan de vergaderingen van deze laatste deel. Slechts zeer zelden — in de eerste jaren bijna nooit — staat zijn naam opgeteekend onder de absentes; ieder jaar was hij drie maanden lang „deputatus classis"; in 1642 werd hij afgevaardigd naar de Synode van Zuid-Holland, die hem tot haren praeses verkoos. Daarbij kwamen natuurlijk ook de vele pastorale bezigheden, die aan zijn ambt verbonden waren en die hij volstrekt niet van zich af wenschte te schuiven.

Dat zijn werk door den kerkeraad op hoogen prijs werd geschat, blijkt uit het volgende: In December 1640 zou er een nieuwe predikant, Van Wyngaerden uit Deventer, worden beroepen. Trigland moest daarheen gaan, om het

---

gekozen door de Vroedschap; zij hadden de zorg voor de rechtspraak en bovendien voor de loopende zaken. Zie J. A. Cramer, *Abraham Heidanus en zijn Cartesianisme*, Utrecht 1889, blz. 20, noot 2.

[1]) Zijn tractement werd bepaald op *f* 100 van 40 grooten 't stuk (eene uitdrukking, om de volle waarde aan te duiden) voor ieder vierendeel jaar, te beginnen 15 Nov. Zie: *Register van Kerckelijcke Zaken* op het Gemeente-Archief te Leiden, 1635, 3 December.

[2]) *Register van Kerckel. Zaken*, 1637, 2 Juli.

[3]) Zijn tractement werd nu gebracht op *f* 600, en voor die 7 kwartalen ontving hij nog *f* 1050, *Rejister v. Kerckel. Zaken* 1637, 12 Oct.

beroep over te brengen, maar de Heeren van den Gerechte talmden eenige weken, zoodat het Kerstfeest begon te naderen. Nu verschenen bij hen afgevaardigden van den kerkeraad, om hen tot spoed aan te manen, omdat zij met Kerstmis een dienaar als Trigland zoo moeilijk konden missen [1]).

Was hij door dit alles als met bezigheden overladen, dit verhinderde hem toch niet, zijne stem telkens weer in ruimer kring te doen hooren. In 1640 verschenen al zijne werken, die tot nog toe het licht hadden gezien, bijeenverzameld en naar tijdsorde gerangschikt in drie deelen folio. De geschriften tegen Rome waren bijeengeplaatst in het derde deel [2]).

Een enkel nieuw geschriftje voegde hij er aan toe. Toen het geheele werk gereed was, werd door de Remonstranten uitgegeven eene „Onderwijsinghe in de Christelijcke Religie" met eene voorrede, waarin zij zich verdedigden over de scheuring. Dit kon Trigland niet dulden, en vóor de andere werken plaatste hij een weerlegging van die voorrede, om te bewijzen, dat zij alleen de oorzaak der scheuring waren. Deze uitgave wekte bij zijne tegenstanders weer de herinnering aan den vroegeren strijd op en gaf aanleiding tot een nieuwen twist.

---

[1]) *Register van Kerckel. Zaken*, 1640, 11 December.

[2]) De titel van het geheele werk was: *Opuscula Jacobi Triglandii, dat is, Verscheyden Boecken, Tractaeten door Jacobum Triglandium, voor desen Bedienaer des H. Evangelii binnen Amsterdam, ende nu professor der H. Theologie in de universiteit tot Leyden, als mede bedienaer des H. Evangelii aldaer*. Eene afbeelding van de Emmausgangers vormde het titelvignet met het opschrift, Lucas XX vs. 4: „Brande onse herte niet in ons, als hij met ons sprack op den wege?" Het werk werd uitgegeven bij Marten Jans Brandt, die ook de uitgave had bezorgd van al die stukken, toen zij voor het eerst gedrukt waren. Trigland droeg deze werken op aan zijne vroegere gemeente, die hij gediend had, toen hij deze stukken had geschreven. Voorin werd een fraai portret van hem geplaatst, dat hem voorstelt op 53jarigen leeftijd. Zijn ambtgenoot te Leiden, prof. Daniël Heynsius, maakte hierbij een gedicht, en Revius, de latere praeses van het Staten-Collegie, deed dit op zijne werken, evenals een aantal anderen.

Spoedig nadat deze „Opuscula" het licht hadden gezien, werd aan verschillende boekverkoopers een titelblad van „Opuscula Triglandii" toegezonden in quarto-formaat, waarop verschillende voorstellingen stonden van de samenzwering tegen Maurits en dergelijken, met een verklaring er bij. Dit was waarschijnlijk door een vijand van Trigland gedaan, om op die wijze een blaam op hem te werpen. Zoodra hem dit ter oore was gekomen, schreef hij hiertegen een „Waerschouwinge", om zijn onschuld aan een dergelijke plaat te betuigen. Zijn tegenstanders wilden dit echter niet gelooven, en een zeer scherpe open brief zonder naam kwam er tegen hem uit, waarin hij openlijk van leugen en bedrog werd beschuldigd. Hij heeft volgens dit pamflet wel degelijk geweten van de uitgave van dit titelblad, en gebruikte slechts een leugen, om er zich uit te redden. Daarentegen nam een ander, ook een ongenoemde, het voor Trigland op, en bewees door het getuigenis van den uitgever en den plaatsnijder, dat hij geheel onkundig van dit titelblad was geweest [1]). Het blad was door den uitgever ontworpen, toen zij pas waren begonnen met het drukken der werken; dit had echter zeer lang aangehouden, zoodat de feiten, die er op afgebeeld stonden, uit het geheugen der menschen waren gewischt. Misschien was het ook wel ter zijde gelegd, omdat het van al te sterke partijschap getuigde, en nu werd het naar alle waarschijnlijkheid door kwaadwillige handen verspreid, om

---

[1]) Dit titelblad is klaarblijkelijk hetzelfde als hetgeen Muller in zijn *Beredeneerde Catalogus van Historie-Prenten*, No. 1838 A, als zinneprent op de religie-twisten beschrijft: „Bovenaan links vorstelijk persoon, staande geharnast; (Muller zet hier een vraagteeken; waarschijnlijk zal dit Maurits moeten voorstellen), naast hem Trigland zittende en Veritas staande. Daarboven een label: „ „Beschermers der Waerheyt, der religie"" enz. Rechts eenige personen, gens. c. f. — 1. met kanon en pistolen gewapend, waarboven een label: „ „Verdruckers der Religie"". Daaronder 3 en 3 (dus 6) kleine voorstellingen van Religie, Moderatie, Moorderatie enz. en in het midden de titel: Opuscula Jacobi Triglandii. Amstelredam, M. J. Brandt, 40. Geëtst znd. nm. v. grav. Hg. 19 dm., bij 14 dm. In den atlas der Remonstrantsche Gemeente te Amsterdam".

Trigland op die wijze ten toon te stellen, alsof hij steeds door een geest van bitterheid en door zucht tot verdachtmaking was bezield [1]).

In 1642 gaf hij in het licht „De civili et ecclesiastica potestate". Het was gericht tegen een werkje van den Deventerschen hoogleeraar Vedelius „De Episcopatu Constantini", dat nu voor de tweede maal was verschenen en waarin deze de hierarchie der R. K. kerk had aangevallen. Hij was hierin echter te ver gegaan, en daardoor had zich zijn aanval ook zijdelings gericht op de Gereformeerde kerk. De synode van Zuid-Holland van 1642, die te Gorkum vergaderd was, en door Trigland gepresideerd werd, beval de Theologische Faculteit te Leiden, om op het boekje van Vedelius te letten, daar sommigen in den lande hierin gelasterd werden van „paepsche hierarchie" na te streven.

Reeds in 1638 had Trigland gecorrespondeerd met Vedelius over eene „disputatio de Magistratu" van zijne hand, waarschijnlijk hetzelfde geschrift. Vedelius had het aan Trigland ter beoordeeling gezonden, en deze gaf het hem met zijne aanmerkingen terug. Hij bezwoer hem, dit geschrift toch niet zóó in het licht te zenden, daar zouden Wtenbogaert en Grotius het al te zeer tot hun voordeel uitleggen en de kerk nog feller bestoken dan zij nu reeds deden. Hoe zouden zij triomfeeren, wanneer door zulk een krachtig verdediger der rechtzinnigheid moeiten in de kerk werden

---

1) Als bewijs, dat men niet te spoedig geloof moet slaan aan de beschuldigingen in die dagen door de verschillende pamfletten verbreid, kan het volgende dienen: De schrijver van dien open brief beweert, dat hij eerstdaags verwacht, dat op Trigland's geschrift tegen de voorrede van den Rem. Catechismus, iets zal verschijnen, „dat vele luyden heel vreemt in de ooren sal klincken, als men u E. gemoet in uwe E. (beter wetende) leughens sal aanwijsen". Men verwacht dus, dat hij iets zeer compromitants voor Trigland weet, dat eerstdaags gedrukt zal worden, en nooit is er iets verschenen, dat zulk een blaam op Trigland heeft geworpen. Die woorden zijn dus wel niets dan ijdele grootspraak geweest.

gebracht [1]). Dezen raad heeft Vedelius niet willen opvolgen, want nog in 1638 is de eerste uitgave gevolgd, die echter door het gezag der overheid werd onderdrukt [2]).

In 1643 benoemde Frederik Hendrik Trigland tot Rector Magnificus [3]), nadat hij reeds verscheidene malen als assessor den Rector had ter zijde gestaan.

Tijdens dit rectoraat trof hem het verlies van zijne echtgenoote, met wie hij sinds 1604 gehuwd was. Zij had, zooveel zij vermocht, gedeeld in zijn werk, en hem vooral in zijn strijd tegen de Remonstranten tot standvastigheid, maar ook tot verdraagzaamheid aangespoord. Uit dit huwelijk waren elf kinderen geboren, doch slechts zeven daarvan, drie zonen en vier dochters, bleven in leven. [4])

In 1650 werd hem het rectoraat voor de tweede maal opgedragen. Gedurende dit tweede rectoraat waren er nog al gewichtige quaesties met de Curatoren en Burgemeesters te behandelen.

Er werden o. a. door den Hertog van Meckelenburg en zijne Duitsche vrienden balletten gegeven. De Burgemeesters wilden dit verhinderen. Zij ontboden daartoe Trigland als Rector Magnificus op het stadhuis, en dienden hem aan, dat de Professoren hieraan een einde moesten maken. Trigland antwoordde, dat hij niet wist, of dit wel tot hunne

---

[1]) Deze brief van Trigland, in het Latijn gesteld en gedagteekend 10 Maart 1638, bevindt zich in handschrift op de Universiteits-Bibliotheek te Amsterdam. Daar berust ook een brief van Vedelius aan Trigland van 12 Oct. 1638, eveneens in het Latijn, doch deze is geen antwoord op den genoemden brief van Trigland; met geen enkel woord wordt er over gesproken. Wij weten dus niet, hoe Vedelius dien brief van Trigland heeft opgenomen.

[2]) Zie Chr. Sepp, *Het godgeleerd onderwijs in de 16e en 17e eeuw*, Leiden 1874, deel II, blz. 60.

[3]) De oorspronkelijke benoemingsbrief, naar gewoonte in het Latijn gesteld, bestaat nog in deel II der „Documenta Actorum" van den Senaat der Leidsche Hoogeschool. Evenzoo die van 1650, waarbij Trigland andermaal, thans door Prins Willem II, tot Rector Magnificus werd gekozen.

[4]) Joh. Coccejus, l.l.

bevoegdheid behoorde, maar dat in ieder geval de geheele Senaat hierover moest beslissen. Daarop wilden de Burgemeesters zelven den knoop doorhakken, doch het gold hier een zaak van de universiteitspolitie, die bij den Senaat behoorde. Na langdurige beraadslaging besloot deze, geen plakkaat uit te vaardigen; maar achter den rug van den Rector Magnificus en van den Senaat om, lieten de Burgemeesters een dergelijk plakkaat aanslaan, tot zelfs aan de Academie. Op last van Trigland werd dit laatste onmiddellijk afgescheurd. Nu was de strijd tusschen het Stadhuis en de Academie openlijk uitgebroken. Trigland werd eenige malen op het stadhuis ontboden, maar weigerde telkens te verschijnen. Met een der assessoren, Colonius, ging hij naar Den Haag, om met de Curatoren te beraadslagen. Dezen trachtten nog een minnelijke schikking te bewerken, maar zonder gevolg. Den 16den Maart machtigde de Senaat den Rector en zijne assessoren, om uit al de registers bewijzen te verzamelen tot handhaving van de privilegiën der academie. Dit gelukte hun zóó goed, dat in Januari 1651 de Senaat hun dank kon brengen voor hunne moeite.

In dat zelfde jaar 1650 was er een klein verschil gerezen met de Curatoren, dat echter spoedig uit den weg was geruimd.

Ernstiger was het verschil, dat in het begin van 1651 rees tusschen den Senaat en de Staten van Holland. Na den dood van den Prins van Oranje wilden deze Staten de benoeming van den Rector en de assessoren geheel aan zich trekken. Hiertegen protesteerde de Senaat echter bij monde van den Rector zoo krachtig mogelijk. Ten slotte kwam men overeen, dat de Staten den Rector zouden benoemen, evenals de Prins van Oranje het had gedaan, uit een drietal, door den Senaat opgemaakt.

De Theologische Faculteit had in die jaren menigvuldige veranderingen ondergaan. Toen Trigland in dien kring werd opgenomen, vond hij daar als zijne collega's Joh. Polyander à Kerckhoven, Ant. Walaeus en Ant. Thysius. In 1639 stierf Walaeus en in het jaar daarop Thysius. Volgens opdracht

van den Senaat sprak Trigland de lijkrede over hem uit [1]. Deze dubbele vacature werd aangevuld door de overkomst van Fred. Spanheim uit Genève in 1642. In 1647 volgde Constantinus l'Empereur Polyander, die in 1646 was gestorven, op; tot dien tijd was hij professor in het Hebreeuwsch geweest. Niet lang evenwel mocht hij in deze betrekking werkzaam zijn; reeds in Juni van het volgende jaar overleed hij, en Trigland huldigde ook zijne nagedachtenis in eene lijkrede. In zijne plaats benoemden de Curatoren den Leidschen predikant Abr. Heidanus. In 1649 overleed Spanheim op tamelijk jeugdigen leeftijd, en na veel moeite verkreeg de Hoogeschool tot diens opvolger Coccejus uit Franeker.

Aan alle bemoeiingen der Theologische Faculteit nam Trigland ijverig deel; menigmaal verscheen hij bij de Curatoren, om te verzoeken dat de private colleges verboden zouden worden op de uren dat de Professoren college gaven, omdat hun gehoor zoo verliep. Reeds in 1639 wendden zij hiertoe pogingen aan, maar de Curatoren maakten geen haast; eerst in 1642 werd hieromtrent een verbod uitgevaardigd. De hoogleeraren wenschten ook, dat er onderwijs in de metaphysica zou worden gegeven, maar de Theologische Faculteit zou altijd het toezicht op de rechtzinnigheid houden. Zoo waren er voortdurend tal van punten te bespreken, want de Professoren konden niets verrichten zonder dat zij het oordeel van de Curatoren er over hadden ingewonnen.

Toen de wijsbegeerte van Cartesius schrik en ontsteltenis in de theologische wereld verspreidde, kon een man als Trigland deze nieuwe richting niet met ingenomenheid begroeten. Hij was zijn leven lang zulk een krachtig voorstander der strenge kerkleer geweest, dat een philosophie als die van Cartesius hem hoogst verderfelijk moest toeschijnen. Er is echter in zijne geschriften geen enkel

---

[1] Deze oratio funebris schijnt niet uitgegeven te zijn. Het is mij ten minste niet gelukt, te weten te komen, waar zich een exemplaar bevindt.

spoor te ontdekken, dat hij er ooit tegen is opgetreden. Siegenbeek verhaalt evenwel in zijne „Geschiedenis der Leidsche Hoogeschool" [1]), dat Trigland bij gelegenheid van een openbaar dispuut zich zeer sterk tegen Cartesius zou hebben uitgelaten. In Mei 1647 schreef Cartesius een brief aan de Curatoren, waarin hij zich beklaagde, dat hem in openbare disputen, waarbij Revius en de professor primarius theologiae voorzitter waren geweest, zware beschuldigingen naar het hoofd waren geworpen. Siegenbeek meent, dat met dien „professor primarius theologiae" Trigland bedoeld wordt. Het is zeer waarschijnlijk dat hij gelijk heeft: Trigland toch was de oudste onder zijne ambtgenooten.

Zijne dubbele werkzaamheid als professor en als predikant heeft hij echter niet ten einde toe kunnen vervullen.

Den 27sten Januari 1645 verzocht hij den kerkeraad, hem wegens lichaamszwakte in den predikdienst te verlichten. De kerkeraad was niet geneigd om hem zijn ontslag te geven, maar, evenals indertijd aan Festus Hommius wegens hoogen leeftijd verlof gegeven was om het preekwerk te staken, en er toen een ander predikant tot hulp beroepen was, evenzoo zou men thans aan den magistraat hetzelfde verzoek richten. De Heeren van den Gerechte willigden dit verzoek in, en bepaalden, dat zijn tractement in het vervolg *f* 500 zou bedragen, te beginnen met 15 Augustus van dat jaar [2]).

Om de menigvuldige diensten, zoowel hier als in het algemeen bewezen, bepaalde de classis, dat hij in hare vergaderingen zijne decideerende stem evenals vroeger zou behouden, alleen met dit beding, dat alle emeriti na hem dit zelfde recht zouden hebben [3]). Van dit recht heeft hij

---

[1]) M. Siegenbeek. *Geschiedenis der Leidsche Hoogeschool van hare oprichting in den jare 1575 tot het jaar 1825*, Leid. 1829, deel I, blz. 161.

[2]) Register v. Kerckel. Zaken, 1645, 11 Februari. Den 3den Nov. 1642 was zijn tractement op zijn verzoek, omdat hij minder had dan zijn collega's, met een extra toelage van *f* 200 verhoogd.

[3]) Acten van de Vergaderingen der classis, 1645, 7 November. Waarschijnlijk hadden sommige stemmen zich tegen dit besluit verheven en werd er op deze wijze een vergelijk getroffen.

getrouw gebruik gemaakt. Wel komt zijn naam meer dan vroeger onder die der absentes voor, maar hij bleef, zooveel hij kon, de vergaderingen bijwonen. Den 6den Februari 1652 werd hij voor het laatst als absent opgeteekend; daarna verdwijnt zijn naam uit het notulenboek.

Al had hij voor een deel zijne kerkelijke betrekking neergelegd, zijne professorale bezigheden bleef hij getrouw vervullen. Van stilzitten kon voor hem ook volstrekt geen sprake zijn, want in 1646 verscheen er een werk, dat de geheele Gereformeerde wereld met verontwaardiging vervulde. Ik bedoel „De Kerckelicke Historie", anoniem uitgegeven, maar, zooals iedereen wist, door Joh. Wtenbogaert geschreven. Deze waarschijnlijk beducht voor den storm, dien het verwekken zou, had gezorgd dat het eerst na zijn dood in het licht zou komen. Dadelijk zette Trigland zich aan het werk, om dit boek te weerleggen, een werk, waartoe de Synode van Z.-Holland van 1647 hem aanmoedigde. Hiertoe waren echter omvangrijke onderzoekingen en langdurige studiën noodig. Hij was niet in staat, om dit geheel met zijn collegewerk te vereenigen, en den 8sten Februari 1649 richtte hij tot de Curatoren het verzoek, om tot na de groote vacantie des Donderdags en Vrijdags van zijne colleges te worden vrijgesteld. Eerst werd hem dit verlof verleend tot Pinksteren, maar den 10den Mei kreeg hij verlenging, mits hij dan ook terstond na de groote vacantie zijne publieke lessen in geheel haren omvang zou hervatten [1]). In 1650 was het groote werk gereed, een werk, waardoor hij bij de nakomelingschap het meest bekend is geworden, en dat als vrucht van zijn rijpen leeftijd zeker groote beteekenis heeft. Hij wilde zijn boek opdragen aan de Staten van Holland en verscheen daartoe in hunne vergadering van 8 Maart 1650. De Staten weigerden echter, de opdracht te aanvaarden, en onverrichter zake moest hij naar huis keeren.

Zijn onderwijs omvatte in de laatste jaren na de Loci

---

[1]) Acten der Curatoren-Vergaderingen, 1649, 8 Febr., 10 Mei en 16 Aug.

communes den Decalogus, en tevens exponeerde en decideerde hij „conscientiae casus". Langzamerhand echter begon hem zijn hooge leeftijd te drukken. Na den dood zijner vrouw was zijne gezondheid voortdurend achteruitgegaan, zoodat hij in het begin van het jaar 1652 den rector magnificus Golius [1]) verzocht, den Curatoren mede te deelen, dat hij wegens hardhoorendheid van het praesidium bij de openbare disputen afzag. Het laatste dispuut, waarbij hij deze waardigheid bekleedde, was gehouden den 23sten December 1651 en had ten onderwerp: „De Statu humiliatonis Christi".

Hoe ook zijne kwalen verergerden, en welke hevige aanvallen van pijn, die telkens menigvuldiger werden en zijne krachten sloopten, hij ook als lijder aan het graveel had te verduren, toch bleef hij al zijne werkzaamheden getrouw waarnemen. Na de zomervacantie van 1653 zag hij zich evenwel gedwongen om zijne openbare lessen te staken. Een oogenblik scheen er nog beterschap te zullen komen na het toedienen van een lookdrank. Drie weken lang gevoelde hij zich weer krachtiger en lieten de pijnen hem met rust, doch daarna keerden zij met nieuwe woede terug. Zittende moest hij slapen; het spreken viel hem hoe langer zoo moeielijker en de eetlust verdween. Toch bleef hij nog voortdurend bezig, om verschillende stukken van zijn werk voort te zetten en af te maken. Dit duurde tot het begin van April 1654, toen de krachten steeds meer begonnen te bezwijken en hij op Zondag, den 5den April [2]), des avonds tusschen 7 en 8 uur, overleed, bijna 71 jaar oud [3]). Naar

[1]) Professor in het Arabisch.

[2]) Het was juist 1ste Paaschdag.

[3]) Joh. Coccejus, l.l. Toen hij stierf, woonde hij op het Rapenburg. Den 13den Sept. 1647 had hij daar een huis gekocht, namelijk no. 3 van den hoek der Langebrug af naar de zijde der Academie. Den 28sten April 1650 had hij het daarnaast gelegen perceel no. 4 eveneens gekocht en met het zijne tot een geheel gemaakt. Nadat het in eenige andere handen was overgegaan, kocht in 1776 prof. Sandifort dit huis. In 1801 kocht deze ook het daarnaast gelegen perceel no. 5, en maakte dit met het zijne óók weer tot een geheel.

vrij algemeen gebruik onder de aanzienlijken en gegoeden in die dagen, lieten zijne nagelaten betrekkingen ter uitdeeling aan diegenen, die hem de laatste eer bewezen, een begrafenispenning slaan [1]).

De Senaat droeg Coccejus op, de lijkrede uit te spreken, wat deze zeer gaarne op zich nam. Hij deed het den 17den April op eene wijze, die van zijne groote hoogachting en toegenegenheid voor Trigland getuigde.

Toen deze had gevoeld, dat hij zijne werkzaamheden niet goed meer kon verrichten, had hij zelf tot hulp en zoo noodig tot zijn opvolger aangewezen Joh. Hoornbeek, professor en predikant te Utrecht [2]). De Curatoren waren eveneens van oordeel, dat bij de zwakte van Trigland noodzakelijk hulp vereischt werd, en vestigden hunne keus op denzelfden persoon. Den 26sten Augustus 1653 werd deze benoemd. Hoornbeek was moeilijk te bewegen om Utrecht te verlaten; de kerkdienst aldaar bezat voor hem te groote aan-

---

Deze drie huizen hebben dus de plaats beslagen van het tegenwoordige huis no. 16. De gemeente-archivaris te Leiden, Mr. Ch. M. Dozy, is zoo vriendelijk geweest, deze bijzonderheden voor mij op te sporen.

[1]) Zie de afbeelding en beschrijving daarvan in het werkje van den Heer P. C. G. Guyot, *De begrafenispenningen van de twee Leidsche professoren, Jacobus Triglandius, den ouden, en Johannes Fredericus Gronovius*, Nijm. 1847 (niet in den handel). Aan de ééne zijde staat: „Iacobus Triglandius SS. Theologiae Doctor & Professor Primarius in Academia Lugd. Bat. ibidemq: Ecclesiae Pastor per annos viginti". De andere kant vertoont zijn geslachtswapen (gedeeld schild; boven drie burchten; onder drie eikels), en daarboven de spreuk: „SUBLIMIS ET IMUS", daaronder „Natus ano. 1583. 22 Julij || obijt XI Aprilis MDCLIV". Hier wordt dus de 11de April als zijn sterfdag opgegeven, waarschijnlijk door eene fout van den graveur, die XI in plaats van VI schreef. Zijn wapen wordt door J. B. Rietstap, *Armorial Général*, 2e éd. Gouda 1887, Tom. II, pag. 938, b., beschreven als volgt: „D'azur à trois glands effeuillé d'or, les queues en bas; au chef du même ch. de trois tours du champ".

[2]) Trigland stond tot Hoornbeek in vriendschappelijke betrekking, en daarom wenschte hij hem naast zich te zien. Op de Leidsche Universiteits-Bibliotheek bevindt zich een brief van Trigland aan Hoornbeek, waaruit hunne goede verstandhouding duidelijk blijkt.

trekkelijkheid. Hieraan werd evenwel te gemoet gekomen: Heidanus wenschte wegens lichamelijke zwakte hulp in zijn werk als predikant, zoodat nu Hoornbeek ook in deze betrekking een beroep naar Leiden ontving, en dit deed hem besluiten, zijne benoeming aan te nemen. Toen hij in Leiden kwam, 8 Juni 1654, was Trigland reeds overleden en trad hij geheel als diens opvolger op.

Alle zonen van Trigland waren bij zijn dood volwassen. Zijn oudste, Cornelis, was predikant in Den Haag en werd later opvoeder van den Prins van Oranje. De tweede, Theodorus, destijds advocaat bij den Raad van Holland, is professor in de rechten geworden te Harderwijk, en de jongste, naamgenoot van zijn vader, eerst predikant te Alkmaar en op dit tijdstip te Haarlem, diende later, evenals zijn vader, de gemeente van Amsterdam. Een kleinzoon en naamgenoot van hem is van 1686 tot 1705 eveneens professor in de theologie en de Hebreeuwsche antiquiteiten te Leiden geweest.

Tien jaren na den dood van hunnen vader, in 1664, gaven de zoons een nagelaten werk van hem uit, dat, getrouw aan des schrijvers levensdoel, een weerlegging is van de „Apologie" der Remonstranten, getiteld „Antapologia". Het is een volledige ontwikkeling der Gereformeerde dogmatiek aan de hand van den Apologeet. Door verschillende omstandigheden was de uitgave vertraagd, maar zij hadden van de gelegenheid gebruik gemaakt, dat de „Apologia" voor de tweede maal het licht zag, om nu ook de stem van hun vader voor het laatst daartegen te doen weerklinken.

HOOFDSTUK II.

TRIGLAND ALS GODGELEERDE.

Tot het schetsen van een man en zijne werkzaamheid kunnen wij door verschillende beweegredenen worden gedrongen. Wij kunnen het doen, omdat zulk een persoon zich geheel onderscheidt van zijne omgeving, een dieperen blik slaat in de gebeurtenissen van zijn tijd, hooger idealen koestert dan anderen, of wel zijne denkbeelden juister formuleert dan zij. Maar wij kunnen ons daartoe ook genoopt gevoelen, omdat het eigenaardig karakter van een tijd of van een volk zich als het ware belichaamt in zulk een persoon, en wij hem slechts hebben te aanschouwen, om den heerschenden geest van zulk een tijd, of den aard van zulk een volk te leeren kennen. Dit laatste nu is het geval met Trigland. Hij is voor ons belangrijk, niet omdat hij in zijne dogmatiek eenigszins afweek van de algemeen aangenomen leer, of zelfs maar een weg heeft aangewezen, waarlangs zich een nieuwe ontwikkeling der dogmatiek kon voortbewegen; neen, hij verdient onze aandacht alleen, omdat de leer der Gereformeerde kerk in hem als het ware vleesch en bloed is geworden. Hem te schetsen als dogmaticus en polemicus is hetzelfde, als de Nederlandsche Gereformeerden uit de eerste helft der 17de eeuw te teekenen in hunne kracht en hunne zwakheid, als voorstanders van de stelling: De ware godsdienst is die, welke God het meest verheft en den mensch het meest vernedert.

Er kan derhalve geen sprake van zijn, Trigland's dog-

matiek in haar geheel te ontwikkelen; zulk een ontwikkeling van het Gereformeerde stelsel is reeds meermalen gegeven. Slechts op eenige hoofdzaken zullen wij hier de aandacht vestigen [1]).

In de zooeven uitgesproken grondstelling is aan den eenen kant ook de kracht van Trigland gelegen: de eer van God bovenal; God alles, de mensch niets. Zonder twijfel vindt het godsdienstig gemoed daarin bevrediging van zijn eerste en dringendste behoefte. Maar aan den anderen kant ligt daarin ook zijne zwakheid; de tegenstelling wordt verkeerd gemaakt. De ware vroomheid beoogt niet de verheerlijking van God tegenover den mensch, maar de verheerlijking van God in den mensch, want wij verheerlijken den Schepper nooit, door het schepsel zooveel mogelijk te vernederen.

Zooals ik reeds in de Inleiding heb gezegd, leeft in het godsdienstig gemoed van den mensch naast, somtijds tegenover, het afhankelijkheidsgevoel een niet minder diep gevoel van zijne verplichtingen jegens God, van zijne zedelijke verantwoordelijkheid.

Bij het zoo sterk op den voorgrond plaatsen nu van de eer van God en de volslagen afhankelijkheid van den mensch, zooals Trigland dit steeds heeft gedaan, stond hij telkens voor de moeielijke vraag, hoe hij moest handelen met dien anderen, zooeven genoemden factor van 's menschen gemoedsleven; want men mag Trigland, en met hem de Gereformeerde Kerk, niet verwijten, gelijk vroeger en later dikwijls is geschied, dat zij voor die zijde van het geestesleven het oog geheel gesloten hielden. Bij zijne poging, om die beide factoren met elkander te vereenigen, kon het niet anders, of hij werd genoodzaakt om eenige inconsequentie in zijne

[1]) Bij het bestudeeren van Trigland's werken stuiten wij op een groot bezwaar. Wij hebben uitsluitend met strijdschriften te doen. Daardoor ontbreekt in zijne geschriften menigmaal een geleidelijke ontwikkeling van zijne denkbeelden. Hij bond zich aan de volgorde, door zijne tegenstanders gekozen en legde daardoor ook dikwijls veel te veel nadruk op punten van ondergeschikt belang. Later, bij de beoordeeling van Trigland als stilist, zullen we hierop nog terugkomen.

redeneering toe te laten, hoewel hij zich hiervan nooit bewust is geweest. Dit is zeer te verwonderen, omdat hij steeds het inconsequente in de redeneering der Remonstranten met de grootste scherpzinnigheid aangetoond en met onverbiddelijke gestrengheid veroordeeld heeft. Maar deze groote tegenspraak, die zich in het stelsel moest openbaren, daargelaten, kleven er nog twee groote fouten aan deze dogmatiek, die wij ook in de werken van Trigland telkens weer aantreffen. De Remonstranten hebben aan de Gereformeerde kerk steeds verweten, dat God volgens haar het eeuwige verderf gewild heeft van vele zijner redelijke schepselen. Dat verwijt heeft de Gereformeerde kerk, hoeveel moeite zij daartoe ook aanwendde, nooit kunnen ontzenuwen, en zij erkende dit ten deele, door het „decretum reprobationis" het „decretum horribile" te noemen. Professor Scholten heeft in zijne „Leer der Hervormde Kerk" [1]) reeds overtuigend aangetoond, dat deze fout niet in het beginsel schuilt, maar alleen daaruit voortvloeit, dat men niet scherp en diep genoeg heeft doorgedacht, en niet de *ἀποκατάστασις πάντων* als kroon op het gebouw heeft geplaatst. De kerk is hiertoe nooit overgegaan, omdat de bijbel deze *ἀποκατάστασις* niet uitdrukkelijk leert, maar Professor Scholten heeft ook aangetoond, dat dit leerstuk in geen geval met de Schrift in strijd is, en dat in den bijbel vele vingerwijzingen naar die leer te vinden zijn. Met deze leemte in Trigland's dogmatiek hangt eene tweede samen en wel in zijne leer over den oorsprong der zonde. Logisch voert de Gereformeerde leer tot de stelling: God is de auteur der zonde. De Remonstranten hebben dan ook niet nagelaten, hunne tegenpartij dit verwijt steeds voor de voeten te werpen, als bewijs hoe godslasterlijk hunne leer was. De Gereformeerden van hun kant, ook Trigland, hebben deze beschuldiging altijd met den meesten afschuw van zich geworpen.

Calvijn had hem hierin den weg gewezen in zijne bekende

---

[1]) *De Leer der Hervormde Kerk in hare grondbeginselen*, 4e druk, Leid. 1862, deel II, blz. 585 vv.

uitspraak over de oorzaak van 's menschen val [1]: „Homo cadit, Dei providentia sic ordinante, sed sua culpa cadit". Dat iemand als Calvijn, die zoo scherp redeneerde en definieerde, zich tot zulk een goochelspel met woorden heeft laten verleiden, kan alleen verklaard worden uit zijn streven om de heiligheid van God onaangetast te laten. De Gereformeerden, en Trigland met hen, hebben getrouw dit voorbeeld gevolgd. De mensch, leert ook hij, is door eigen schuld gevallen; de oorzaak der zonde moet men in den mensch zelven zoeken. Dat hiermede, bij de toenmalige opvatting der zonde als een „ens positivum", het dualisme zoo krachtig mogelijk wordt gehuldigd, is reeds zóó menigmaal betoogd, dat wij dit punt kunnen laten rusten. Deze fout in de redeneering staat echter niet op zich zelve, maar is een onmiddellijk gevolg van de gebrekkige voltooiing van het stelsel. Naardien men bleef staan bij het eeuwig verderf van een gedeelte der menschheid, achtte men het onmogelijk te erkennen, dat God de zonde gewild had, want dan zou dáármede tevens zijn erkend, dat God een gedeelte der menschen tot de verdoemenis had geschapen, wat men steeds bleef ontkennen. De eerste mensch is door eigen schuld gevallen, en daarmede het geheele menschelijke geslacht. De schepping van den mensch is niet tot de verdoemenis, slechts de voortbrenging uit de menschen. Zoo verklaarde Trigland dit punt [2].

De stelling, dat God de zonde zou gewild hebben, is door allen als godslasterlijk verworpen. Slechts Zwingli is in dit opzicht dieper gegaan in zijne onderscheiding van de zonde „a parte Dei" en „a parte hominis," maar volledig uitgewerkt heeft ook hij deze gedachte niet. Deze onderscheiding werd door Trigland in zijn strijd wel gebruikt, maar alleen, toen Wtenbogaert haar had aangehaald om te bewijzen, dat Zwingli God tot auteur der zonde had gemaakt. Voor de Remonstranten ging deze diep gedachte onder-

[1]) *Institutiones religionis Christianae*, lib. III, cap. 23, sect. 8.

[2]) *Verdediging van de Leer en Eer der Gereformeerde Kerk* enz. (Opusc. I, fol. 405 a).

scheiding verloren, maar ook in de dogmatiek der Gereformeerden heeft zij weinig waardeering gevonden. Het denkbeeld, dat God de zonde gewild heeft, werd evenwel zeer ten onrechte als godslasterlijk beschouwd. Met de Gereformeerde wereldbeschouwing, waarin de mensch tot middenpunt der schepping wordt gesteld, is de gedachte dat God de zonde heeft gewild, opdat de mensch door de zonde tot een hooger trap van ontwikkeling zou komen, volkomen in overeenstemming. Men mag deze stelling: God heeft de zonde gewild, of: God is auteur van de zonde, evenwel nooit zoo opvatten, alsof dit een mindere volkomenheid in Gods wezen zou zijn en God dus de zonde wilde, omdat Hij in de zonde eenig behagen schepte; zulk eene opvatting is met elk redelijk godsbegrip in strijd. Toch werd de uitdrukking: God heeft de zonde gewild, vroeger zoo opgevat. Wij verstaan thans onder die uitdrukking dit: God heeft gewild, dat de zonde in de wereld zou zijn, opdat door haar strijd zou komen, strijd ook in het menschelijk hart en door dien strijd ontwikkeling. God heeft niet de zonde gewild, opdat de mensch in de zonde zou blijven, maar opdat de mensch door zedelijken strijd door de zonde heen zou komen en zich boven de zonde verheffen. Het is zelfs geen vraag, of er van zedelijkheid sprake zou kunnen wezen, indien de strijd tegen de zonde niet een iegelijk ingespannen hield, al behoeft nauwelijks gezegd te worden, dat hiermede niets wordt afgedongen op het eigenlijk karakter der zonde, en op de ellende waarin zij den mensch stort. En is nu bij de gedachte, dat de zonde de onmisbare voorwaarde is voor de zedelijkheid, het denkbeeld, dat God zelf, in Wien we ons toch altijd ook de hoogste zedelijkheid verwezenlijkt denken, de zonde gewild heeft, godslasterlijk? Kort uitgedrukt, kunnen wij het zóó zeggen: „Het dier staat beneden de zonde; God staat boven de zonde; voor den mensch is de zonde als voorwaarde tot zijne ontwikkeling onvermijdelijk; hij moet door de zonde heen." Uit den aard der zaak kan men bij een persoon als Trigland, die, nadat hij de Roomsche kerk had verlaten, zich in een

geheel nieuw dogmatisch stelsel volkomen had ingewerkt en daarin volle bevrediging van zijne godsdienstige behoefte en juiste formuleering van zijne denkbeelden had gevonden, geene verdere ontwikkeling van die dogmatiek verwachten. Slechts in een enkel opzicht heeft dit bij hem plaats gehad, namelijk ten aanzien van de vraag omtrent infra- of supralapsarisme. Gewoonlijk wordt Trigland gerangschikt onder de voorstanders van laatstgenoemde opvatting, en als zoodanig zal hij op de Dordtsche synode aan de zijde van Gomarus hebben gestaan. Het is zeer goed te begrijpen, dat men hem, den streng Gereformeerden voorvechter, die met zijne logische redeneering de Remonstranten onverbiddelijk in hun betoogen volgde, totdat hij de voeg in hun pantser gevonden had, tot voorstander gemaakt heeft van het supralapsarisme, dat in logische consequentie boven het infralapsarisme staat. Geheel juist is het echter niet. Uit de acta van de Dordtsche Synode is niet op te maken, aan welke zijde hij zich heeft geschaard, zelfs niet of hij zich in dien strijd heeft gemengd. Het is ook de vraag, of hij over dit punt wel dadelijk een scherp omschreven overtuiging heeft gehad.

Niet dikwijls laat hij zich in zijne geschriften hierover uit, maar zeer waarschijnlijk toch is hij, gedrongen door de macht van het consequente denken, van het infralapsarisme tot het supralapsarisme overgegaan. In zijne eerste werken spreekt hij op de volgende wijze [1]: „Tot welcken eynde Godt, die goed is, in dèn beginne den mensche gheschapen heeft goedt, doch veranderlijck en denselven heeft toeghelaten te vallen". En korten tijd daarna zeide hij, dat de mensch gevallen is [2]: „naemelijck uyt 's menschen wil, dat de gheheele schuldt bij den Mensch is". Wel voegt hij er onmiddellijk aan toe, dat God ook den val bestuurd heeft, maar klaarblijkelijk bedoelt hij hier nog niet, dat de val in Gods wereldplan was opgenomen. Zijne latere verklaringen over dit onderwerp zijn nu eens meer in supra-, dan

---

[1]) *Antwoordt op Dry Vraghen* (*Opusc.* I, fol. 6a).

[2]) *Verdedig. van de Leer en de Eer* (*Opusc.* I, fol. 426b).

meer in infralapsarischen geest; dit hangt af van de aanleiding, waarnaar het onderwerp wordt ter sprake gebracht. In zijn laatste werk, „Antapologia", tien jaar na zijn dood uitgegeven, bespreekt hij deze vraag afzonderlijk, en fol. 105 b zegt hij van het decretum praedestinationis: „Dico igitur Praedestinationis decretum esse partem decreti Providentiae, sicut ergo decretum Providentiae aeternum est, ita etiam est decretum Praedestinationis"; en fol. 114 b.: „Si lapsus Adami accidit fortuito, accidit etiam incerto, sive certum non fuit Adamum lapsurum. Si hoc, non certo praesciri lapsus Adami, quia certitudo praescientiae praerequirit certitudinem rei futurae. Ideoque recte dixit Calvinus: „Idcirco lapsum Adami a Deo praescitum fuisse, quia Deus decreto suo sic ordinaverat" ". Hier toont hij dus, het supralapsarisme met volle bewustheid te hebben aanvaard. Het lag trouwens geheel in zijn karakter, en het vloeide als van zelf uit zijne godsdienstige wereldbeschouwing voort, zich te scharen aan de zijde der strengst Gereformeerden.

Hoezeer hij ook, als voorstander der in de Formulieren van eenigheid uitgedrukte leer, den godsdienst op een objectieven grondslag wil opbouwen, toch kan hij zich niet onttrekken aan deze groote waarheid, dat het Protestantisme in zijn diepste wezen op een subjectieven grond rust. Sprekende over de zekerheid der verkiezing zegt hij [1]: „Omnes qui vere in Christum credunt sunt ab aeterno a Deo ad salutem electi. Atqui ego credo vere in Christum. Ergo sum ab aeterno a Deo ad salutem electus. Maior firma est in doctrina Christi et apostolorum. Minor certa est in conscientia fidelium, firmata testimonio Spiritus Sancti". De laatste grond der overtuiging wordt hier dus gesteld in de conscientie der geloovigen. Op eene andere plaats in hetzelfde werk zegt hij [2]: „Certum datur signum electionis, nempe vera fides in Christum Jesum, unde quilibet fidelis nosse potest

[1]) *Trina Dei Gratia*, pag. 254.
[2]) ll. pag. 303.

se non esse ex reproborum numero". Door zeker van zich zelven te weten, dat hij geloof heeft, kan de mensch zeker zijn van zijne verkiezing. Wel tracht Trigland hier het geloof als objectieven grond te handhaven, maar door het oordeel op te dragen aan de conscientie der menschen, heeft hij toch als diepsten grond het subjectief getuigenis van iederen mensch aangenomen. Zoo is ook bij hem, als godsdienstig denker, zijne natuur als Protestant boven de leer gegaan.

Wij zouden Trigland groot onrecht doen, wanneer we meenden, dat hij door den grooten nadruk, dien hij legde op de volslagen afhankelijkheid van den mensch van God, ook maar eenigszins tot quietisme zou hebben overgeheld of tot geringschatting van de godzaligheid, in het leven betracht. Integendeel, hij stelt voorop, dat men allen, die tot het eeuwige leven geroepen zijn, ware heiligen moet noemen. Niemand, die God niet in ware heiligheid dient, kan onder de uitverkorenen worden gerangschikt [1]). Elders zegt hij [2]): „De ware geloovige kent niet alleen sijne ghebreken, maer hij kent se oock als ghebreken, en daerom draeght hij leetwesen daerover ende hij haetse en wendt allerley vlijt aen om die in hem te verbeteren". En in eerstgenoemd werk nog [3]): „Deus nullos qui Jesu Christo fidem adhibent pro filiis suis et haeredibus habet, nisi vitam suam ad praescriptum legis moralis, per Mosen traditae instituant. Quapropter falsum est quod dicis (vid. Arminianus) „„Deum gentiles, eo ipso quod Euangelio Jesu Christi illius promissi fidem adhiberent, licet legis Mosaicae cultores et observatores non essent, tamquam filios suos et haeredes omnium promissionum suarum participes facere voluisse"". Hoc enim est dicere fidem mortuam sine operibus Deo placere". Niet alleen erkent hij dus de waarde van het reine zedelijke handelen en komt hij op tegen een dood geloof zonder

---

[1]) *Trina Dei Gratia*, pag. 33.

[2]) *Kracht der Godtsalicheyt* (*Opusc.* II, fol. 260a).

[3]) *Trina Dei Gratia*, pag. 65.

werken, maar waar het te pas komt, b.v. in zijne preeken, verkondigt hij ook eene zeer zuivere moraal. Men moet onderscheid maken, zegt hij [1]), tusschen de daden en de affecten waaruit zij voortkomen. Indien b.v. de overheid een misdadiger ter dood veroordeelt, maar dit doet niet zoozeer uit liefde tot de gerechtigheid, als uit haat tegen den misdadiger, zoo is het eën werk, dat goed is voor het oog der wereld, maar voor God een verboden doodslag. Evenzoo is het met den scherprechter, als hij onder het uitvoeren van een vonnis eenigen haat mengt tegen den misdadiger.

Dat hij als goed Gereformeerd leeraar afkeerig was van quietisme — en hij moest daarvan wel afkeerig zijn, wanneer hij zich aan den Heidelbergschen Catechismus wilde houden, die in Vraag 64 duidelijk uitspreekt, dat de leer der voorbeschikking geen zorgelooze menschen maakt, — blijkt ook uit de volgende merkwaardige plaats [2]) : „Godt te versoecken is onder anderen, de uyterlycke middelen versmadende, zich evenwel op Godts voorsienigheydt ende voorsorghe te verlaten".

Al bewoog Trigland zich geheel op de dorre paden der protestantsche scholastiek, en al liep hij daardoor menigmaal groot gevaar door subtiele onderscheidingen het wezen van den godsdienst te miskennen, uit het hierboven aangehaalde blijkt toch, dat zijn blik ook gericht bleef op de geheel tegenovergestelde zijde van het godsdienstig leven. De reden, waarom hij zich menigmaal in zulke subtiele onderscheidingen verliep, is, dat hij meende te kunnen doen wat de Remonstranten óók beproefden, maar volgens hem niet konden, d. i. de handhaving van Gods eer en oppermacht te vereenigen met de zelfwerkzaamheid van den mensch.

Hierbij hadden de Remonstranten, naar de meening der Gereformeerden en zeker zonder dit te bedoelen, de majesteit Gods aangerand; zij waren bovendien tot groote inconsequentie vervallen. Trigland van zijn kant meende in het

---

[1]) *Kracht der Godtsalicheydt* (*Opusc.* II, fol. 65^b vv.).

[2]) *Christ. Vermaning aan de Remonstranten* (*Opusc.* I, fol. 716^b).

ontwikkelen van de Gereformeerde leer boven alles de eer van God te handhaven, maar tevens, zonder innerlijke tegenspraak aan 's menschen zelfwerkzaamheid recht te doen wedervaren. De ernstige vragen, die zich hierbij opdeden, waren o. a. de volgende: Hoe is het mogelijk, dat, waar Gods wil den mensch duidelijk kenbaar is gemaakt, hij toch tegen dien wil handelt, indien wij aan de andere zijde niet mogen zeggen, dat het handelen tegen Gods wil Zijn eigen werk is? Om aan deze moeilijkheid te ontkomen, maakt hij onderscheid tusschen Gods wil, in zoover Hijzelf iets wil doen (voluntas beneplaciti), en Gods wil, in zóóver God wil, dat de mensch iets doen zal (voluntas signi) [1]). De eerste, de „voluntas beneplaciti", is onwederstaanbaar, maar aan den tweeden wil, de „voluntas signi", kan de mensch ongehoorzaam wezen. Een tweede moeilijkheid, hiermede zeer nauw verwant, is het feit van de roeping van den mensch door de genade Gods [2]). Deze is niet wederstaanbaar; zij is eene „gratia efficax". Maar is dan tot allen, die klaarblijkelijk niet tot de geloovigen behooren, nooit een roepstem gekomen? Dan zou God hen in het verderf gelaten hebben, zonder dat zij geroepen waren. Neen, zegt Trigland, tot allen komen de moreele aansporingen (suasiones morales), maar door de slechtheid van het menschelijke hart wordt naar die suasiones niet geluisterd. Hoe nu die voluntas signi en die suasiones morales in overeenstemming te brengen zijn met het onveranderlijk wereldplan Gods, is geheel onbegrijpelijk, en hoe Trigland, die zoo scherp de gevaarlijke consequenties van de leer der Remonstranten doorzag, zelf zoo schromelijk inconsequent heeft kunnen redeneeren, is slechts daaruit te verklaren, dat hij bij de handhaving van Gods majesteit toch ruimte wilde behouden voor den mensch en diens zedelijk leven. Dit blijkt ook nog uit het volgende: Als hij — tegenover het bezwaar der Remonstranten, dat zij, die niet bekeerd

---

[1]) *Kracht der Godtsalicheydt* (*Opusc.* II, fol. 74[b] en 75[a]).
[2]) *Trina Dei Gratia*, pag. 126 seg.

worden, te vergeefs worden geroepen, daar het dàn niet in Gods bedoeling zou liggen, dat zij behouden zouden worden, — over de roeping van den mensch door God spreekt, zegt hij [1]: „Nemo vocatur vocatione externa per verbum absolute et primo ad salutem, sed quotquot vocantur, vocantur primo ad resipiscentiam, et fidem euangelio adhibendam, et deinde ad salutem, sub conditione si resipuerint et crediderint".

Hier staat hij voor het dilemma, dat òf het berouw en het geloof het werk van den mensch zijn, en omhelst hij het „liberum arbitrium" met de geconditioneerde verkiezing, òf het is het werk van God, en dan is het bezwaar der Remonstranten volkomen gegrond.

Ik heb hier uit een groot aantal slechts enkele voorbeelden gekozen, om aan te wijzen, hoezeer Trigland gevaar liep, zich in al te fijne onderscheidingen te verliezen. Met deze neiging tot zulke spitsvondige onderscheidingen ging een ander gevaar gepaard, waaraan hij niet altijd ontkomen is. Consequent doorredeneerend poogde hij vaak te diep in het wezen Gods door te dringen en verviel hij tot ongerijmdheden. Dit blijkt uit zijne „Kerckelijcke Geschiedenissen", blz. 804 b: „'t Is oock een misslagh dat hij (Wtenbogaert) Gode toeschrijft een vaderlycke affectie tot alle menschen..... Alle menschen sijn van naturen kinderen des toorns, Ephese II vs. 3. Soo heeft Godt wel eenen grimmighen toorn over alle menschen, als sondaren ende sijne vyanden, maer vaderlycke affectie en heeft hij niet dan tot denghenen den welcken hem belieft heeft aen te nemen in syn voorghemelten Soon, ende om des selfs wille uyt Sijn Ghenade nae sijn vrij welbehaghen." Wat zou Jezus wel gezegd hebben van zulk eene besnoeiing van zijn heerlijk evangelie? Wel is het een onvermijdelijke gevolgtrekking uit de leer van de verkiezing en verwerping, maar hieruit blijkt zonneklaar, dat het niemand gegeven is, streng logisch over Gods wezen door te redeneeren, alsof ons daarvan alles bekend ware.

---

[1]) *Trina Dei Gratia*, pag. 640.

Ten aanzien van de macht van den Staat tegenover de Kerk is Trigland mede een vurig voorstander van de Gereformeerde beginselen. Konden de Remonstranten zich hierbij in meer dan één opzicht beroepen op iemand als Zwingli, de Gereformeerden sloten zich geheel bij Calvijn aan. Hunne leuze was: De Kerk niet boven den Staat, maar geheel onafhankelijk daarvan. De Kerk als het bijzondere rijk der genade staat alleen onder Christus, en deze stelt zijne ministri aan. De Remonstranten verweten hun natuurlijk, dat zij collateraliteit dreven, maar deze beschuldiging wierpen zij altijd met verontwaardiging van zich af. Tot op zekere hoogte terecht, want steeds hebben zij het recht van de overheid erkend om te bepalen, welke leer in de publieke kerk moet geleerd worden, en de dienaren worden niet geroepen dan met consent van den magistraat; ook heeft de overheid het recht, eenige vertegenwoordigers te zenden, om de synodale vergaderingen bij te wonen. Trigland geeft toe [1]. „Maer is de Vraghe of die leere, die tot noch toe in de Nederlandtsche Kercken geleert is, voortaen opentlyck geleert sal worden, ofte dese, die nu nieuwelycks op de bane is gebracht? Hierop moeten de Overigheyden letten". Maar hij laat kort daarop de waarschuwing volgen: „Doch ondertusschen sullen de Overheyden ghedencken dat hen niet alles geoorloft en is, maer dat eenmael een tijd sal komen in den welcken zij rekenschap van de bedieninghe sullen moeten gheven", enz. Grootere concessies doet Trigland niet; hij handhaaft krachtig de autonomie der Kerk. Diepen afkeer heeft hij van het woord „collateraliteit", omdat hij daarin ziet volkomen gelijk- en gelijkvormigheid van rechten met den Staat. Dit is geheel onjuist, en geeft tot zeer veel spraakverwarring tusschen hem en de Remonstranten aanleiding. Eene andere fout in zijne redeneering, waaruit insgelijks veel misverstand voortkwam, is de verwarring van de kerk als instelling (ecclesia visibilis) en de onzichtbare kerk als de

---

[1]) *Christel. en Nootwendighe Verklaringhe* (*Opusc.* I, fol. 107[a] en [b]).

gemeenschap der geloovigen (ecclesia invisibilis). Hij identificeert de zichtbare kerk met het bijzondere rijk der genade, waarvan Christus het opperhoofd is, terwijl toch dit laatste alleen op de gemeenschap der geloovigen kan slaan. Hij maakt er den Remonstranten een verwijt van, dat zij het onderscheid tusschen het algemeene rijk van God en het bijzondere rijk der genade uit het oog verliezen, en vreest, dat door het ondergeschikt maken van de Kerk aan den Staat dit laatste, ook wel het rijk van Christus genoemd, van karakter zal veranderen [1]: „Regnum Christi spirituale, quod est ecclesia, subordinatione ista eiusdem redditur naturae atque indolis cum regnis mundanis”. Door deze verwarring van begrippen kon hij niet erkennen, dat de vergaderingen der leeraren en ouderlingen feitelijk in die kerk het hoofd waren, en verschool hij zich tegenover de Remonstranten steeds achter de stelling: Christus is het hoofd der kerk; hem alleen komt de potestas architectonica toe; hij stelt zijne leeraren aan, en Gods woord is de eenige maatstaf, waarnaar dezen de kerk mogen besturen. Alsof de wereldlijke machten niet eveneens gebonden waren aan Gods woord! Trigland heeft het bovendien duidelijk uitgesproken, dat, waar de magistraat gebiedt een valsche leer aan te nemen in plaats van de ware religie en de leer der zaligheid (dus niet handelen in overeenstemming met Gods woord), men zulke magistraten niet moet gehoorzamen, want men moet Gode meer gehoorzaam zijn dan den menschen [2]. Maar niettegenstaande al deze logische fouten was hij toch geheel in zijn recht tegenover de Remonstranten, die het bestuur der kerk zeer bepaald ondergeschikt maakten aan de hooge overheid, zoodat er voor de autonomie der kerk zeer weinig plaats overbleef. Zonder het krachtige verzet van Trigland en zijne medestanders zouden de hooge overheden, gesteund door de Remonstranten, het recht, waarop zij aanspraak maakten,

---

[1]) *De civili et ecclesiastica potestate*, pag. 142.
[2]) *Christel. en Nootw. Verkl.* (*Opusc.* I, fol. 107a).

hebben laten gelden en de Kerk geheel van den Staat afhankelijk hebben gemaakt.

Het is hier ook de plaats, om een enkel woord te zeggen over Trigland's exegetisch onderwijs. Wij kunnen hierover oordeelen, doordat hij in zijn werk „Trina Dei Gratia" ons eene proeve van zijne methode van exegetiseeren heeft nagelaten. Het 4de hoofdstuk van Jesaia heeft hij tot grondslag gelegd voor de drie hoofdafdeelingen van zijn boek. Voor elk van die afdeelingen verklaart hij zeer uitvoerig de toepasselijke verzen, zoodat het niet te gewaagd is, hieruit zijne wijze van exegetiseeren af te leiden. In een zijner vroegere geschriften [1]) had hij gezegd, dat men zich niet lichtelijk tot allegorische uitleggingen mag begeven, zoolang men den eigenlijken zin en uitlegging nog kan behouden. „Anders souden onse dertele verstanden al te curieuselijck in soodanighe allegorische speculatiën spelende, de gheheele kracht des goddelijcken woorts so veel in haer is ten eenemale aen ons doen verijdelen." De allegorie wordt hier dus niet geheel afgekeurd, maar toch duidelijk eerst in de tweede plaats toegelaten. Eerst worden de woorden grammaticaal verklaard, en dan de verschillende deelen van het vers afzonderlijk en in hun onderling verband beschouwd, b. v. Jesaia 4 : 4: „Als de Heer zal afgewasschen hebben den drek der dochteren Sions en de bloedschulden Jeruzalems zal verdreven hebben uit derzelver midden door den Geest des oordeels en door den Geest der uitbranding." Trigland wil hierbij vijf zaken opmerken: 1°. De werking Gods nl. de reiniging; 2°. het voorwerp van die reiniging: het slijk en de bloedschulden; 3°. het onderwerp (wij zouden zeggen, het persoonlijk voorwerp): de dochters van Sion en Jeruzalem; 4°. het middel: de werkzaamheid van den Heiligen Geest; 5°. de wijze: rechtspraak en afsnijding. Deze uiteenzetting van het vers is zeker uitvoerig genoeg, maar toch is zij voor Trigland niet voldoende, en hij begint er over te allegoriseeren. De bloedschulden stel-

[1]) *Verdediging van de Leer en de Eer* (*Opusc.* I, fol. 369a).

len verschillende soorten van overtredingen voor. Het slijk is het geestelijk slijk, dat ons aankleeft, enz. Hieruit haalt hij weer gevolgtrekkingen als deze, dat wij de zonden, die ons aankleven en ons onrein maken tegenover God, uit ons hart moeten bannen, dat wij evenwel ons zelve niet heilig kunnen maken, maar dat Gods geest dat moet doen. Op zulk eene wijze gaat hij voort. Bovendien vat hij het geheele Hoofdstuk als Messiaansch op. Dat in zijn polemiek tegen de Remonstranten — waarop wij later terugkomen — zijne exegese zeer dikwijls onder den invloed van zijne dogmatiek stond, zal wel niemand verwonderen; ook bij zijn onderwijs moet dat menigmaal het geval geweest zijn. Hij had echter altijd een redmiddel bij de hand. Waar de eenvoudige uitlegging hem in moeielijkheid bracht, daar bleef hem nog de allegorie over, om door inlegkunde den tekst met de dogmatiek in harmonie te brengen.

Maar ook in dit opzicht was hij een vertegenwoordiger van de toen algemeen gangbare methode en verloochende hij het karakter niet, dat hem over het geheel als godgeleerde kenmerkt, als een man, in wien al het eigenaardige van het Gereformeerde stelsel verpersoonlijkt is.

HOOFDSTUK III.

TRIGLAND ALS BESTRIJDER VAN DE REMONSTRANTEN EN ROOMSCHEN.

1. Trigland als bestrijder der Remonstranten.

Nooit vatte Trigland de pen op zonder dat de bestrijding van andersdenkenden hem als heilig doel voor oogen stond, en daarom is het zeker noodzakelijk, ook deze zijde van zijne persoonlijkheid afzonderlijk te beschouwen. De geschriften tegen de Remonstranten staan echter in geenerlei verband met die tegen Rome, zoodat iedere afdeeling op zich zelve moet worden behandeld. In deze bestrijding is in de eerste plaats èn aan den tijdgenoot èn aan het nageslacht het meest in het oog gevallen de heftige toon, dien hij gewoonlijk aanslaat. Enkele plaatsen wil ik als voorbeeld hiervan aanhalen. In de opdracht van zijn „Christelijcke en Noodtwendighe Verklaeringhe" aan de Staten van Holland en West-Friesland zegt hij over den oorsprong der moeielijkheden [1]: „Het heeft de Heylighe Waerheyt ghesien, dat uwer E. M. huysen en hoven betreden worden van eenighe vleijers en schoonpraters, die welcke onder eenen schoonen schijn van vrede en van uwe E. M. authoriteyt groot te maken, uwe E. M. in haer net soecken te verstricken. Zij heeft ghehoort de lasteringhe, met de welcke sij 't onrecht bij uwe E. M. beswaert wort; zij heeft ghelet op de schoone en vleyende woorden met de welcke die vleijers Uwe E. M. soeken te bedrieghen,

---

[1]) *Opusc.* I, fol. 69.

enz. In de „Verantwoordinge van den Staet der voornaemste Quaestiën" beschuldigt hij den schrijver van „Waerschouwer", een geschrift, dat tegen de Contra-Remonstranten was uitgekomen, dat hij de revisie van Confessie en Catechismus drijft, opdat de Remonstranten hunne andere dwalingen dan in de kerk zouden kunnen invoeren, en vervolgt hierop [1]: „Desen deckmantel om sijn vuyligheden gehangen hebbende, geeft hij voor dat hem groot ongelijk geschiedt", enz. Hij werd hard gevallen over de benaming „Complicen", aan de Remonstranten gegeven, als zijnde een „injurie"; hij antwoordt [2]: „Ick seg 't en doet niet. De waerheyd seggen is geen injurie. Het sijn complicen en 't samenspanners, die haer opmaecken tegen de kercke Gods, en deselve in dese jammerlycke verwarringhen gestelt hebben".

Ook de verschillende secten vinden geen genade in zijne oogen, en daarom betitelt hij ze als „alle dat goore goet" [3]. Deze bittere toon is in de eerste plaats te verklaren uit zijn karakter, dat zich spoedig tot heftigheid liet verleiden. Als zoodanig moet dit gemis van zelfbeheersching als een groot zedelijk gebrek worden beschouwd, vooral ook omdat, wanneer hij zoo gestemd was, zooals gebleken is, de verwijten aan zijne tegenpartij soms zeer onbillijk waren en de beschuldigingen al te dikwerf ongegrond. Wij kunnen echter wel eenige redenen tot zijne verontschuldiging bijbrengen. Toen de strijd tusschen Arminius en Gomarus uitbrak, was hij juist in de Hervormde kerk opgetreden en had hij na veel strijd de Gereformeerde leer als de eenig ware omhelsd. De leer, die hem zijne gemoedsrust had weergegeven, nadat het hem in Leuven te bang was geworden en hij door vele zware twijfelingen heen en weder was geslingerd, had hij dubbel lief gekregen, en nu werd die leer weer aangevallen. Zijne geheele ziel kwam tegen zulk eene aanranding in opstand. Bovendien was de aanval niet gericht op een punt

---

[1]) *Opusc.* I, fol. 621a.

[2]) a. w., fol. 622b.

[3]) *Kerckel. Gesch.* blz. 1085a.

van ondergeschikt belang, maar hij drong door tot het hart van den godsdienst. Als voormalig kweekeling der Jezuïeten was het hem een onafwijsbare behoefte, zijne godsdienstige overtuiging in een goed afgerond stelsel samen te vatten. Bij zijn overgang van de Roomsche tot de Hervormde kerk had hij het ééne dogmatische stelsel voor het andere geruild, en even stellig als vóór zijne bekeering wees hij tot het einde zijns levens volkomen vrijheid van overtuiging als ondermijning van het geloofsleven des menschen af. In dit alles vinden wij ongetwijfeld redenen, om zijne nooit goed te keuren heftigheid eenigszins te verontschuldigen, althans te verklaren. Gelukkig mogen wij er bijvoegen, dat die heftigheid en daaruit voortvloeiende onbillijkheid niet al zijne geschriften ontsieren. In vele van zijne latere werken is de toon meer bezadigd, zooals dat bij den aard van het onderwerp past; ja in de polemiek, uitgelokt door de uitgave van zijn werk „De kracht der Godtsaligheydt", schrijft hij bepaald zeer veel kalmer en waardiger dan zijne tegenpartij.

De Roomsche opvoeding, die hij had genoten, heeft ook nog in een ander opzicht invloed op zijne polemiek geoefend, n.l. op zijne wijze van schrijven. Hij verhaalt zelf, hoe hij te Leuven vooral philosophie heeft gestudeerd, en de gissing is niet gewaagd, dat wij den invloed van Aristoteles telkens in zijne werken kunnen opmerken. De scherpe bepaling der begrippen, het streng vasthouden aan den logischen gedachtengang en de nauwkeurige formuleering van dilemma's en sluitredenen, is hij zeker voor een groot gedeelte aan den vader der dialectische methode verschuldigd. Hierbij kwam nog, dat hij aan zijne opleiding eene uitgebreide belezenheid in de Kerkvaders dankte. Dit alles, gevoegd bij eene groote geleerdheid, eene grondige kennis van den bijbel en van de geschriften der Hervormers, maakte hem tot een zeer te duchten kampioen. Zijne werken drongen dadelijk door tot het wezen der zaak; systematisch verdeelde hij zijne stof, en door geen redeneeringen liet hij zich van het gestelde doel afvoeren. Viel het gevaarlijke van een

stelling der Remonstranten niet een ieder dadelijk in het oog, met ijzeren consequentie ging hij uit zulk eene stelling de gevolgtrekkingen maken, die er onmiddellijk uit moesten voortvloeien, en toonde hij vervolgens op grond hiervan aan, dat zulk eene stelling op ontbinding van den godsdienst uitliep. Scherp wist hij de punten in geschil te ontleden, het wezenlijke van het onwezenlijke te scheiden en daardoor het punt, waarop het eigenlijk aankwam, helder voor den dag te brengen. Had hij dan de kern van het vraagstuk in een zuiver licht geplaatst, dan trachtte hij òf door een scherpzinnig gesteld dilemma, òf door korte op elkander sluitende vragen, òf door een klemmende syllogisme zijne tegenpartij tot bekentenis van ongelijk te brengen. Het zij mij vergund, hiervan een enkel voorbeeld aan te halen. In een zijner geschriften wilde hij aantoonen, hoe de Remonstranten ten onrechte beweerden, dat de zonde van den mensch geschiedt tegen Gods wil, en zonder dat Hij het toelaat [1]). „Maer Godt conde het sondigen des menschen wel belet hebben, soo het Hem hadde belieft: Evenwel en heeft Hij het niet belet, maer toegelaeten, en laet als noch toe dat de menschen sondighen. Waerom laet Hij het toe? Omdat Hij het niet en weet? Neen, seydt Wtenbogaert, want Hij wist dat velen zouden verloren gaen. Of omdat Hij het niet beletten en kan? Oock niet, anders waer Sijn almachticheydt te niet. Of omdat Hij het niet en acht? Dat Hij der hem niet mede becommert? Dat sij verre. Want so souden wij hem tot eenen Epicureischen afgodt maecken. Rest dan dat Hij het toelaet omdat Hij het wil toelaten. Nu, 't gene Godt nae synen wille doet, dat doet Hij tot een seecker eynde."

Men zie ook de boven reeds aangehaalde plaats over de zekerheid der verkiezing [2]): „Omnes qui vere in Christum credunt, sunt ab aeterno a Deo ad salutem electi. Atqui

---

[1]) *Verdedig. van de Leer en de Eer* (*Opusc.* I, fol. 409a).

[2]) *Trina Dei Gratia*, pag. 254.

ego credo vere in Christum, Ergo sum ab aeterno a Deo ad salutem electus".

In zijn werk „Trina Dei Gratia" heeft hij vooral dezen laatsten betoogtrant gevolgd, overgenomen van zijne tegenstanders. In zijne vorige werken, redeneerde hij op eerstgenoemde wijze. Toch bezat hij bij de groote vlugheid, waarmede hij de pen voerde, geen bijzonder talent van stellen. Hij heeft zijn eigen schrijftrant gekarakteriseerd met de volgende woorden [1]: „Uytnementheydt van woorden en curieusheydt van den stijl en ben ik hier niet nagegaen. Het is oock mijne gewoonte niet. Hebbe ghesocht den eenvoudighen, sooveel ick konde, te dienen; en daerom sommighe saecken wat breeder oock met woorden uitghebreyt, ende een selve sake meer malen verhaelt om den eenvoudighen deselve wel te doen vatten ende in de memorie inprenten". Hierin is volkomen juist het eigenaardige van zijne schrijfwijze weergegeven. Tot wien hij het woord richtte, zijne geestverwanten, zijne tegenstanders of prins Maurits, steeds blijft hij hierin zich zelf gelijk. Altijd is hij even helder, maar eenvoudig, soms zelfs bij het dorre af. Ook zijn Dedicatiebrief aan prins Maurits voor de „Verdediging van de Leer en de Eer" is in denzelfden geest gesteld, zonder eenige bijzondere wendingen of vleierijen voor den Vorst. Wat stijl betreft, moet hij verre onderdoen voor zijn grooten tegenstander Wtenbogaert. Deze was keurig in zijne uitdrukkingen; sierlijk wist hij zijne volzinnen te bouwen en met fijne ironie zijne tegenpartij te bejegenen. Hiervan is bij Trigland geen spoor. Beschuldigde hij iemand in zijne ziel, hij bracht die beschuldiging even scherp als hij die meende, op het papier. Hij was geheel volksschrijver; het volk zou zulke stilistische verdiensten niet op prijs hebben kunnen stellen; hij kende hierin zijne roeping. Trouw verklaarde hij alle vreemde uitdrukkingen, die hij gebruikte, en daarom ook heeft hij van de twee en dertig grootere en

---

[1]) *Christel. en Vriendel. Vermaninge aan de afghedwaelde Remonstr.* (*Opusc.*, I, fol. 676).

kleinere geschriften, die uit zijne pen zijn gevloeid er slechts drie in het Latijn gesteld. Zijn eenigszins harde schrijftrant was daarenboven zeer geschikt voor de onderwerpen, die hij behandelde, want daarbij kwam het vooral op duidelijkheid aan, om den logischen gedachtengang vast te houden.

Op den weg van afgetrokken redeneering loopt echter iedereen groot gevaar, zich in abstracties te verdiepen, en wordt zijne redeneering dan „acutior quam verior". Ook Trigland is dit dreigende gevaar niet altijd ontkomen, wat bij den omvang van zijne polemiek ook bijna niet denkbaar is. Ik verwijs hier slechts naar de boven reeds aangehaalde onderscheidingen in den wil Gods en de roeping van de menschen. In zijn „Rechtghematigde Christen" b.v. zal hij handelen over de ware moderatie, en nu laat hij eene verklaring van het woord „moderatie" vooraf gaan [1]). Hij vat het echter niet op in den gewonen zin van gematigdheid jegens elkander in spreken en schrijven, maar etymologisch als maathouding (van moderor), de rechte maat. De rechte maat in het geestelijke is Gods woord. Daarom moeten wij dit ook in alles eenvoudig volgen. Iemand, die moderatie gebruikt in het geestelijke, is dus iemand, die niet naar eigen affecten handelt, maar alleen naar Gods woord, tot Gods eer en tot stichting der gemeente.

Deze verklaring is zeker zeer vernuftig, maar juist en algemeen gangbaar, zooals de uitdrukking in de resolutiën der Staten ook bedoeld was, is zij zeker niet; integendeel, zij is zeer sofistisch. Bij het lezen van zijne geschriften betrappen wij hem dan ook enkele malen op dergelijke spitsvondige redeneeringen, doch het blijven uitzonderingen. Eens heeft hij zich door het vuur zijner redeneering en door de zucht om zijne tegenpartij mat te zetten, laten vervoeren tot de volgende ongerijmde stelling [2]): „Soo dese propositie waerachtig is, soo moet ook het contrarie waerachtig wesen". Deze redeneering

---

[1]) *Opusc.*, I, fol. 29ᵇ vv.

[2]) *Christel. en Nootw. Verklaringh*, (*Opusc.*, I fol. 213ᵇ).

is èn in de wiskunde èn in de logica steeds als onwaar verworpen, en wij kunnen haar niet anders beschouwen dan als een afdwaling van den anders zoo logisch redeneerenden Trigland.

In het aanhalen van de bronnen, die hij gebruikt, volgt hij eene streng wetenschappelijke methode. Nauwkeurig geeft hij op, waar hij het aangehaalde heeft gevonden. Ook in het citeeren van zijne tegenstanders is hij volkomen eerlijk. Zeer volledig haalt hij hunne meening aan, met de meest gewichtige argumenten. Nooit stelt hij, door pericopen midden door te deelen, eene meening van hen in een verkeerd daglicht, en waar wij zouden verwachten, dat hij een al te klemmend argument van zijne tegenpartij achterwege zou laten, omdat het moeilijk te weerleggen valt, daar geeft hij het even trouw weder, natuurlijk met een weerlegging van zijn kant. Hij gevoelt zich op alle punten zoo volkomen meester van het terrein, dat de gedachte in zijne bestrijding onder te zullen doen, in het geheel niet bij hem opkomt, en daarom citeert hij ook zoo volledig en juist en betreedt hij steeds den ridderlijken weg.

Dit alles heeft slechts betrekking op zijne wijze van polemiseeren, d. i. het formeele gedeelte. Maar ook het materiëele gedeelte mogen wij niet voorbijgaan. De eerste en voornaamste argumenten zijn altijd ontleend aan den Bijbel. Wel hebben de Remonstranten hunnen tegenstanders menigmaal verweten, dat zij al te zeer gehangen hebben aan het menschelijk getuigenis, en dat zij dit stelden boven Gods woord, doch dit verwijt is niet geheel billijk. Zeker kwamen de Gereformeerden voortdurend met hunne Confessie en hun Catechismus aan, en eischten zij onderwerping aan deze geschriften, maar altijd omdat zij deze in overeenstemming achtten met Gods woord. De eed, door de leden der Dordtsche Synode afgelegd, getuigt hier óók voor. In de practijk is dit dikwijls vergeten. Maar waar deze vraag in beginsel wordt behandeld, is altijd Gods woord de laatste grond. Hiermede in overeenstemming is ook het getuigenis van Trigland. Bij de vraag: „Welcke daer sij de salichmaeckende leer en de waere Christelycke religie, die van een ieder moet worden

onderhouden?" antwoordt hij [1]: „Dit oordeelt een ieder uyt den Woorde Godts". Trigland heeft ook vooral in zijne latere werken den Bijbel altijd als goed Gereformeerd leeraar, Gods Woord en niet Heilige Schrift genoemd. Dat in de practijk aan het menschelijk oordeel weleens al te veel gewicht werd gehecht, is niet te verwonderen; de Remonstranten deden dit op hunne beurt ook. Wtenbogaert zegt op blz. 12 van zijn Dedicatiebrief aan prins Maurits vóór de „Verdediging van de Resolutie der Staten van Holland": „De doodt der Heylighen, dat is der vromer martelaren, die om 't ghetuyghenisse Jesu Christi voor de Waerheydt der Reformatie, tot teghenstandt der Afgoderijen ende Tyrannijen, haer Bloedt vergoten hebben, is al te costelick voor den oogen Godts, dan dat wij yet van die Poincten, daerop sij van de Inquisiteurs ende kettermeesters ghexamineert, ende om welckers Belijdenisse sij haer leven den Heere Christo hebben opgheoffert, souden in twijfel trecken". De strengst Gereformeerde kan onmiddellijk deze woorden onderschrijven, en wanneer wij dan iemand als Wtenbogaert, die zich steeds uitsluitend op Gods woord wilde beroepen, zóó hooren spreken, dan verwondert het ons niet, dat de Gereformeerden, ook bij handhaving van het beginsel van Gods woord als kenbron der Christelijke waarheid, aan het menschelijk getuigenis weleens te grooten invloed hebben toegekend.

Naast de woorden uit den Bijbel stonden de getuigenissen van Kerkvaders en Reformatoren. Hierin was zijne groote belezenheid hem een krachtige steun. Had Hugo Grotius de Resolutie der Staten van Holland verdedigd met eene menigte teksten, maar ook met uitspraken van Kerkvaders en Reformatoren, Trigland was tegen hem opgewassen. In zijn „Christelycke en Noodtwendighe Verklaringh" wist hij evenzeer een tal van getuigenissen daartegenover te plaatsen, en menigmaal de kracht van een plaats, door Grotius aangehaald, door een uitvoeriger citaat te ontzenuwen. Ook in

---

1) *Christel. en Nootw. Verklaringh* (*Opusc.*, I, fol. 106ᵃ en passim.).

de wetenschappelijke redeneering was hij een geducht strijder en stond hij menigmaal hooger dan zijne tegenpartij. Wtenbogaert had in zijne Verdediging van de Resolutie der Staten, gelijk wij vroeger reeds vermeldden, den Gereformeerden verweten, dat zij God tot auteur van de zonde maakten, en had hiervoor o. a. het getuigenis van Marloratus, een Gereformeerd theoloog, aangehaald. Trigland in zijne „Verdediging van de Leer en de Eer" [1]) bewijst hem, dat deze aanhaling niet zuiver is, omdat er nog eene nadere bepaling aan wordt toegevoegd, die Wtenbogaert weglaat. In de „Clare Justificatie" (blz. 14) antwoordt deze nu hierop: „Triglandius sal segghen, dat ick daer bij hadde behooren te doen dat volght, als dienende tot verclaringe van 't voor-gaende. Ick segh, dat ic het niet en behoorde te doen; 't Was mij gèdaen, om 't woord Autheur ghesproken van God, gheappliceert tot de Sonde, om, tegen Triglandij stout ontkennen, te bewijsen datter waren in de Ghereformeerde Kercke, die Godt hadden ghenoemt Autheur van de Sonde. De verclaringhe, hoe hij dit meynde, was buyten 't perck van mijne Dispute". Zulk een antwoord is beneden de waarde van een wetenschappelijk man, want juist de beteekenis, die aan eene uitdrukking wordt gehecht, bepaalt geheel de waardeering er van. Het is een noodschot, door Wtenbogaert gelost, om zich te dekken, daar Trigland zijn meerdere bleek te zijn, en het geeft ons den indruk van zucht om gelijk te hebben. Ook Trigland heeft zich een enkele maal aan zulk eene minder wetenschappelijke daad schuldig gemaakt, namelijk tegenover Melanchthon. Gaarne haalde hij dezen zachtmoedigen godgeleerde, aan wien de Remonstranten zich eenigszins verwant gevoelden, aan, als tegenstander van den Vrijen Wil. Op onderscheiden plaatsen bracht hij het bekende getuigenis uit de „Loci Communes" [2]) te pas, waarin Melanchthon alle vrijheid van wil ontkent, maar hij was van al dergelijke zaken

---

[1]) *Opusc.*, I, fol 432b.

[2]) Uitgave van 1522; locus de Contingentia.

zóó goed op de hoogte, dat het ons zeer verwonderen moet, dat hij de bekende plaats in de latere drukken van hetzelfde werk over het hoofd heeft gezien. Daarin toch erkent Melanchthon, dat de mensch eenige vrijheid van wil bezit, terwijl het bovendien overbekend was, dat hij de vader van het Luthersche Synergisme moet heeten.

De onderwerpen, waarover Trigland zijne tegenstanders aanviel, zijn natuurlijk alle onderdeelen van de dogmatiek, doch, waarop hij ook zijn aanval richtte, steeds wist hij aan te toonen, dat het verschil in zijn diepsten grond liep over de vrijheid van den wil. De genade Gods wordt gesteld onder het oordeel des menschen. Zoodra hij zijn betoog in deze richting had gestuurd, vervolgde hij met de meest klemmende redeneering zijne tegenpartij, totdat hij de in zijn oog godslasterlijke meeningen had blootgelegd. Niet altijd echter bevond hij zich in zulk een voordeelige positie. Wanneer de Remonstranten den vinger legden op de zwakke plekken in het Gereformeerde stelsel, die wij boven reeds besproken hebben, dan vermocht hij zich slechts door eene inconsequente redeneering te redden uit de moeielijkheden, die hem werden voorgelegd. Evenzoo ging het met het beroep op „Gods Woord". Wanneer ooit de spreekwijze: „Iedere ketter heeft zijn letter" bewaarheid is, dan was het zeker in dezen strijd. Over en weer bestreden zij elkander met teksten. Hoe kon het ook anders? In den Bijbel spiegelt zich het godsdienstig leven van den mensch in al zijne veelzijdigheid af. Het gevoel van 's menschen afhankelijkheid van God wordt krachtig uitgesproken en verklaard, maar daartegenover ook even krachtig het gevoel van zedelijke verantwoordelijkheid en verplichting. Nergens wordt dit schooner weergegeven dan in de bekende plaats Philipp. II: 12 en 13: „Werkt uws zelfs zaligheid met vreezen en beven, want het is God, die in u werkt, beide het willen en het werken naar Zijn welbehagen".

Het zou niet veel moeite kosten, de teksten, die voor den eenen of den anderen factor van het godsdienstig gemoedsleven getuigenis afleggen, in eene lange rij tegenover elkander te

plaatsen. Met volle vrijmoedigheid beriepen de Remonstranten zich op de teksten, die getuigden van 's menschen zelfwerkzaamheid, en de Contra-Remonstranten zich op die, waarin Gods almacht en majesteit werd uitgesproken. Een natuurlijk gevolg was, dat aan die teksten, die van een anderen geest getuigden, eene zeer gewrongen verklaring werd gegeven en dat de exegese onder de dogmatiek werd gesteld. Bekend is het, hoe velerlei verklaringen men heeft gezocht, om het woord: „God wil, dat alle menschen zalig worden" aan het particularisme van de Gereformeerde dogmatiek aan te passen. In Jesaia V : 4 klaagt Jahwe: „Wat was nog aan mijn wijngaard te doen, dat ik er niet aan deed? Waarom bracht hij dan, terwijl ik druiven van hem wachtte, ontuig voort?" Dit overbrengende op het menschelijke leven beweert Trigland [1]), dat hier slechts sprake is van de uiterlijke roeping, omdat alles, wat de wijngaardenier aan een wijngaard doen kan, slechts op het uiterlijke slaat, daar hij den aard van den boom niet kan veranderen. Even te voren had hij echter erkend, dat de wijngaardenier edele ranken in den tuin had gelegd. De aard van den wijngaard was dus goed. Hij komt hier duidelijk met zich zelf in tegenspraak. Bovendien heeft het nooit in de bedoeling van Jesaia gelegen, in die woorden de uiterlijke roeping te schilderen, want die onderscheiding was hem geheel onbekend. Jezus woord, Matth. XXIII : 37, „Jeruzalem, Jeruzalem! Gij die de profeten doodt, en steenigt, die tot u gezonden zijn, hoe menigmaal heb ik uwe kinderen willen bijeenvergaderen, gelijk eene hen hare kiekens bijeenvergadert onder de vleugelen; en gij hebt niet gewild!" werd altijd door de Remonstranten aangehaald als bewijs, dat men de roeping Gods kon wederstaan. Reeds op de Haagsche Conferentie was deze tekst ter sprake gekomen, en met volle instemming haalt Trigland de toenmaals gegeven verklaring aan [2]). Met dat „Jeruzalem"! werd niet de

---

[1]) *Christel. en Nootw. Verklaringh.* (*Opusc.*, I, fol. 219b vv.).

[2]) a. w., fol. 225a.

stad in haar geheel aangesproken, maar de hoofden der stad, die als vaders van de burgers hun niet hebben toegestaan, dat zij zich door Jezus lieten vergaderen. Welk een gehaspel! Hieruit blijkt duidelijk, dat hij veel meer in zijne kracht was, wanneer hij door logische redeneering zijne meening mocht verdedigen, dan als hij den aanval der aangevoerde teksten moest afslaan.

Zeer schoon heeft hij het verschil tusschen het Gereformeerde en het Remonstrantsche systeem geformuleerd, en daarmede tevens een krachtig pleidooi geleverd voor de meerdere religièuse diepte van de Gereformeerde leer [1]: Een geloovig Remonstrant mag zich verheffen op hetgeen hij is, want dat heeft hij zich zelf verworven, maar een Gereformeerde erkent dankbaar: „Niets is er, dat ik niet ontvangen heb".

Was Trigland niet verder gegaan in zijn oordeel, dan zou hij zich nooit aan onbillijkheid hebben schuldig gemaakt. Het was hem echter niet genoeg, aan te toonen dat uit een religieus oogpunt de Gereformeerde leer hooger stond dan de Remonstrantsche, hij wilde tevens bewijzen, dat het streven der Remonstranten gericht was op verduistering van de eer Gods [2]. „Want het is haer niet te doen om den mensche kleyn te maecken, ofte te verootmoedighen, het welcke geschiet als men hem aenwijst sijne groote verdorvenheyt, en toont wat hij in het goede niet doen kan, maer zij soecken de kracht van de Goddelycke Ghenade te stellen onder de macht van de Vrije Wille des menschen". Dit oordeel is geheel onbillijk. Dat de Remonstranten de goddelijke genade stelden onder den vrijen wil, was een feit, waarvan zij zich zelve niet bewust waren. Het mocht de eerste gevolgtrekking zijn, die uit hunne leer voortvloeide, nooit was het hunne opzettelijke bedoeling geweest, dit te doen. Hun doel lag veel dieper, en hierin juist ligt het onbillijke van Trigland's verwijt. Hij en alle Gereformeerden

[1]) *Verded. van de Leer en de Eer* (*Opusc.*, I, fol. 513).

[2]) *Christel. en Nootw. Verkl.* (*Opusc.*, I, fol. 148a).

hebben nooit willen en kunnen erkennen, dat de oppositie van Arminius en de zijnen geen luchthartig twijfelen was aan de eenmaal aangenomen leer, maar dat zij geboren was uit een op zich zelf even eerbiedwaardig beginsel als dat, waarop de Gereformeerden hunne leer opbouwden. Het was een conscientiekreet tegen de veel te streng voorgedragen praedestinatieleer, waardoor 's menschen zedelijke verantwoordelijkheid geheel op zijde dreigde geschoven te worden. Te recht toch hebben de Remonstranten ingezien, dat God daarmede zeker niet verheerlijkt zou worden, indien de eischen der zedelijkheid voor een groot deel van hun kracht werden beroofd en de waarde van den mensch steeds werd ontkend, en daarvoor bestond gevaar. Tot erkenning hiervan konden evenwel Trigland en zijne medestanders niet komen, want dan zouden zij tevens hebben ingezien, dat het vraagstuk, waarover zij streden, geen bepaalde oplossing toeliet, en juist van het tegendeel waren zij innig overtuigd. Trigland was dan ook van meening, dat men van dit leerstuk niet zoo matig moest spreken. „Voor dat dese oneenigheden opgeresen waren", zoo schreef hij [1]) „heeft men soberlijck en zediglijck genoegh, jae dickwijls al te soberlijck gehandeld van de praedestinatie". Hij oordeelde dus, dat een ieder niet genoeg hierover kon hooren, en vreesde niet voor misverstand. Dit is zeker niet gehandeld volgens de waarschuwing van Zwingli, in de Inleiding reeds vermeld [2]). Geheel juist is het bovendien ook niet, want het is een bekend feit, dat door het harde drijven van de praedestinatieleer de oppositie menigmaal is uitgelokt.

Doordat Trigland zich volstrekt geen voorstelling kon maken van de innerlijke beweegredenen der Remonstranten, en nog veel minder kon inzien, dat hunne oppositie tot op zekere hoogte wel gegrond was, maar er slechts een aanval in zag op de genade Gods, die hun door ijdelen hoogmoed was ingegeven, redeneerde hij voortdurend eenzijdig, en

---

[1]) *Christel. en Nootw. Verkl.* (*Opusc.*, I, fol. 329[a]).

[2]) Zie boven, blz. 11.

vinden wij bij hem ook geen enkel spoor niet alleen van waardeering, maar zelfs bijna niet van geloof aan eerlijke bedoelingen. Zoodra de redeneering der Remonstranten over de praescientie en de coöperatie vastliep — en dit gebeurde natuurlijk dadelijk — dan meende hij hierin bedrog te vinden, omdat zij zich dan slechts door groote inconsequentie konden redden. Zoo b.v. ten aanzien van de bekende Vijf Artikelen der Remonstranten. Trigland kon niet gelooven, dat het verschil tusschen Art. 3. en de overige artikelen door de opstellers te goeder trouw over het hoofd was gezien; dat hadden zij er tusschen geplaatst, om den anderen bedrieglijk zand in de oogen te strooien en den schijn aan te nemen, alsof hunne leer niet van de ware Gereformeerde afweek. Deze beschuldiging heeft hij niet een enkele maal, door zijn ijver vervoerd, uitgesproken, neen, telkens en telkens weer blijkt dit zijne vaste overtuiging te zijn, en alle Gereformeerden zijn het hierin met hem eens. Een onmiddellijk gevolg van dit ongeloof aan de goede trouw zijner tegenstanders was de uiterst onbillijke wijze, waarop hij hen beoordeelde. Zeer onaangenaam doet het ons aan, hem in zijne „Kerckelijcke Geschiedenissen", bijna dertig jaar na den dood van Oldenbarneveld, over diens persoon te hooren spreken [1]). Wel erkent hij zijne groote gaven, maar overigens beschuldigt hij dien staatsman, dat hij de verwoesting der kerk tot zijn levensdoel had gekozen, en de zaken opzettelijk op het einde van het Bestand, zoo had gestuurd, om het land aan de Spanjaarden in handen te spelen.

Dat hij dit oordeel, waarmede in de jaren 1618 en 19 de meesten zijner partijgenooten instemden, zóó lang na Oldenbarneveld's dood nog zóó hard kon uitspreken, is een krachtig bewijs voor de innigheid van den afkeer, dien de Contra-Remonstranten tegen den grooten staatsman hebben gekoesterd. Eerlijk gezegd, hadden zij daarvoor ook wel eenige reden, want niemand heeft hun streven meer tegengewerkt dan hij. De beschuldiginge van bedrog, door

---

1) *Kerckel. Gesch.*, blz. 1158 vv.

Trigland meermalen tegen de Remonstranten uitgesproken, hebben deze laatsten hem met woeker terugbetaald. Allen hebben zij hem nagegeven, dat hij zich niet ontzag te liegen en te bedriegen. Uit de getuigenissen, in Hoofdstuk I aangehaald [1]), is dit reeds gebleken. Gelukkig kunnen wij die beschuldigingen afwijzen. Niet, dat Trigland in zijne geschriften niet menigmaal eene beschuldiging heeft uitgesproken, die onwaar was, maar tusschen eene onwaarheid en een leugen is nog een groot verschil. Nooit heeft hij zulk een beschuldiging tegen de Remonstranten geuit, tenzij hij innig van hare waarheid overtuigd was. Na de samenzwering van Groeneveld en Stoutenburg heeft hij voortdurend, waar het te pas kwam, als zijne overtuiging uitgesproken: alle Remonstranten zijn daaraan medeplichtig. Maar dat is geen leugen te noemen. Tot aan zijn dood toe heeft hij dit ook vast geloofd. In zijn „Antapologia" spreekt hij er nog over, en zoo ging het ook in alle overige gevallen. Hij liet zich leiden door de openbare meening, en omdat hij nu eenmaal geheel ongeloovig was, waar het de eerlijkheid der Remonstranten gold, vonden al de praatjes, die er over hen werden verspreid, bij hem een geopend oor, en vrijmoedig sprak hij die weer uit. Dit is zeker niet gehandeld, zooals aan een nauwgezet wetenschappelijk man betaamde; en dat het ook in strijd is met de eischen der liefde, die gebiedt zoolang mogelijk het goede te gelooven, zal wel ieder erkennen; maar „intra et extra muros" werd in die dagen veel gezondigd.

De reden van de standvastigheid, waarmede hij de Remonstranten bestreden heeft, is niet deze, dat hij zulk een genot in den strijd vond, al heeft hij daarvan zeker geen grooten afkeer gehad, maar omdat hij al de stellingen der Remonstranten zoo verderfelijk achtte, en in geen geval een samenwonen in dezelfde kerk met hen kon dulden. Dit was niet alleen een gevolg van zijn confessioneelen ijver, die van geene enkele afwijking in de leer wilde weten; hij werd

---

[1]) Zie boven, blz. 74 en 77.

hiertoe ook nog meer door godsdienstige ergernis gedreven. Naar zijne meening wordt Gods wereldplan door de leer der Remonstranten afhankelijk gemaakt van den menschelijken wil; God wordt van Zijn troon gestooten en gesteld in de orde der creaturen. Hiermede werd natuurlijk voor hem alle godsdienstig geloof opgeheven en de leer der Remonstranten eensluidend met godloochening. Uitdrukkingen als „Quantum in se erat" of „Zooveel als Hij vermocht", van God telkens weer door de Remonstranten gebruikt, waren hem een gruwel, en werkelijk bewogen zij zich hierbij op een zeer gevaarlijk pad. Volkomen begrijpelijk is zijne ergernis, die hij in de volgende woorden uitdrukt [1]): „So is het oock een grouwel dat Arminius seydt: „ „Dat het Godt niet en betaemt, dat Hij syn oneyndighe macht gebruycke om te doen 't gene daer toe Hy door syn natuurlycke begeerte gedreven wort." " Want dit en kan niet waerachtich wesen, of Godes begheerte moet onordentlijck ende quaet syn. O, Grouwel!"

Was het wonder, dat een ieder, die van dit standpunt uitging, een onverzoenlijk strijder werd, en dat hij, door zijne eigene redeneering gedrongen, geen enkele afwijking in de leer mocht toestaan, zoo hij het geloof niet in gevaar wilde brengen?

Het duidelijkst heeft Trigland deze meening uitgesproken in het bekende geschriftje „Den Rechtghematichden Christen", dat reeds in 1615 was uitgekomen. Het was geschreven naar aanleiding van een werkje van Joh. la Haye „De ghematichde Christen", een vertaling van een Fransch boekje: „Discours politiques et militaires de Monsieur de la Noüe". In het oorspronkelijke geschrift was echter sprake geweest van het dulden van verschillende religiën in den Staat. De toon, door Trigland in dit geschriftje aangeslagen, is zeer kalm en waardig, maar beslist wijst hij den eisch, om de verkondiging van de Remonstrantsche leer te dulden, af. Zoodra het fundamenteele vraagstukken geldt, mag men dit

[1]) *Christel. en Nootw. Verkl.* (*Opusc.*, I, fol. 215b).

niet toelaten. Het is licht te begrijpen, dat bij Trigland's opvatting al zeer weinig punten niet fundamenteel zijn. Zijn zij, die afwijken van de leer, zwakken, dan moeten zij worden gedragen en onderwezen, maar zijn zij hardnekkigen, die anderen tot hunne dwaalleer willen overhalen, dan moeten zij zoo kras mogelijk worden bestreden. Men mag niet modereeren op het gebied van den godsdienst. Paulus heeft óók niet tegen de Joden gezegd: drijft de werken niet zoo hard, dan zal ik het geloof niet zoo hard drijven. Als men begint te parlementeeren, is de stad reeds half gewonnen; zoo ook hier. Er is geen vrede te verkrijgen, dan die rijst uit eendrachtige overeenstemming in de heilige waarheid, want een ieder zal meenen, dat zijne eigene leer de waarheid is, en zal die willen verkondigen. Hij acht het eene zaak van conscientie, gemeenschap te houden met een predikant, die niet gezond in de leer is. Uit dit geschrift blijkt ons ook, dat, wanneer hij bij het bestrijden van andersdenkenden zoo menigmaal tot heftigheid verviel, dit niet met opzet geschiedde, maar dan alleen, als hij door ijver vervoerd werd, want hij heeft het zelf uitgesproken, dat de strijd moet gevoerd worden zonder vleeschelijke affecten [1]). „Men moet de leere der Waerheyt niet uyt vleeschelijcke affecten, ofte uyt haet van eenighe persoonen, maer uyt een oprechten goddelijcken ijver, met een sachtsinnich gemoet verdedighen, ende trachten den verdoolden soo het eenighzins mogelijck is te winnen." Het is alleen te betreuren, dat deze raad door hem zelven niet beter in practijk is gebracht. Natuurlijk bleef deze verdediging van het confessionalisme niet onbestreden. Jac. Taurinus, predikant te Utrecht, schreef er een zeer scherp boekje tegen, „Van de onderlinge Verdraagsaamheydt", in twee deelen, maar doordat de schrijvers op zoo geheel tegenovergesteld standpunt staan, hebben de bijgebrachte argumenten niet altijd evenveel kracht. In dit boekje richt Taurinus tevens een hevigen aan-

---

[1]) a. w., fol. 33.

val tegen de Gereformeerde dogmatiek, die hij van Manicheïsme en Stoïcijnsche dwalingen beschuldigt. Hij rekent de strijdvragen volstrekt niet fundamenteel en niet in strijd met het oude Gereformeerde geloof en tracht dit met tal van bijbelplaatsen nader te bewijzen. Hij koesterde eene diepe minachting en een innigen afkeer voor de hoofden der Contra-Remonstrantsche partij en niet het minst voor Trigland; onverholen spreekt hij het uit op een toon, die óók verre van gematigd is [1]).

„Seker de Jesuyten en Dominicanen", zoo zegt hij, „laten altijdt noch toe dat men de sake, immers in eenige poincten, als van de Praedestinatie, Vrijen Wille, etc. ondersoecke en met discretie bedisputere ende tegenspreecke, 't welck dese gemackelijcke priesters niet en willen toelaten, uyt vreese dat sy haer hooft in 't ondersoecken van de Waerheydt al te seer moeten breken, ende hare gemackelijcke Ruste al te veel aanstoot lijden soude." Onbillijker oordeel kan moeielijk geveld worden, want indien Gomarus en zijne geestverwanten zich niet juist zoo ernstig in deze vraagstukken hadden verdiept, zou de strijd nooit zulk eene hoogte hebben bereikt. Het oordeel van Taurinus over Trigland luidt [2]): „Voorwaer een stoute ende onverdragelycke Vermetenheydt, dat men der Remonstranten gevoelen zoo derff veroordeelen, ende dat dat geschiedt van een particulier persoon, die uyt het blinde Pausdom eerst tot een ambacht, ende daarna tot den Schooldienst ende nu eyndelijk binnen weinigh jaren tot den Kerckendienst is gecomen" [3]).

---

[1]) Deel I, Diij verso.

[2]) Deel II, Diij verso.

[3]) Van dit ambacht is mij niets bekend. Misschien heeft Trigland, vóórdat hij gelegenheid vond om onderwijs te geven, in Utrecht door het uitoefenen van een ambacht in zijn onderhoud voorzien. Coccejus zegt er niets van, evenmin als Trigland zelf. Het is dus ook mogelijk, dat diepe minachting Taurinus deze woorden in de pen heeft gegeven, omdat hij zich dat zoo voorstelde. Hij heeft Trigland niet meer te Utrecht kunnen kennen, want toen hij daar in 1605 predikant werd, was Trigland al eenige jaren in Vianen. Ook de uitdrukking „particulier persoon" begrijp ik niet, tenzij hij hiermede te

Uit de aangehaalde woorden blijkt duidelijk, dat heftigheid en onbillijkheid niet alleen aan de Contra-Remonstranten eigen zijn geweest. Wij mogen echter niet vergeten, dat men toen elkander geheel anders aansprak dan tegenwoordig. De taal dier strijders klinkt ons bijzonder hard in de ooren. Zij spraken hunne gedachten onomwonden uit, ook als deze voor anderen minder aangenaam waren. Het spreekt wel van zelf, dat wij alle geschriften van Trigland niet op deze wijze kunnen nagaan. Niet alle ook zijn even belangrijk, en dikwijls worden dezelfde onderwerpen behandeld. Het werkje, dat wij nu hebben besproken, staat hierin boven vele andere, omdat Trigland daarin zijne houding rechtvaardigt en zijn standpunt duidelijk uiteenzet. De eerste geschriften, waarmede hij zich in den strijd heeft gemengd, hadden hun ontstaan te danken aan de Resolutie tot onderlinge verdraagzaamheid, door de Staten van Holland uitgevaardigd. Het recht der overheid in kerkelijke zaken wordt daarin krachtig bestreden en tevens de Gereformeerde dogmatiek tegenover de leer der Vijf Artikelen gehandhaafd [1]); al deze boeken lokten weer nieuwe bestrijding uit, waardoor echter geen nieuw licht over de zaak werd ontstoken. Na 1619 was het recht der overheid geen strijdvraag meer, maar trad daarvoor in de plaats het recht der Remonstranten en hun reden tot scheuring. Ook bleef de verdediging der Gereformeerde leer nog noodzakelijk; want verbitterd door de behandeling tijdens en na de Synode van Dordrecht ondervonden, hebben zij die leer nog krachtiger en scherper dan vroeger aangevallen. De voornaamste geschriften van Trigland na 1619 zijn: De eerste en tweede „Christelycke en Vriendelycke Vermaninge aen de afghe-

kennen wil geven, dat Trigland geen volledige academische oplei ding had genoten, en daardoor minder bevoegd was om zich in den strijd te mengen.

[1]) *Antwoordt op Dry Vraghen*, en *Christulycke en Nootwendighe Verklaeringhe*. De verdediging van de dogmatiek treedt vooral in de „*Verdedigingh van de Leer en de Eer der Ghereformeerde Kercken en hare Leeraren*" op den voorgrond.

dwaelde Remonstrantsche ghesinde", „De Kracht der Godtsaligheyt", met de daarover gevolgde polemiek, in drie geschriften: „Trina Dei Gratia", „De civili et ecclesiastica potestate" en de „Antapologia". In dit kader passen geheel zijne „Kerckelijcke Geschiedenissen", eene wederlegging van de „Kerckelicke Historie" van Wtenbogaert. Als groot historisch werk eischt dit echter eene afzonderlijke beschouwing. Al zijne geschriften dragen overigens hetzelfde karakter, zooals ik dat hier heb trachten te schetsen.

---

2. Trigland als bestrijder van Rome.

Geheel op zich zelf staat Trigland's polemiek tegen Rome [1]). Merkwaardig is het zeker, hem ook op dat gebied gade te slaan. Als bestrijder der Remonstranten is hij algemeen bekend, maar weinigen slechts weten, dat hij zijne scherpe pen ook tegen Rome heeft gericht. Toch staan de geschriften, die hij met dit doel in het licht heeft gezonden, niet lager dan die, welke hij tegen de Remonstranten heeft geschreven. Ook waar Trigland als bestrijder van Rome optreedt, handelt hij als goed Gereformeerd leeraar. De Gereformeerde kerk toch heeft altijd ingezien, dat van Rome's zijde het grootste gevaar voor hare vrijheid dreigt.

Het eerste geschrift, waarmede hij op dit gebied in het krijt trad, was echter niet een vrucht van zijn eigen denken. In 1622 had de synode van Noord-Holland, gelijk reeds op blz. 90 met een enkel woord werd medegedeeld, aan de classis van Amsterdam gelast, zorg te dragen, dat het werk van den Engelschen theoloog Withakerus, gericht tegen de „Rationes Edmundi Campiani", in het Nederlandsch werd vertaald, en de classis droeg deze taak op hare beurt aan Trigland op. Campianus, een Engelsch Jezuïet, die lang te Rome had vertoefd, had in zijn geboorteland alle Protestantsche theologen uitgedaagd tot een dispuut, maar wegens de onvruchtbaarheid dier twistgesprekken hadden de Engel-

---

[1]) Deze geschriften vormen te zamen Deel III van zijne *Opuscula.*

sche godgeleerden aan die uitdaging geen gevolg gegeven; bovendien wilde koningin Elisabeth hem hiertoe geen vrijgeleide verleenen, omdat hij als een zeer gevaarlijk persoon werd beschouwd. Campianus had daarop een tiental „Rationes" uitgegeven tegen de Protestanten, die door Withakerus waren weerlegd. In 1580 kwam hij zelf naar Engeland, maar werd reeds in 1581 opgehangen, als schuldig aan eene samenzwering tegen de Koningin. Eene vertaling van Campianus' „Rationes" was reeds vroeg in een tal van exemplaren hier te lande verspreid. Trigland zelf had er als kind te Gouda kennis mede gemaakt. In die dagen was reeds de aandacht der Gereformeerden er op gevestigd en had men tot de vertaling van Withakerus' geschrift besloten, maar de schorsing der provinciale synoden en de Remonstrantsche troebelen hadden dit werk op den achtergrond geschoven. Eene nieuwe uitgave echter van het werk van Campianus, die insgelijks in Holland werd verspreid, riep hun het vroegere besluit in het geheugen terug en spoorde hen aan om eene overzetting van Withakerus' weerlegging in het licht te doen verschijnen. Deze had iedere „Ratio" van Campianus afzonderlijk weerlegd, zoodat zijn boek insgelijks in tien hoofdstukken is verdeeld. Trigland heeft vóór ieder antwoord van Withakerus de Reden van Campianus, waarop dat antwoord slaat, laten afdrukken. Ze handelen voornamelijk over de Schrift, de autoriteit der Kerk, de Conciliën en de Ketters. Eerst in 1624 was Trigland met dit werk gereed.

Het zal wel niemand verwonderen, dat de man, die in zijn strijd tegen de Remonstranten getoond heeft, volstrekt alle waardeeringsgave ten aanzien van andersdenkenden te missen, over Rome en zijne dienaren geen vriendelijk oordeel velt. In zijne vroegere werken heeft hij slechts een enkele maal zijn oordeel over de Roomsche kerk uitgesproken. In zijn „Rechtghematichden Christen" spreekt hij over Jezuïeten en Dominicanen op de volgende wijze [1]; „Want die ledighe

---

[1]) *Opusc.*, I, fol. 65a.

luye buycken, die niet anders als haer ghemack soecken, sullen wel om eere in te legghen wat heftich teghen malkanderen disputeren; maer 't ghene 't voornaemste is in sulcke materie, namelijck de eere Gods, en betrachten zij niet. Het is haer ghenoegh als sij haere scherpsinnicheyt ghetoont hebbende, voorts op haer vleeschpotten ende in haer ghemackelijcke wellustighe kloosteren naer haeren appetijt ledich ende weeldich leven moochen". De Jezuiëten, zijne voormalige leermeesters, hadden meer nog dan de anderen zijn afkeer opgewekt [1]). „Daer en is jeghenwoordigh in de gantsche wijde werelt geen schadelijcker aert, als den aert ende secte der Jezuwyten, die niet alleen met groote onbeschaemtheydt ende subtyle behendigheydt, de Paepsche Religie voorstaen, maer den Staet van alle landen, Koninckrijcken ende Republycken pooghen te verstooren. Sustineerende, dat de Roomsche paus macht heeft, niet alleen in alle geestelijcke, maer oock in alle politijcke saecken". In de voorrede [2]) „aan den Leser" zegt hij: „Men pleeght van ouds een onbeschaemt mensche bij een Munnick te vergelijcken, en wanneer men een wilde beschrijven die treffelijck of uytmuntende onbeschaemt waer, te segghen: Hij is onbeschaemder als een Munnick. Doch onder alle Munnicken munten jeghenwoordigh uyt dese nieuwe Munnicken de Jesuyten". Er is bovendien nog eene andere reden, buiten Trigland's karakter gelegen, die deze scherpe uitvallen verklaart. Hij was n.l. vroeger een der hunnen geweest, en een bekeerling is meestal bijzonder heftig tegenover zijne vroegere geloofsgenooten. Hij had in Leuven gelegenheid gehad om achter de schermen te zien, en dit heeft zeker zijn afkeer van dien valschen godsdienst, zooals hij de Roomsche kerkleer later beschouwde, niet verminderd. Dragen deze strijdschriften alzoo aan de ééne zijde zeer sterk den stempel van geschreven te zijn door iemand, die vroeger een kweekeling der Jezuïeten was, zooals we dit gedeeltelijk

[1]) Dedicatiebrief aan de Gecommitteerde Raden van Holland vóór Withakerus' weerlegging (*Opusc.*, III, fol. 326.)

[2]) *Opusc.*, III, fol. 327 en 328.

ook reeds in zijne andere geschriften hebben opgemerkt, aan den anderen kant vernemen wij slechts uit een enkele plaats, dat hij eerst als volwassen man tot de Gereformeerde kerk is overgegaan. Zoo dikwijls hij hieraan denkt, roemt hij de genade, door God hem hierin bewezen. „Weet", zegt hij [1], „dat Triglandius menighmael met een verschrickinge sijnes herten ghedenckt in wat deerlijcker ende rampsaligher staet hij was, doen hij nog stack in dat afgodische Pausdom, doch met hertelijcke blijdschap en Gheestelijcke vertroostingen sich erinnert wat heerlijcke weldaedt hem van den Heere is ghedaen, dat hij uyt dat afgodische Pausdom door Godts sonderlinghe ghenade overghebracht is tot de waere heylighe Catholijcke kercke, jae oock in deselve gestelt is tot een leeraar, om die ghenaede andere door Godes zeghen mede te deelen, ende roemt dat demoedelijck, danckbaerlijck, heylighlijck, ende ernstelijck tot eere van Godts H. naem ende prijs van sijne uytnemende ghenade".

Zijne opleiding tot geestelijke had hem geleerd, dat een ieder, die een aanval op het gebouw van Rome's kerkleer waagt, zijne wapenen niet tegen de muren moet keeren, maar onmiddellijk moet doorgraven tot de fundamenten, zoo hij althans eenige kans van slagen wil hebben. Die kerkleer toch is zoo consequent mogelijk ontwikkeld; zij schrijdt stap voor stap van dogma tot dogma voort; iedere redeneering stuit natuurlijk op die consequenties af. De aanval, die tot de overwinning kan leiden, moet zich alzoo dadelijk tegen het beginsel richten, de onhoudbaarheid daarvan aantoonen, en met het beginsel alle daarop voortgebouwde consequenties omverwerpen. Trigland had de misbruiken in die kerk van nabij leeren kennen in al hun verderfelijken invloed; hij kende de wijze van polemiseeren, door de Jezuïeten c. s. gevolgd; een groot aantal kerkvaders en kerkelijke schrijvers had hij gelezen; ook was hij op de hoogte gebleven van deze schrijvers, nadat hij reeds tot de Gereformeerde kerk was overgegaan. Dit alles maakte hem

[1]) *Antwoort aan den Antwerpschen Voorbode* (*Opusc.*, III, fol. 340a).

thans tot een wèl toegerust strijder, en geholpen door de eigenschappen, die hem als polemicus zoo geducht maakten, werd hij dit nu dubbel voor Rome. Het beginsel, waarmede Rome staat of valt, is dat van de apostolische successie van Petrus en het hem door Christus opgedragen primaat in de Kerk. Hieraan ontleent de Kerk hare autoriteit over de geheele Christenheid, en in de Kerk de Paus als onfeilbaar opperhoofd [1]). Het eerste geschrift in dezen geest van zijne eigen hand verscheen in 1631 en was getiteld: „Valschen roem des Pausdoms". Oorspronkelijk was het een preek geweest over Marcus XI : 27 en 28: „En als Hij (Jezus) in den tempel wandelde, kwamen tot hem de overpriesters en de schriftgeleerden en de ouderlingen en zeiden tot hem: Door wat macht doet gij deze dingen? En wie heeft u deze macht gegeven, dat gij deze dingen doen zoudt?" De houding der Roomschen tegenover de Protestanten vergelijkt hij hier met de houding der overpriesters tegenover Jezus. Ook de Joodsche priesters konden zich op eene persoonlijke successie beroepen, en de beloften, in het O. T. hun gedaan, waren zeer vast. Zij waren echter van de vroomheid hunner vaderen ontaard, en daarmede was ook de kracht der successie gebroken. Evenzoo is het gegaan in de Roomsche Kerk. Bovendien heeft de bisschop van Rome geene successie van Petrus af, zooals hij beweert, want Petrus is nooit bisschop van Rome geweest, en uit het N. T. is onmogelijk te bewijzen, dat aan Petrus eenige voorrang boven zijne medeapostelen moet worden toegekend. De bekende tekst Matth. XVI : 18 en 19 is het krachtigst getuigenis, dat voor de superioriteit van Petrus boven de anderen kan worden aangehaald, maar Trigland erkent de bewijskracht van dien tekst niet. Jezus heeft volgens hem met die petra niet Petrus bedoeld, maar zich zelven als het eenig fundament der kerk. Had hij den apostel bedoeld, hij zou niet petra,

---

[1]) Het dogma der onfeilbaarheid was toen nog wel niet gecodificeerd, maar het leefde toch reeds in de zielen van verreweg de groote meerderheid der Roomsche Christenen.

maar petrus hebben gezegd. Deze uitlegging hadden eenige oude kerkvaders óók reeds bepleit. Alle andere teksten, waarop men zich als bewijzen voor deze zaak beroept, worden natuurlijk evenzeer door hem verworpen. Evenmin is er in den Bijbel sprake van eenige successie van Petrus. Wat betreft de vraag, of deze bisschop te Rome is geweest en wien hij daar tot zijn opvolger heeft aangesteld, toont Trigland op overtuigende wijze aan, dat de bisschoppelijke waardigheid van Petrus met die zijner eerste opvolgers geheel in de lucht hangt, omdat de verschillende berichten elkander al te zeer tegenspreken. Hij plaatst daartoe de getuigenissen van de kerkvaders en geschiedschrijvers eenvoudig naast elkander, natuurlijk zonder eenige critiek op die berichten zelve uit te oefenen, en toch blijkt het reeds daaruit, dat die verhalen onmogelijk kunnen worden gehandhaafd. Wel een bewijs, hoe zwak de Petruslegende is. Zulk een aanval op het fundament der Roomsche Kerk kon niet onweersproken blijven. In den loop van het volgende jaar verscheen te Antwerpen bij den boekverkooper Jan Knobbaert een boekje: „Waerachtigen Toon van de opperhoofdigheydt des Apostels Petri, ende syne successeurs de Pausen van Rome ende hunne wettighe successie", geschreven door Casimirus Dourman. Trigland hield echter dezen naam voor een „versierden", omdat hij zulk een persoon in Antwerpen niet kende en wijl ook de boekverkooper beweerde, dat het een onbekend persoon was. In dit werkje werd natuurlijk een krachtig pleidooi geleverd voor het primaat van Petrus op den Roomschen stoel. Tevens trachtte de schrijver hier de teksten, door Trigland bijgebracht, om aan te toonen dat er in het O. T. een persoonlijke successie was ingesteld, maar dat er een geheele afval had plaats gevonden, te weerleggen. Op dit geschrift wilde Trigland niet zwijgen. Veel uitvoeriger dan hij het in het eerste werk had gedaan, zette hij in het „Los Ghebouw des Pausdoms", 1633, nog eens zijne bezwaren tegen de leer der successie uiteen. Niet dáár, waar de persoonlijke successie is, is de ware Kerk, want een onwaardig dienaar kan de

plaats innemen van eenen, die zijne plichten trouw waarneemt. De zuivere leer is het eenige kenmerk van de ware Kerk; geen successie van personen, maar een successie in de leer. Door zijne leer moet een dienaar in de Kerk bewijzen, dat hij zijne zending van God heeft ontvangen. De personeele successie kan nooit het fundament der Kerk wezen, want het eenige fundament, dat gelegd kan worden, zegt hij [1]), is Jezus Christus, de eenige Middelaar en Zaligmaker, en dit openbaart zich in de leer. In dezen strijd kwam zijne belezenheid in Bellarminus, van wien hij indertijd had gehoopt, dat hij hem in zijne twijfelingen zou staande houden, en ook zijne kennis van andere Roomsche werken, uitstekend te stade. Telkens haalde hij tegenover een bewering van Dourman een getuigenis aan van genoemden kardinaal, van den Roomschen Catechismus, van het concilie van Trente, van pauselijke bullen en van andere autoriteiten. Nadat hij naar zijne meening het fundament genoeg bestreden en de onwaarheid er van aangetoond heeft, richt hij zijne wapenen ook tegen de verschillende gebruiken en dogma's, om die in hun afgodisch karakter ten toon te stellen. Vooral op de aflaten schiet hij zijne scherpste pijlen af. Het was hem natuurlijk ten volle bekend, hoe daarmede allerlei onzedelijke handelingen werden bedreven; hij koesterde daarvan een innigen afschuw, en nu wilde hij dit in het licht stellen. Hij haalde o. a. een boekje aan [2]), getiteld „Taxa poenitentiaria Camerae Apostolicae", waarin als boete voor elke zonde een geldsom wordt bepaald, om daarmede de straf af te koopen. Ook omtrent den beeldendienst voerde hij menig getuigenis aan, waarin uitdrukkelijk werd verklaard, dat men de beelden niet slechts moet vereeren als afbeeldingen van de heiligen en als hunne openbaringsplaatsen, maar ook de voorwerpen zelve. Na dit wederwoord zweeg Casimirus Dourman, maar er verscheen een „Antwerpsche Voorbode", waarin een zekere A. B. Trigland aanviel, niet op de bestreden punten,

---

[1]) *Opusc.*, III, fol. 272.

[2]) *Opusc.*, III, fol. 110a.

maar over de vertaling van de aangehaalde teksten. Trigland had zich bij die teksten van de algemeen gebruikte vertaling bediend, en nu beweerde de schrijver der „Voorbode", dat die vertaling onjuist was en dat Trigland daardoor alleen zijne stellingen had kunnen bewijzen. Tevens leverde hij een krachtig pleidooi voor de autoriteit der Vulgaat. Trigland antwoordde hem hierop met handhaving van de vertaling der teksten; hij viel hem ook nog aan over de vertaling van Genesis III : 15, waar de Vulgaat הוא door „ipsa" heeft vertaald, alsof er הִיא stond, en zeide dat de autoriteit van de Vulgaat niets tot de quaestie afdeed en dat hij zich niet op bijpaden wilde begeven. Hij deed dit in 1635, in zijn „Kort en goet Bescheyt aen den Antwerpschen Voorbode", „Bootschap voor Jan Knobbaert in het kort te doen aan A. B." en „Den Voornaemsten gront des Pausdoms omvergeworpen". Op dit alles volgde geen tegenschrift, maar hij wilde den schijn niet op zich laden, alsof hij over de vraag omtrent de waarde der Vulgaat en der andere vertalingen van het O. en N. T. niet durfde schrijven. Hij wachtte bijna drie jaar, of er ook een tegenschrift tegen verscheen, maar toen dit niet het geval was, nam hij opnieuw de pen op en schreef zijn „Bodemlooze Pausdom". Dit geschrift handelde voornamelijk over de autoriteit der Kerk en de autoriteit der Schrift. De Roomschen kennen aan den Bijbel geen volstrekt gezag toe, want dat kan de Kerk slechts verleenen; maar bovendien erkennen zij nog een inwendige Schrifture tegenover het O. en N. T., en hiermede leiden zij de traditie binnen. Tegen deze leer richtte Trigland natuurlijk zijne wapenen [1]). „Wederom", zoo zegt hij, „alsser quaestie is van de autoriteyt der Schrifture, soo is die onbekent ende onseecker: Doch die bewijst men door de autoriteyt van de Kercke, de welcke even onseecker en onbekent is, want sij moet eerst door de autoriteyt van de Schrifture bewesen worden". In zijne ergernis over een dergelijke redeneering zegt hij ook: „Siet

---

1) *Opusc.*, III, fol. 284b.

soo is den bol van het Pausdom, en rolt alletijd om, als ghij hem aenraeckt om daer op te staen, sonder sich ergens vast te zetten, ofte dat men hooft ofte steert kan vinden". Verder handelde hij in dit geschrift over den Hebreeuwschen tekst, de punctuatie daarvan en de vertalingen; hij erkende niet, dat de oorsprong der vocalen in den tekst zoo laat moet gesteld worden, terwijl de Roomsche geleerden dit wel aannamen, omdat zij hiermede tevens afbreuk deden aan de autoriteit van het O. T. Ten slotte gaf hij eene bloemlezing van gebeden en litanieën, tot Maria gericht, om de creatuurvergoding der Roomsche kerk aan de kaak te stellen.

Uit den inhoud dezer polemiek is gemakkelijk te begrijpen, dat Trigland de Roomsche kerk geheel als het rijk van Satan beschouwde, en vernietiging van dat rijk een heerlijk levensdoel achtte. In de voorrede voor den „Valschen Roem des Pausdoms" zegt hij [1]): „Gelijck de Satan, de Vyandt Christi ende sijner H. Ghemeynte, noyt en heeft gherust, alsoo en rust hij oock noch niet. Het is hem leedt, dat het Rijck van den Roomschen Antichrist hier te lande dus verre is verstoort, dat vele conscientiën van het ondraghelijcke juck der valsche Leere ende menschelijke Insettinghen, ontslagen sijnde, in de vrijheydt onses Heeren Jesu Christi zijn ghestelt....... dat de dorstighe herten niet meer met den modder der Menschelijcker vonden ende superstitieuse ceremoniën worden gelaeft", enz. Het is dan ook zijn vurige wensch, dat de macht van Rome of, zooals hij dit uitdrukt, het gebouw des Pausdoms, steeds minder zal worden en eindelijk geheel zal instorten [2]): „Maer ghelijck dit ghebouw alreede in veler menschen herte, die door de kennisse der waerheydt de lossigheydt van dat Fundament bemerckt hebben, is ghevallen, alsoo sal het noch meer ende meer vallen door Godts Ghenaede, vallen in de herten van alle diegene die liefde hebbende tot de Goddelijcke waerheydt........ haer niet laeten blindelingh bij den

[1]) *Opusc.*, III, fol. 3.
[2]) *Opusc.*, III, fol. 52.

neus leyden". Uit deze woorden en uit al het vorige blijkt duidelijk, hoe Trigland zou gedacht hebben over een bondgenootschap met Rome, tot welk doel ook. Nergens heeft hij zich tegen zulk een bondgenootschap uitgelaten, niet omdat hij het niet ten eenenmale afkeurde, maar omdat de gedachte aan zulk een handelwijze niet eens bij hem opkwam. Welk eene scherpe tegenstelling vormt zijne houding met die van hen, die in den tegenwoordigen tijd zijne getrouwe opvolgers willen zijn tot in de kleinste, en dikwijls ook minst lofwaardige bijzonderheden toe. De tegenwoordige Gereformeerden, die niet op de schouders van de mannen van Dordrecht willen staan, maar geheel op dezelfde hoogte met hen blijven, verschillen slechts op dit ééne punt van hunne voorgangers, dat zij de macht van Rome op alle mogelijke wijzen versterken. De verklaring van dit verschil ligt voor de hand. In 1618 en volgende jaren was de Gereformeerde dogmatiek eene levenwekkende kracht voor den mensch, eene zaak, die hem geheel vervulde. De Gereformeerden waren zich van die kracht volkomen bewust en keerden zich daarom fier en zelfs heftig tegen allen, die het niet met hen eens waren, zoowel ter rechter- als ter linkerzijde. In den tegenwoordigen tijd is de Gereformeerde dogmatiek, wanneer zij geheel gecopieerd wordt naar het voorbeeld van 1619, niet meer een levenwekkende kracht, die den mensch vervult, maar een onnatuurlijke vrucht van de begeerte om iets onveranderd te behouden, waar de gansche wereld, de stoffelijke en de geestelijke beide, van gedaante is veranderd en in strijd is geraakt met het oude. Nu schenkt die dogmatiek niet meer het bewustzijn van kracht, niet meer den moed om fier te staan tegenover allen, die een andere overtuiging hebben, maar zij doet den mensch door het bewustzijn van innerlijke onmacht naar allerlei hulpmiddelen uitzien, tot zelfs naar onzedelijke toe; een bondgenootschap met Rome is voor een goed Gereformeerde reeds op zich zelf onzedelijk.

Was dus Trigland als bestrijder van Rome door de kracht van zijn aanval onze beschouwing waard, dubbel verdient hij haar met het oog op de tegenwoordige tijdsomstandigheden.

HOOFDSTUK IV.

TRIGLAND ALS GESCHIEDSCHRIJVER.

Geen enkel werk van Trigland's hand heeft zijn naam meer onder het nageslacht doen voortleven dan zijne „Kerckelijcke Geschiedenissen". Allen, die slechts iets van hem weten, kennen hem als den schrijver van dezen lijvigen foliant, waarin hij de Geschiedenis van de Hervorming in ons land heeft te boek gesteld, en die altijd nog onder de standaardwerken over dit onderwerp wordt gerangschikt.

De geschiedenis van de historiographie der Hervorming in deze gewesten is een ware lijdensgeschiedenis. Reeds de Synode van Wesel (1568) had den wensch naar het bezit van zulk eene geschiedenis uitgesproken en aan Marnix van St. Aldegonde de samenstelling van zulk een werk opgedragen. Tevens had zij eene commissie van zestien personen benoemd, die hem hierin zou bijstaan. De jaren van beroering, die hierop gevolgd zijn, namen den staatsman Marnix echter zoo geheel in beslag, dat den schrijver Marnix geen tijd overbleef en er van dit werk niets tot stand kwam. De behoefte daaraan deed zich evenwel nog steeds dringend gevoelen en nu bepaalde de Synode van Zuid-Holland [1]), te Leiden in 1619 vergaderd, dat er een kerkelijke historie zou worden geschreven, niet van het begin der Hervorming

---

[1]) De verschillende besluiten, op de Synode van Zuid-Holland tegen de Remonstranten genomen, zijn bij elkaar uitgegeven door Prof. N. C. Kist, in het *Archief voor Kerkelijke Geschiedenis* van Kist en Rooyaards, deel VII (Leid. 1836), blz. 1—331.

(hoewel men zulk een historie wel wenschelijk achtte), maar van het jaar 1600 af; de eerste toch zou al te moeilijk zijn; van het later tijdperk daarentegen lagen de gebeurtenissen nog versch in het geheugen en konden alle stukken gemakkelijk worden gevonden. Deze arbeid werd opgedragen aan Ds Joh. Latius. Latius maakte echter bezwaar, dit werk alleen te verrichten; daarom voegde de synode hem Thysius tot hulp toe, en gelastte zij alle classes, hem de noodige stukken toe te zenden. Het werk vlotte echter niet. De synode van Gorinchem, in 1622, droeg nu haren „deputatis" op, voor het schrijven van twee „Historiën" zorg te dragen, ééne van het begin der Hervorming af, en ééne over de Remonstrantsche troebelen. Hiermede werden belast Latius en Festus Hommius. Het volgende jaar evenwel besloot men weder, die eerste historie niet te schrijven, „alsoo daarin verscheidene zaken moeten worden opgehaald, die nu veel beter met stilzwijgen dienen vergeten te blijven". Latius „excuseerde" zich spoedig van dezen arbeid, en nu nam Festus Hommius dien alleen op zijne schouders. Alle classes, waar oneenigheden hadden plaats gehad, werden aangeschreven, de stukken, die daarop betrekking hadden, aan Festus Hommius te doen toekomen. Natuurlijk was dit het meest van toepassing op Zuid-Holland en enkele classes van Noord-Holland. Festus Hommius had echter in die dagen een zeer uitgebreiden werkkring: hij was predikant te Leiden, regent van het Staten-Collegie en lid van de commissie der bijbelvertaling voor het N. Testament. Hoewel de synode van Zuid-Holland zich bijna ieder jaar met de zaak bezighield en zich telkens met Hommius in aanraking stelde, vorderde het werk toch niet, zoodat zij in 1632 besloot, de stukken weer aan de respectieve classes terug te zenden, en de historie te laten rusten. Het ééne jaar verliep nu na het andere; het scheen wel, dat de kerk alle plannen om voor zulk een geschiedenis te zorgen, had opgegeven, toen er op de synode van Woerden in het jaar 1645 een gerucht liep, dat bij den boekverkooper Naeranus te Rotterdam een kerkelijke geschiedenis ter perse

zou liggen. De boekverkooper had dit echter voor de Burgemeesters ontkend, en de deputati synodi hadden van den Raadpensionaris de belofte ontvangen, dat dit werk zou worden gesupprimeerd; de deputati zouden nochtans voortdurend op hunne hoede zijn. In 1646 wist men op de Synode nog niet, waar die historie gedrukt werd, maar allen werd opgedragen, nauwkeurig toe te zien en bij den magistraat hunner steden krachtige pogingen aan te wenden, om dat werk, zoodra het uitkwam, te supprimeeren. Nog in hetzelfde jaar verscheen het werk van Wtenbogaert, getiteld „De kerckelicke Historie" [1]), echter zonder naam van schrijver of drukker. Geheel de Gereformeerde wereld was in rep en roer, te meer nu de hooge overheid niets deed, om de uitgave en verbreiding van dit werk tegen te gaan. Op de synode van 1647 vernam men echter, dat Trigland zich reeds aan het werk had gezet, om dit boek te weerleggen. Men besloot nu, wederom alle classes te gelasten, aan de deputati synodi alles toe te zenden, wat Trigland bij zijne studie dienstig kon zijn; dan zouden dezen het hem ter hand stellen; tevens zouden zij in naam der synode hem verzoeken, om toch voort te gaan met dit werk, daar het hun allen zeer aangenaam was. In 1650 ontving de synode bericht, dat het werk was afgedrukt, en het volgende jaar, toen alle leden er kennis mede hadden gemaakt, werd besloten, hem eerst per missive te bedanken en hem naderhand door Ds Cabeljauw van Leiden mondeling den dank der vergadering nogmaals te doen overbrengen. Wel een bewijs, dat men bijzonder met dezen arbeid was ingenomen. De volledige titel van het werk is: „Kerckelijcke Geschiedenissen begrijpende de swaere en bekommerlijcke Geschillen, in de vereenigde Nederlanden voorgevallen, met

---

[1]) De volledige titel is: *„De Kerkelike Historie, vervatende verscheijden gedenckwaerdige saeken, Inde Christenheyt voorgevallen, van het Jaer Vierhondert af, tot het Jaer Sesthienhondert ende Negenthien. Voornamentlick in dese Geunieerde Provintien."* Later bleek Naeranus de drukker te zijn. De uitgave van 1647 vermeldde ook diens naam.

derselver beslissinge, ende aenmerckingen op de Kerckelicke Historie van Wtenbogaert".

Wtenbogaert had in zijne „Kerckelicke Historie" eene apologie van het Remonstrantisme geleverd en getracht te bewijzen, dat de leer, door Arminius voorgestaan, volstrekt niet nieuw was, noch in de Christenheid onder de rechtzinnigen, noch onder de Hervormden in ons land, en dat de Remonstranten het recht geheel aan hunne zijde hadden. Het doel van Trigland's werk staat lijnrecht hier tegenover; hij wil het goed recht der Gereformeerde kerk handhaven, en aantoonen, dat Wtenbogaert zeer dikwijls bezijden de waarheid is. Hij volgt zijn tegenstander daartoe op den voet. In deel I zet hij het standpunt van Gereformeerden en Remonstranten uiteen en licht hij dat toe met teksten, getuigenissen van kerkvaders, als Augustinus e.a., den strijd met Godschalk en wat daarmede samenhangt. In deel II behandelt hij de Reformatie en hare voorloopers en toont hij aan, hoe allen zich steeds tegen den vrijen wil hebben gekant. In deel III tracht hij te bewijzen, dat de Hervorming in ons land steeds dat zelfde karakter heeft gedragen, van de eerste reformatorischgezinden af; hoe bij de verschillende twisten, opgewekt door Coolhaes, Herberts, Wiggerts en Sybrands, allen te recht door de kerk veroordeeld zijn of zich weer met haar hebben moeten verzoenen; ja ook, dat de moeielijkheden, die het gevolg waren van Arminius' optreden, ontstaan waren uit aanvallen tegen de Gereformeerde leer. In deel IV behandelt hij de twisten tijdens het Bestand. Hij verhaalt, hoe de Remonstrantie werd ingeleverd, de Remonstrantschgezinden zich hoe langer zoo meer van de ware Gereformeerde leer afwendden en de scheuring in de kerk steeds ernstiger werd. In deel V behandelt hij de Nationale Synode en de beslechting van den strijd door de veroordeeling van de Remonstranten. Dit is de korte inhoud van zijn boek, dat hij op geheel dezelfde wijze heeft ingedeeld als Wtenbogaert het zijne.

De niet kerkelijk gezinde overheid was met Trigland's

arbeid volstrekt niet ingenomen. Met een enkel woord heb ik reeds vermeld, dat de Staten van Holland geweigerd hebben, de opdracht er van te aanvaarden. Zijn wedervaren in die Statenvergadering wordt ons medegedeeld door Adr. Stolker [1]). In de vergadering van 8 Maart 1650 verscheen hij, gekleed in zijne professorale toga en begeleid door zijn zoon, die drie of vier exemplaren van het boek droeg. Hij verzocht toen, dat de Staten de opdracht van dit werk zouden aanvaarden. Maar de Amsterdamsche afgevaardigde Bicker waarschuwde de vergadering, dat er in dat boek, „niet alleen veele abusen, maer ook verscheydene moetwillige leugenen waren". Daarop gaf de vergadering de boeken aan Trigland terug en liet zij hem onverrichter zake naar huis gaan. Al was dit natuurlijk een groote vernedering, die hem zeker zeer zwaar zal gevallen zijn, aan den anderen kant zullen zijne geestverwanten door blijken van hunne ingenomenheid deze teleurstelling wel hebben verzoet. De Amsterdamsche regeering was het zeker nog niet vergeten, hoe Trigland in de jaren 1626—'30 zich steeds zoo scherp mogelijk tegenover haar geplaatst en haar gezag door zijne oppositie ondermijnd had; zij verbood nu de uitgave zijner „Geschiedenissen" [2]).

Uit deze enkele opmerkingen blijkt reeds, dat het oordeel, over Trigland's boek, reeds tijdens zijn verschijnen uitgesproken, zeer verschillend is geweest.

Met dit werk heeft Trigland zich in de rij der geschiedschrijvers geplaatst. Zal hij die plaats naar volle recht innemen, dan moet hij ook beantwoorden aan de eischen, die men aan een geschiedschrijver stellen mag. Iedereen, die als zoodanig wil optreden, moet zijn een eerlijk, wetenschappelijk en onpartijdig man. De arbeid, dien hij levert, moet daarvan de kenmerken dragen. Voorts moet dat werk een aaneengeschakeld verhaal van het voorgevallene bevatten. Voldoet nu Trigland aan al deze eischen? In de

---

[1]) *Vaderlandsche Letteroefeningen*, 1825, blz. 72. vv.

[2]) Stolker, t. a. p., blz. 74.

eerste plaats: is Trigland eerlijk? Ik stel deze vraag voorop, omdat zij reeds vele pennen in beweging heeft gebracht, en even dikwijls een ontkennend als een bevestigend antwoord heeft uitgelokt. Zijne tegenstanders onder zijne tijdgenooten hebben voortdurend geklaagd over zijne leugenachtigheid, terwijl zijne geestverwanten altijd vast aan zijne woorden hebben geloofd; doch dit bespraken wij reeds bij de beschrijving van zijn karakter [1]). De vraag naar zijne eerlijkheid als geschiedschrijver vooral is meermalen ter sprake gebracht naar aanleiding van een getuigenis van Brandt [2]). Trigland had, toen hij over Jacobus Arminius sprak, uitvoerig verhaald, hoe deze te Amsterdam met vele moeielijkheden had moeten kampen, en hoe hij alles in het werk had gesteld, om zijn ontslag als predikant te verkrijgen. Hij verhaalt dit op eene wijze, die aan alle bijzonderheden een hatelijke kleur voor Arminius gaf. De laatste zou zelfs tot Ds Hallius hebben gezegd, „Dat men hem doodede, ende zoo men hem niet dimitteerde, dat hij het besterven zoude" [3]). Trigland beroept zich bij deze mededeelingen op een verhaal, op last van den kerkeraad over dat voorval opgesteld, met de volgende woorden [4]): „Welcke openinghe wij sullen doen met een Extract uyt het protocol van de Kercke van Amsterdam, daeruyt getrocken al voor dertigh jaren, 't welck ons authentijckelijck is ter hant gekomen", en „Ghelijck sulcx in 't voorgemelde Extract uyt het protocol des Kerckenraets tot Amsterdam wort verhaelt, ende bij attestatiën van eenige predikanten aldaer gegeven onder haer eyghen hant, noch in wesen sijnde, ende soo ick, die dit schrijve, deselve met mijn eygene oogen orginelijck hebbe ghesien, ende uyt deselve dit geschreven, soude kunnen bewesen worden".

Hierover zegt Brandt: „Doch d'eere der waerheit verbindt mij hier te melden, hoe ik van seer goede handt ben

[1]) Zie boven, blz. 73.
[2]) *Historie der Reformatie*, deel II, blz. 48.
[3]) *Kerck. Gesch.*, blz. 287a.
[4]) a. w., blz. 281b en blz. 287b.

versekert, dat eenige van die straksgeroerde saeken in dat protocol niet gevonden worden, en dat de geene, die men daer vindt, op die wijse, en soo breedt niet sijn voorgesteldt". Indien Brandt gelijk heeft, blijft hier niets anders over dan te erkennen, dat Trigland een oneerlijk en volkomen onbetrouwbaar geschiedschrijver is, want hij beroept zich dan op een authentiek stuk en bedient zich van het gezag daarvan, om berichten te doen gelooven, die er niet in staan. Het is niet mogelijk, hierbij aan een onschuldige vergissing te denken. Brandt, die door zijne groote gematigdheid veel geloof verdient en altijd ook heeft gevonden, werd nu een zeer ernstig getuige tegen de historische trouw van Trigland. Naar aanleiding van dit getuigenis van Brandt heeft Dr. J. A. Wijnne een aanval op Trigland gericht en twijfel aan diens goede trouw geopperd [1]. Dr. H. C. Rogge heeft het toen echter voor den aangevallene opgenomen [2] en verklaard, dat hij een afschrift van het bedoelde protocol gezien had en het had vergeleken met de woorden, door Trigland aangehaald. Hij kwam tot de ontdekking, dat alles wat door dezen aangehaald is, woordelijk overeenkomt met het authentieke stuk, eene enkele niets beteekenende verandering uitgezonderd. Van eenig opzettelijk bedrog kan dus geen sprake zijn, daar de fout niet aan Trigland's zijde, maar aan die van Brandt schuilt. Deze had als Remonstrantsch predikant in die dagen geen toegang tot het protocol van den kerkeraad; hij moest daarbij dus afgaan op het getuigenis van derden, en blijkens de mededeeling van Dr. Rogge was die predikant niet nauwkeurig genoeg te werk gegaan. Stolker, in de reeds genoemde verhandeling, verhaalt, dat de „Verantwoording" van J. Brandt, geschreven om zijns vaders „Historie" tegen de aanvallen van Leidecker te verdedigen, over dit punt nog eenige bijzonderheden geeft. De predikant, die op verzoek van Brandt het protocol van den kerkeraad nazocht, deed dit van de jaren 1603—1612, maar vond niets. Later

---

[1]) *Algemeene Konst- en Letterbode,* 1859, blz. 10 en 50.

([2] In hetzelfde tijdschrift, blz. 34 en 58.

evenwel had een der predikanten aangewezen, dat het verhaal in de acten van het jaar 1617 was opgenomen. Stolker valt in deze verhandeling over Trigland uit in een toon, die sterk aan 1618 en eerstvolgende jaren herinnert. Hij heeft geen woorden genoeg, om zijne minachting voor zulk een geschiedschrijver uit te drukken; hij verwijt Trigland openlijk, dat deze opzettelijk zijne lezers in den waan bracht, dat het bedoelde verhaal reeds in 1603 zou zijn opgesteld, en dat hij ook met opzet de aanleiding verzweeg, waarom de kerkeraad dit heeft gedaan. Beide verwijten zijn geheel onjuist. Trigland heeft zijne lezers geen oogenblik in den waan gebracht, dat het verhaal reeds van het jaar 1603 dateerde, evenmin als hij zegt, dat het pas in 1617 is geschreven; dat was volstrekt geen punt van belang voor hem. De geloofwaardigheid van het verhaal was bij hem boven elken twijfel verheven, want de opstellers waren zijne ambtgenooten geweest, met wie hij altijd in éénzelfden geest had gewerkt, en dat het eerst veertien jaar na het voorgevallene geschreven was, deed niets ter zake, evenmin als de aanleiding tot het opstellen. Stolker meent, dat Trigland die aanleiding verzwijgt, omdat zij gelegen was in een verzoek van Smout, en deze later verbannen is, maar Trigland heeft altijd openlijk de partij van Smout opgenomen, en waar het te pas komt, haalt hij hem aan, zoodat ook dit bezwaar geen kracht heeft.

Een ander bezwaar tegen de waarheidsliefde en goede trouw van Trigland is ingebracht door Dr. J. Borsius [1]). Bij het nazoeken van de acten der synodale vergadering, in Juli 1616 te Amsterdam gehouden, had hij gevonden, dat aan Trigland en Rolandus was opgedragen, een stuk op te stellen, waarin „de redenen van beswaernissen" zouden worden uiteengezet, „opdat de broederen souden arbeiden tot behoudinghe der waerheydt". Trigland zou dit werk schrijven en Rolandus zou hem daarin behulpzaam zijn. In de officieele acten is echter niets verder vermeld dan dat

[1]) *Nederlandsch Archief voor Kerkelijke Geschiedenis*, deel XIV (Leid. 1843), blz. 233 vv.

het aan twee personen zou opgedragen worden, maar wie dit zouden zijn, en of zij deze opdracht hadden aanvaard, werd daar niet gezegd. In een los aanhangsel op die acten, even als deze zelve door praeses en scriba onderteekend, werd uitvoerig medegedeeld, dat die opdracht geschied was aan Trigland en Rolandus, en dat beiden, doordrongen van het gewicht der zaak, dien last op zich genomen hadden. Nu zegt Trigland in zijn boek, blz. 690a, dat hij de acten der vergadering van Juli 1616 heeft gezien en daarin gevonden, dat er besloten was tot het opstellen van zulk een geschrift, maar dat hij niet wist, aan wien dit werk was opgedragen, noch of er ooit zulk een werk was geschreven. Zeer belangrijk is de quaestie niet. Toen Trigland deze woorden schreef, was de vergadering reeds vóór meer dan dertig jaar gehouden. De bijzonderheden, die niet in de notulen vermeld stonden, waren hoogst waarschijnlijk in dien veel bewogen tijd en bij zulk een uitgebreide schriftelijke polemiek, reeds lang uit zijn geheugen gewischt; het aanhangsel, dat Borsius onder de oogen heeft gehad, uit het classicaal archief van Middelburg, maakt geen geheel uit met de acten, en Trigland heeft naar alle waarschijnlijkheid alleen de acten voor zich gezien zonder bedoeld aanhangsel. Er is geen enkele reden denkbaar, die Trigland er toe kan hebben geleid dit feit te verzwijgen, niettegenstaande hij het zich herinnerde. Ik zou er niet eens melding van gemaakt hebben, indien niet deze onnauwkeurigheid Borsius aanleiding gegeven had, om zich op de volgende wijze over Trigland uit te laten: „Maar dat den hoogbejaarden schrijver een gewichtvolle omstandigheid zou ontgaan zijn, die hem zelven betrof, dat hij zich, al is het ook na verloop van jaren, niet zou herinneren een belofte, vroeger zoo plechtig in Gods naam door hem afgelegd; dat hij zich ten slotte aanstelt, als ware hij zelf aan de gansche zaak vreemd en als bleef het steeds een raadsel hoe het er eigenlijk mede gegaan was; neen, dat kan ik niet rijmen met de opregtheid, waarheidsliefde en goede trouw van eenen deugdelijken geschiedschrijver."

Dr. F. L. Rutgers [1]) heeft reeds de verdediging van Trigland op zich genomen en aangetoond, dat Borsius zich aan veel grooter onnauwkeurigheid heeft schuldig gemaakt dan Trigland. Borsius is bij dit éene bericht blijven staan. Had hij de „Kerckelijcke Geschiedenissen" verder doorgelezen, hij zou eene aanwijzing hebben gevonden, die verklaart, hoe Trigland zulke onjuiste mededeelingen kon doen. Deze bespreekt blz. 921 vv. de vergaderingen van correspondentie, in dien zelfden tijd te Amsterdam gehouden. In eene dier vergaderingen, waar hij zelf tegenwoordig was, werd hem opgedragen Theses en Antitheses op te stellen over de leer, en aan te toonen, waarin de Remonstranten van de zuivere leer afweken. Een gelijke taak dus als die, welke de synodale vergadering hem had opgelegd. Deze laatste opdracht heeft hij vervuld, zooals reeds is vermeld. Nu komt het mij volkomen begrijpelijk voor, dat Trigland, ruim dertig jaar na deze gebeurtenissen, deze beide opdrachten heeft verward, daar hij er door een enkel geschrift aan had voldaan. Toen hij in de acten der synodale vergadering niets anders vond dan de vermelding van het besluit omtrent zulk een geschrift, viel het hem niet in, dat hij de persoon was, die het werk had moeten verrichten, omdat hij wist, dat hij de Theses en Antitheses nog zou moeten vermelden. Het is dus een zeer onschuldige fout van zijn geheugen, en van alle leugenachtig opzet moet hij worden vrijgesproken. Ook al acht men zulk eene fout van het geheugen bij iemand als Trigland vreemd, dan kan men toch nooit verder gaan dan de schuld bij het geheugen, niet in booze bedoelingen van den man zelven te zoeken. Of zou hij het wellicht gedaan hebben, omdat hij de taak niet had volbracht? Maar wie zou hem, den onvermoeiden bestrijder der Remonstranten, daarvan een verwijt maken, waar het nalaten van veel gewichtiger arbeid aan Latius, Thysius en Festus Hommius door niemand ooit tot een ernstige grief is gemaakt,

---

[1]) *Het Kerkverband der Nederl. Gereform. Kerken,* Amst. 1882, blz. 36, aant.

en het vrijwillig opstellen van deze historie de hoogste lofspraak op zijn ijver was?

Ligt echter in de onbelangrijkheid van den met zooveel hevigheid gevoerden aanval niet ingewikkeld een groote lofspraak op Trigland's werk opgesloten? Zouden zijne tegenstanders zulk een vergissing zóó hoog hebben opgenomen, wanneer hij zich in zijn werk aan wezenlijke verdraaiingen van de historische waarheid had schuldig gemaakt?

Een ander bewijs voor Trigland's eerlijkheid is de wijze, waarop hij het werk van Wtenbogaart behandelt. Hij volgt het op den voet; telkens haalt hij het aan, en menigmaal beschuldigt hij den schrijver van groote onnauwkeurigheid. Was nu Trigland hierbij niet met eerlijkheid te werk gegaan, hij zou de woorden van zijn tegenstander niet altijd juist hebben geciteerd, en waar hij hem van onnauwkeurigheid beschuldigde, daar zou een zoo oneerlijk man, als waarvoor hij werd aangezien, zeker niet de gelegenheid hebben laten voorbijgaan, om zijn tegenstander een klad aan te wrijven. Hiervan is echter geen spoor te ontdekken. De aanhalingen zijn, evenals in zijne overige werken, volkomen juist, en op de plaatsen, waarin hij Wtenbogaert van onnauwkeurigheid beschuldigt, heeft hij steeds het recht aan zijne zijde. Om een enkel voorbeeld te noemen: Wtenbogaert had blz. 214 vv. de zaak van Coolhaes behandeld, en als blijk van de partijdigheid der Gereformeerden, wien het slechts te doen was om gelijk te hebben, zonder hunne meening behoorlijk te kunnen verdedigen, gezegd: „Nadat Coolhaes in den ban gedaen was, gaf hij evenwel wederom verscheyden boecken uyt, daerin hy syne lere wilde houden staende, sustinerende dat hem ongelyck geschiet was. Maer de synodalen antwoordden daerop niet, als hem houdende verwonnen ende gebannen, met den welcken men niet en behoefde noch en mocht handelen. De dwalingen, Caspar Coolhaes ten laste geleyt, en worden in de gezegde acte der H.H. Staten en in de Nederl. Historie niet uytgedruckt. Ick en hebbe oock de boecken van Coolhaes........ niet gelesen, om daeruyt te sien wat sijne meeninghe is geweest". Trig-

land antwoordt hierop (blz. 189a), dat in de acten van de Nationale Synode van 1581 te Middelburg, en in die van de Provinciale Synode van 1582 te Haarlem, de afwijkende gevoelens van Coolhaes volkomen duidelijk zijn uiteengezet. Tot die acten had evenwel iemand als Wtenbogaert geen toegang, en dus kon hij onmogelijk weten, wat daarin vermeld stond. Wat echter de beschuldiging betreft, dat de Synodalen Coolhaes niet hebben geantwoord, dit weerlegt Trigland zeer duidelijk door de voorrede van een boekje af te drukken, door „de ghemeene Kercken van Hollant" tegen Coolhaes geschreven onder den titel: „Korte Antwoort op de beschuldingen en de blameringhen van Caspar Coolhaes teghen de ghemeene Kercken, begrepen in zijn boecxken genoemt Wederantwoordt" [1]). Hij is dus niet onbillijk, wanneer hij hier Wtenbogaert van groote onnauwkeurigheid beschuldigt. Er zouden natuurlijk nog verscheidene andere voorbeelden kunnen aangevoerd worden, doch ik vertrouw, dat dit éene genoeg is als bewijs, dat Trigland bij zijn arbeid eerlijk is te werk gegaan.

Aan den eisch der eerlijkheid heeft hij dus beantwoord. Thans volgt de vraag, of hij bij zijne studie wetenschappelijk heeft gearbeid. Ook op deze vraag moet het antwoord in hoofdzaak bevestigend luiden, en toch zijn er ook hier weer geweest, die het hebben ontkend. In de eerste plaats staat hij geheel op een wetenschappelijk standpunt tegenover het boek van Wtenbogaert. De hoofdstrekking van dat boek heeft hij onmiddellijk begrepen en in het licht gesteld. Hij gaat die nu verder in bijzonderheden na, om hem daarin te bestrijden en te weerleggen. Bij het vermelden der herhaalde pogingen, door de Synode aangewend om zulk een geschiedenis te doen verschijnen, hebben wij reeds gezien, dat aan de verschillende classes was gelast, de stukken betreffende kerkelijke geschillen aan

---

[1]) Dit „Wederantwoordt" had Coolhaes eerst geschreven na het houden der synoden. Het exemplaar, dat Trigland vóór zich had, was van het jaar 1600.

den geschiedschrijver op te zenden. Zoodra de Synode van 1647 bericht ontving, dat Trigland dit werk op zich had genomen, heeft zij dat zelfde bevel aan alle classes gezonden, en de meeste daarvan hebben, blijkens opgaven uit dien tijd, aan dit bevel voldaan. Trigland heeft ijverig gebruik gemaakt van de bronnen, die hem in de classicale acten werden geopend. Voortdurend beroept hij zich op zulke acten en drukt hij die in extenso af. In de synode van 1649 deelde hij mede, dat de classis van Den Briel hem geene stukken had toegezonden, en dat hij de gebeurtenissen, die daar hadden plaats gegrepen, met stilzwijgen was voorbijgegaan. Niemand, die niet erkennen zal, dat dit gehandeld is, zooals een wetenschappelijk man betaamt. Ook wanneer hij iets mededeelde, dat afweek van de voorstelling, door anderen daarvan gegeven, noemde hij de bronnen, waaruit hij zijne voorstelling had geput. Bij de troebelen, in Den Haag voorgevallen met Rosaeus, geeft hij een voorstelling van de gebeurtenissen, die zeer veel verschilt van die, welke door andere schrijvers was gegeven. Hij beroept zich hierbij op een geschrift, door Rosaeus zelven opgesteld [1]). In de synode van 1648 nl. had Ds Banius beloofd, zekere „Scripta Rosaei", onder zijne schoonmoeder berustende, aangaande de Haagsche troebelen op te zoeken en aan Trigland te zenden. Deze had geene enkele reden, om de waarheid dier aanteekeningen in twijfel te trekken; hij had tijdens de gebeurtenissen geheel aan de zijde van Rosaeus gestaan en de doleerende gemeente in Den Haag zelfs eenige weken gediend. Zou hij dus die aanteekeningen niet mogen overnemen?

In zijn geheele werk, groot 1161 bladzijden in folio, gebeurt het slechts een enkele maal, dat hij zijn zegsman niet noemt. Het geschiedt echter óók wel, dat hij zich op zeer particuliere bronnen, b. v. op gesprekken met anderen, beroept, die voor de rechtbank der wetenschap niet altijd evenveel kracht zouden bezitten, maar dit geschiedt nooit anders dan

---

[1]) blz. 885b.

wanneer de officieele bronnen hem ontbreken. Bovendien heeft hij in dit werk een groote geleerdheid ten toon gespreid. In deel I, bij het beschrijven van den strijd tusschen Augustinus en Pelagius en den strijd met Godschalk in de middeleeuwen, in Deel II, bij de beschrijving van de Hervorming en hare voorloopers buiten Nederland, en verder bij alle onderwerpen, steeds voert hij tegenover Wtenbogaert een overstelpenden stroom van citaten aan, en, evenals in zijne andere geschriften, weet hij ook hier menigmaal, door een citaat uitvoeriger aan te halen, dat van zijn tegenpartij te ontzenuwen. Hij moet dus zelf die schrijvers hebben gelezen; al die citaten van kerkvaders en hervormers had hij verwerkt, vóórdat hij ze neerschreef, en daardoor juist is zijn boek zulk een geharnast strijdschrift geworden.

Één karaktertrek in hem heeft echter aan de wetenschappelijke waarde van zijn werk groot nadeel gedaan, en daarom kan op de vraag: werkte Trigland zuiver wetenschappelijk? niet zonder voorbehoud bevestigend worden geantwoord. Van zeer bevoegde zijde is dan ook een aanval op hem gedaan, hoewel ik toch geloof, dat dit ten onrechte geschiedde. In de reeds vroeger aangehaalde opmerkingen van Dr. J. A. Wynne in de „Algemeene Konst- en Letterbode" van 1859 leest men: „Mij blijft het bevreemden, dat een geschiedschrijver getuigenissen aanneemt, die aan twijfel kunnen onderhevig zijn, „ „als men den tijd wanneer, de plaats waar, en de personen door wie ze geschieden in aanmerking neemt" ". Althans behoefde hij het niet zonder voorbehoud te doen". Wat Dr. Wynne in een goed geschiedschrijver bevreemden zou, heeft Trigland gedaan, en dus heeft de hoogleeraar indirect het verwijt uitgesproken, dat Trigland geen goed geschiedschrijver was en in casu geen wetenschappelijk man, daar hij te lichtvaardig een bericht heeft aangenomen, naar welks waarheid hij beter onderzoek had moeten doen. Ik voor mij meen, dat het oordeel van Dr. Wynne niet billijk is. Het verhaal, dat met volle geloof door Trigland werd overgenomen, was opgesteld op last van den kerkeraad en door dit collegie goedgekeurd; de mannen, die dit

werk hadden verricht, waren aan hem niet alleen persoonlijk bekend, maar daarbij lieden, in wie hij een volkomen vertrouwen stelde, met wie hij steeds had samengewerkt en wier inzichten aan de zijne gelijk waren. Is nu de eisch, dat hij eerst nog een onderzoek naar de waarheid van dit verhaal had moeten instellen, gegrond? Ik kan het niet inzien. Op deze wijze had hij met evenveel recht kunnen twijfelen aan de waarheid van een verhaal, door hem zelf opgesteld, want of Plancius of hij het deed, dat maakte voor zijne bewustheid geen verschil.

De karaktertrek, waarvan ik boven sprak en die aan de waarde van zijn werk groote afbreuk heeft gedaan, betreft echter den derden eisch, waaraan een goed geschiedschrijver moet voldoen, dien der onpartijdigheid. Na al het behandelde behoeft de vraag, of Trigland partijdig was, niet meer te worden gesteld. Iemand, die de geschiedenis van zijn eigen tijd beschrijft, kan natuurlijk niet geheel boven de partijen staan, maar wel kan hij bij het beschrijven van de gebeurtenissen trachten, zich boven de partijen te plaatsen. Dat dit echter voor iemand, die zich hartstochtelijk in den strijd heeft gemengd, hoogst moeilijk, zoo al niet onmogelijk is, behoeft zeker geen betoog. Trigland nu was in zijne geschiedschrijving volkomen eerlijk, maar ook volkomen partijdig. Alle fouten, die zijne polemiek in de vroeger vermelde geschriften aankleven, vindt men in dit boek onverzwakt terug; ook hier kan geen oogenblik sprake zijn van eenige waardeering tegenover de Remonstranten. Deze partijdigheid deed hem ieder bericht van de zijde der Remonstranten wantrouwen, en alles, wat van de zijde der Contra-Remonstranten kwam, onmiddellijk voor waar aannemen. Wanneer de officieele bronnen hem ontbraken, wendde hij zich dadelijk tot zegslieden, wier gezag niet altijd boven bedenking verheven was, en onderzocht hij niet, in hoever hij op die berichten kon vertrouwen, omdat hij hun, als partijgenooten, volkomen geloof schonk; of wel, hij liet zich leiden door de openbare meening. Het verhaal van de Haagsche troebelen kan dit klaar bewijzen.

Hij ontving particuliere aanteekeningen van Rosaeus, en nu volgt hij die onvoorwaardelijk en verklaart alles, wat Wtenbogaert anders verhaalt, voor misleiding. Zoo is het menigmaal gegaan, en dat heeft op zijn wetenschappelijk karakter een niet uit te wisschen smet geworpen. Dr. Wynne vraagt in de aangehaalde correspondentie: „Trigland zette zich toch niet neer, om als zeer bevooroordeeld partijman, als eenzijdig Contra-Remonstrant en lichtgeloovig mensch, de geschiedenis te beschrijven?" Neen, dit zeker niet, maar Trigland was een zeer bevooroordeeld partijman, een eenzijdig Contra-Remonstrant en daardoor lichtgeloovig ten aanzien van alle berichten, welke hem van die zijde werden aangebracht, en nu zette hij zich met al die hoedanigheden neder, om de geschiedenis te beschrijven. Hij deed dit niet met opzet; hij gaf zich zooals hij was, en was er zich zelven niet van bewust, dat hij zoo was. Menigmaal bracht zijn ongeloof aan Wtenbogaert's goede trouw hem tot onbedachtzame uitlatingen. Wtenbogaert had blz. 621b verhaald, dat de Staten, vóórdat zij de bekende resolutieën uitvaardigden, de adviezen van verschillende binnen- en buitenlandsche theologen hadden ingewonnen. Trigland noemt dit bericht (blz. 682a) eenvoudig „blaeskaecken", want anders zou Wtenbogaert die adviezen wel hebben medegedeeld. Dit is geheel het tegenovergestelde van de handelwijze van een bedachtzaam historieschrijver, en zoo deed hij het meer. Al is dus zijn goede historische trouw boven alle bedenking verheven, zijne historische betrouwbaarheid is dat niet.

Wij hebben nu gezien, in hoever hij al of niet aan de eischen van een goed geschiedschrijver beantwoordt. Er blijft slechts over de vraag te bespreken, of het werk, dat hij geleverd heeft, ons een aaneengeschakeld verhaal van het gebeurde schenkt. Bijna schreef ik: een waar en aaneengeschakeld verhaal, maar de waarheid is geheel afhankelijk van de drie bovengenoemde hoedanigheden, die den geschiedschrijver moeten kenmerken [1]).

---

[1]) Ik heb natuurlijk niet bij ieder verhaal in het bijzonder kunnen

Volgens den titel bevat het boek „de swaere en bekommerlijcke Geschillen in de Vereenigde Nederlanden voorgevallen, en derselver Beslissinge; ende Aenmerckingen op de Kerckelicke Historie van Wtenbogaert". De titel is ruim en belooft niet eene geleidelijke ontwikkeling van een zeker tijdperk onzer geschiedenis, maar een verhaal van de verschillende oneenigheden, die eerst in enkele steden opgerezen zijn en die zich eindelijk in den grooten strijd tusschen Remonstranten en Contra-Remonstranten hebben opgelost. De hoofdgedachte van het geheele boek is bestrijding van den vrijen wil en handhaving van de volstrekte genade Gods als de zuiver Gereformeerde leer. Van de Inleiding, die aan de Kerkvaders ontleend is, af, tot aan de beschrijving der Dordtsche Synode toe, heeft hij dit willen aantoonen. Een onmiddellijk gevolg hiervan was, dat hij voortdurend polemiseerde tegen de Remonstranten. Niet dat dit noodzakelijk was; hij had de gebeurtenissen kunnen verhalen in haar onderling verband, die uit elkander kunnen toelichten en de feiten voor zich zelve laten spreken. Maar dat was hem niet genoeg; hij kon geene enkele meening der Remonstranten vermelden, zonder die zoo krachtig mogelijk te bestrijden. Hierbij komt, dat het boek, zooals op den titel staat vermeld, een voortdurende bestrijding bevat van Wtenbogaert's werk, en dat met de algemeene polemiek tegen de Remonstranten steeds de bijzondere tegen Wtenbogaert gepaard gaat. Hierdoor wordt de geregelde gang van het verhaal telkens afgebroken door een dogmatisch of polemisch betoog en gaat de historicus in den dogmaticus en polemicus onder.

Als aanleiding tot de Arminiaansche twisten spreekt hij eerst over Jacobus Arminius, toen nog predikant te Amsterdam. Hij verhaalt de verschillende moeilijkheden, welke

---

nagaan, waarin de voorstelling van Trigland afwijkt van die, welke door Wtenbogaert was gegeven, en wie daarbij het recht aan zijne zijde heeft, daar die studie mij veel te ver zou hebben gevoerd. Dit onderwerp worde aan een later onderzoek overgelaten, zoo iemand daartoe lust mocht gevoelen. Ik meende met eene algemeene beschouwing te kunnen volstaan.

aldaar door diens prediking waren gerezen, maar voegt daar voortdurend zijne eigene critiek tusschen, zoodat de lezer telkens den draad van het verhaal verliest.

Blz. 322 vv. verhaalt hij, dat Wtenbogaert, toen hij te Genève studeerde, kennis gemaakt had met een boekje van Acontius, getiteld „Stratagemata Satanae"; tot blz. 336 bespreekt hij den inhoud daarvan en bestrijdt hij den schrijver voortdurend, zoodat de lezer gevaar loopt te vergeten, wat eigenlijk het punt in quaestie is.

Blz. 367 vv. geeft hij de Justificatie weer, die Arminius en Wtenbogaert bij de Generale Staten hadden ingeleverd, om hun afwijkend gevoelen in den „conventus praeparatorius" omtrent de revisie van Confessie en Catechismus te verdedigen. Onmiddellijk nu gaat hij deze Justificatie na; hij tracht die te ontzenuwen en is tengevolge daarvan weer veel meer polemicus dan historicus. Dit is eene fout, die ons bij het lezen telkens in het oog springt. Hierdoor is het boek, bij al de groote geleerdheid, waarvan het getuigt, toch geen goed geschiedkundig werk.

Het natuurlijk gevolg van deze polemische strekking van zijn werk was, dat hij, Wtenbogaert op den voet volgende, zich telkens in allerlei bijzonderheden, ook van minder gewicht, verdiepte, en dikwijls een voor den lezer hoogst gewenscht, ja bijna onontbeerlijk algemeen overzicht achterwege liet. Een enkele maal slechts verhaalt hij eene gebeurtenis, waarvoor hij in Wtenbogaert geene aanleiding vond, b.v. de kerkelijke troebelen in Heusden, en die in Grosthuizen en Avenhorn. Wanneer hij zoo iets mededeelt, dan doet hij dit, om er nieuwe wapenen tegen de Remonstranten uit te smeden.

De titel van het boek is ruim: „Kerckelijcke Geschiedenissen"; hij geeft, zooals ik reeds zeide, geene geregelde ontwikkeling van een zeker tijdperk onzer historie te verwachten, maar het is toch wel vreemd, dat hij over de verschillende kerkorden, door de Synoden en door de Staten ontworpen, zoo weinig spreekt. Hij gaat ze niet geheel met stilzwijgen voorbij, maar een duidelijke uiteenzetting van

den geest, waarin zij werden opgesteld, vinden wij bij hem niet. Dit is des te vreemder, omdat de strijd over de kerkorden zulk een gewichtig onderdeel van den strijd tusschen Remonstranten en Contra-Remonstranten heeft uitgemaakt, en omdat hij bovendien zoo uitvoerig over het recht van de Overheid tegenover de Kerk heeft gehandeld. Wanneer wij echter bedenken, in welk een korten tijd hij dit kolossale werk heeft geschreven, op een leeftijd, waarop de jeugdige veerkracht gewoonlijk reeds voor een groot gedeelte geweken is, (hij was drie en zestig jaar, toen hij zich tot het schrijven zette), dan moeten wij er ons over verwonderen, dat nog niet veel meer fouten dezen arbeid aankleven. In het najaar van 1646 verscheen de „Kercke-licke Historie" van Wtenbogaert, en in Maart 1650 trachtte Trigland de Staten van Holland de opdracht te doen aanvaarden.

De stijl, waarin hij zijn boek heeft geschreven, onderscheidt zich in niets van zijne wijze van schrijven, in andere werken gevolgd. Strikt logisch redeneerend, eenvoudig, zonder oratorische kracht, zich steeds voor oogen stellende, dat het volk geen vreemde termen begrijpt en dat dus alle Latijnsche of Fransche uitdrukkingen zorgvuldig vertaald moesten worden, zóó heeft hij dit reuzenwerk geschreven. Doordien hij voortdurend het oog gericht houdt op onjuistheden van zijne tegenpartij, en hij steeds door logische redeneering die onjuistheden aan het licht tracht te brengen, mist zijn boek alle aanschouwelijkheid, alle schilderachtigheid die het lezen van een geschiedkundig werk tot een genot maakt, en kan het niet getoetst worden aan de eischen, die in den tegenwoordigen tijd aan den geschiedschrijver worden gesteld; het is het tegenovergestelde van een kunstwerk. Hijzelf verontschuldigt zich hierover in de Voorrede: „Is mijn stijl soo cierlijck ende aenghenaem niet als den leser die wel soude wenschen, hij ghedencke dat het uyt noot is gheschiet, met haest, onder vele occupatiën in de publycke ende particuliere wercken van mijnen dienst, ende onder het schrijven na verscheyden plaetsen, om 't gene daervan ik ken-

nisse moest hebben, waerom ick den opmerckenden Leser bid, hem believe mij sulcks ten goede te houden!"

Noodzakelijk moet de vraag nog beantwoord worden: Welke waarde heeft dit boek voor ons, ja, heeft het voor ons wel waarde? Waarde heeft het zeker, al was het alleen uit een historisch oogpunt, als voorbeeld, hoe het met de geschiedschrijving in ons land in die dagen was gesteld. Trigland's geestverwanten toch hebben — gelijk wij zagen — dit werk met zulk eene ingenomenheid begroet, dat men er niet aan kan twijfelen, of zij beschouwden het als een uitstekend geschiedkundig werk, hetwelk zij, indien hun de talenten daartoe waren geschonken, zeker op dezelfde wijze zouden hebben geschreven. Ongetwijfeld heeft hunne ingenomenheid het meest haren grond gevonden in den inhoud, want niet vele jaren te voren, in 1642, waren de Nederlandsche Historiën" van Hooft verschenen, die aan allen duidelijk hadden bewezen, dat een goed historisch werk tevens ook een letterkundig kunststuk kon zijn. Wanneer het werk van Trigland naast dat van Hooft wordt gelegd dan kan het niet anders, of het gebrek aan alle stilistische schoonheid van het eene, dat acht jaren na het andere is uitgegeven, valt te scherper in het oog en verkleint tevens zijne waarde uit een letterkundig oogpunt. Uit dit boek wordt het ons bovendien volkomen duidelijk, hoe de Contra-Remonstranten de gebeurtenissen tijdens het bestand hebben beschouwd. Ook in dit werk toch heeft Trigland het karakter gehandhaafd, dat hij in zijne overige geschriften draagt, n.l. dat van een man, die de Gereformeerde kerk in hare kracht en in hare zwakheid vertegenwoordigt. Vandaar dan ook, dat nog in onze eeuw zij, die zich nauw aan de mannen van 1618 verwant gevoelen, dit werk boven de wolken hebben verheven. Van der Kemp [1]) noemt den schrijver den „nog nimmer wederlegden en voorzeker onwederlegbaren Trigland, die met kracht en waardigheid, moed en ijver de

---

[1]) *De eer der Ned. Herv. Kerk gehandhaafd,* Rott. 1838, deel III, blz. 384.

leere en eere van zijn eigen kerkgenootschap, van de Nederlandsch Hervormde Kerk getrouwelijk heeft voorgestaan en gehandhaafd". Daarentegen hebben Ypey en Dermout gemeend, aan de berichten van Trigland weinig geloof te mogen schenken.

Heeft echter het boek van Trigland nog objectieve waarde als historisch werk? Zij, die niet gelooven in Trigland's eerlijkheid en meenen, dat hij zeer onwetenschappelijk te werk is gegaan, kunnen deze niet hoog aanslaan, maar naar onze overtuiging is dat oordeel zeer onbillijk, en heeft zijn werk zeker nog groote waarde. Het bevat een schat van bijzonderheden, geput uit de kerkelijke archieven, die bij anderen niet zijn te vinden. Verschillende stukken heeft hij in extenso afgedrukt, die wij anders niet dan zeer moeilijk onder ons bereik zouden kunnen krijgen. Alles, wat hem door kerkelijke tusschenkomst kon worden verstrekt, heeft hij zorgvuldig verzameld.

Wat nu zijne historische betrouwbaarheid aangaat, die kan men, zooals gebleken is, ondanks zijne waarheidsliefde niet onvoorwaardelijk aannemen. Een ieder, die deze „Kerckelijke Geschiedenissen" raadpleegt, zal altijd met omzichtigheid te werk moeten gaan. Geeft Trigland zijne bronnen op, haalt hij kerkelijke acten of resolutieën of andere documenten aan, dan mogen wij hem volkomen vertrouwen, maar ontbreken hem zulke bescheiden, dan loopt hij altijd gevaar, dat hij zich door zijne partijdigheid laat verleiden om geloof te slaan aan geruchten of verhalen, wier waarheid niet zeker gestaafd is. Komt zulk een verhaal, zonder opgave van de zegslieden, alleen bij hem voor, dan mag het niet voetstoots als geheel juist worden aangenomen. Dit alles neemt echter niet weg, dat zijne „Kerckelijcke Geschiedenissen" groote waardeering verdienen als de vrucht van omvangrijk onderzoek, grondige studie, groote geleerdheid en rusteloozen ijver. Volkomen begrijpelijk is het dan ook, dat dit werk het meest er toe heeft bijgedragen, om Trigland's naam onder de nakomelingschap te doen voortleven als dien van een Gereformeerd leeraar bij uitnemendheid.

BIJLAGE.

LIJST VAN TRIGLAND'S WERKEN.

I. Antwoorde op drij Vraghen, dienende tot advys in de huydendaegsche Kerckelijcke swarigheden. Amst. M. J. Brandt, 1615, 4°.

II. Den Recht-gematighden Christen: Ofte van de waere Moderatie, ende Verdraechsaemheydt, die tot behoudinge van de Waerheydt ende Vrede in de Gemeijnten Christi, na Godes woort onderhouden moet worden. Amst. P. v. Ravesteyn, 1615, 4°.

III. Christelijcke ende Nootwendighe verclaringhe, waerinne cortelijck ende duydelijck verclaert wordt, wat in seecker formulier van eenicheijt, uyt gegheven onder den tydel van Resolutie van de Doorluchtige enz., Met Godes H. Woort ende met de Leere der Ghereformeerde Kercken over een compt, ofte daer van verschilt enz. Z. n. v. pl. en v. dr. 1615, 4°.

IV. Het Lof des Heeren 5e Dr. Amsterd. M. J. Brandt 1627, 12°.

V. Verdedigingh vande Leere end' Eere der Ghereformeerde Kerken ende Leeraren, teghen verscheijden lasteringhen, inzonderheyt Johannis Wtenbogardi in sijn boeck, 't onrecht geintituleert: Verdedigingh vande Resolutie der E. M. Heeren Staten van Hollant ende West-Vrieslandt. Amst., P. v. Ravenstein, 1616, 4°.

VI. Klare Aenwijsinghe hoe Joh. Wtenbogaert hem gheensins en suyvert, noch verontschuldight van die ontrouwigheydt ende onbehoorlijcke maniere van doen, die Jacobus Triglandius, soo inde Dedicatie aen zijne Princelijcke Excelentie, als in de Voorreden, gelijck mede in zijn boeck, Verdediginge genaemt, hem naecktelijck hadde vertoont. Amst. M. J. Brandt, 1616, 4°.

VII. Den Staet vande Voornaemste Quaestiën ende Gheschillen, die ten huydighen daghe ghedisputeert worden, tusschen de Oude

Rechtghesinde, die men Contra-Remonstranten, ende de Nieugesinde' die men Remonstranten noemt. Amst. M. J. Brandt, 1617, 4°.

(Het is eene vertaling van een in het Fransch geschreven boekje van Polyander).

VIII. Verantwoordinghe van den voorgaenden Staet van Questiën tegen eenen onbekenden Waerschouwer, die daerteghen als teghen een Malitieus ende valsch gheschrift, heftelijck ende bitterlijck, doch zonder waerheydt, is uytghevaeren.

IX. Ontmoeter, bejegenende den Leydschen Voorbode. Amst. M. J.. Brandt, 1517, 4°.

(Vervolg op voorgaande verantwoording.)

X. Oorspronck vande Swarigheden, ende Voor slagh tot reddinghe in de Kercken van Hollandt, door Eubulum Eirenephilum. Amst., M. J. Brandt, 1617, 4°.

XI. Geessel om uyt te dryven den Arminiaenschen Quel-Geest, Amst., M. J. Brandt, 1618, 4°.

XII. Christelijcke, ende Vriendelijcke Vermaninge Aen alle af-ghedwaelde Remonstrants-Ghezinde, om weder te keeren tot de Gemeenschap ende eenigheydt met de Gereformeerde Kercken, vande welcke sij, tot dese droeve scheuringhe, vervoert zijn. Amst., M. J. Brandt, 1628, 4°.

Waerbij ook is ghevoeght een korte Aenmerkinge op het Ootmoedig Vertoogh der uyt-geseyde Remonstrantsche Predikanten.

XIII. Tweede Christelijcke ende Vriendelijcke Vermaninge Aen de afghedwaelde Remonstrants Ghezinde, om weder te keeren tot de eenigheydt ende gemeenschap met de Gereformeerde Kercken. Amst., M. J. Brandt, 1623, 4°.

XIV. Thien Redenen van Edmund Campianus Iesuwyt, met de Wederlegginghe van den Zeer Gheleerden en wijtberoemden Guilielmus Withakerus, in sijn leven Doctor ende koninghlijcke Professor der Heylighe Theologie in de vermaerde Academie te Cambrits in Engeland. Amst., 1624.

XV. Aenhanghsel, aen de Tweede Vermaninge aen de afghedwaelde Remonstrants-Ghesinde. Amst., 1627.

XVI. De Kracht der Godtsaligheydt, Dat is de Leere der Waerheyt, die nae de Godtsaligheydt is, Uyt den Woorde Gods verklaert, bevestight, ende tot de ongheveynsde Practijcke der Godtsaligheydt gherichtet. Amst., 1631.

XVII. Valschen Roem des Pausdoms, ofte korte ende klaere Aenwijsinghe, hoe verkeerdelijck ende bedriegelijck de Paus-Geestelijcken handelen, als sij roemen van hare kerkelijcke successie ende sendinghe. Amst. M. J. Brandt, 1631.

XVIII. De Krachteloose Remonstrant, vermorselt door de kracht vande Leere der waerheydt die nae de Godtsaligheydt is. Amst. M. J. Brandt, 1632, 4°.

XIX. De ware Religie verantwoort teghen de lasteringhen ende verkeerde Argueringhen der Remonstrantsche Societeyt. Z. pl. en jr. (1633).

XX. Los Gebouw des Pausdoms, dat is, klare Verthooninghe, hoe dat de kerckelijcke Monarchie ende Hierarchie des Pausdoms, op een los, ja versiert Fundament gebouwt staet. 1633.

XXI. Apologia, ofte Tegengesang; waerin de wettighe begraeffenisse van Tyter (hond van den Hooft-Officier der Stadt Leyden) met bondighe reden verdedight wort. 't Amst. Voor Jac. Tri. 1634.

XXII. De tweede Verantwoordinghe vande Ware Religie, Tegen de lasteringhen, ende verkeerde Argueringhen, der Arminiaensche Societeyt, in een boeck bij de selve uytghegheven onder den naem vande War-Religie. Amst. M. J. Brandt, 1634.

XXIII. Christelijck Af-Scheyt Jacobi Triglandii. Ghenomen van de Christelycke Gemeijnte tot Amsteïredam. 1634.

XXIV. Twee Oratien vande Ware-Religie. Daer van d' eene handelt vanden gront, ende de oorsaecken vande ware Religie, De andere van des selfs Oeffeninge, ghedaen van Jacobus Triglandius, als hij de Professie van de Heijlighe Theologie inde Universiteyt van Leyden aenvingh. 1634.

XXV. Kort en goet Bescheyt aen den Antwerpschen Voorbode, nopende eenighe getuygenissen der H. Schrift van Jacobo Triglandio in het Los-Ghebouw des Pausdoms geallegeert.

Boodtschap voor Jan Knobbaert, Boeckverkooper tot Antwerpen. in het kort te doen aen A. B. ons onbekent, maer hem bekent.

Den Voornaemsten gront des Pausdoms omverre gheworpen, klaer blijckende uyt de Redenen ende Bewijsen van Jacobus Triglandius, vergeleken met de Antwoorden van den onbekenden A. B. in den sack. 1635.

XXVI. Trina Dei Gratia, nimirum, electionis, santificationis,

conservationis explicata, confirmata et indicata. Amstelodami apud Johannem Jansonium. 1636.

XXVII. Bodemlooze Pausdom, dat is, klaere aenwijsinghe, hoe dat het Pausdom nerghens gront ofte vastigheydt en heeft. 1638,

XXVIII. Voorreden, gestelt teghen De Voor-reden van den Remonstrantschen Catechismus. 1640.

XXIX. Waerschouwinge Jacobi Triglandij, tegen eenen valschen Titel van zijne Opuscula ofte Theologische wercken ende desselfs verclaringe. 1642.

XXX. Dissertatio Theologica de civili et ecclesiastica potestate et utriusque ad se invicem tum Subordinatione, tum Coordinatione. Amstelodami, apud Johannem Jansonium. 1642. 12°.

XXXI. Kerckelijcke Geschiedenissen. begrijpende de swaere ende bekommerlijcke geschillen in de Vereenigde Nederlanden voorgevallen, met derselver beslissinge; ende aenmerckingen op de kerckelycke Historie van Johannes Wtenbogaert. Leyden, A. Wijngaerden 1650.

XXXII. Antapologia, sive examen atque refutatio totius Apologiae Remonstrantium. Opus posthumum. Hardervici apud. P. van Houte, 1664. 4°.

Op Trigland's naam worden ook nog de volgende anoniem verschenen pamfletten gesteld:

I. Ontrouwe des valschen Waerschouwers, die tegen een seker boecxken, ghenoemt Stant van de hedendaegsche Geschillen als tegen een malitieus ende valsch gheschrift is uytgevaren. Amst. M. J. Brandt, 1616. 4°.

II. Drie Gulden Brieven van Johannes Wtenboogaert. Met aenteycken. op de kant verklaard. Amst. M. J. Brandt, 1616. 4°.

III. Klaer ende grondich Teghen-Vertoogh, van eenighe kercken-Dienaren van Hollandt, ende West Vrieslandt, gestelt teghen seker Vertoogh der Remonstranten, den Ed. Mog. Heeren Staten derselver landen in Aprili voorleden overgegeven en daerna door den Druck ghemeen gemaekt. Amst., M. J. Brandt. 1617. 4°.

Van deze drie geschriften is M. J. Brandt de uitgever, dezelfde, die ook het meerendeel van Trigland's werken heeft uitgegeven. Dit is echter nog volstrekt geen bewijs, dat ze van Trigland zijn, daar deze uitgever voor vele Contra-Remonstranten de werken in het licht heeft gezonden.

Indien zij werkelijk geschriften van Trigland's hand zijn geweest, is het niet goed te begrijpen, waarom zij niet in de Opuscula zijn opgenomen, waarin toch ook de overige anoniem verschenen geschriften, het werkje onder den pseudoniem van Eubulus Eirenephilus en het geschrift van Polyander, door Trigland vertaald, eene plaats hebben gevonden.

STELLINGEN.

I.

Ook het zoogenaamde ethische determinisme laat bij consequente redeneering geen plaats over voor het gevoel van zedelijke verantwoordelijkheid.

II.

De leer der praedestinatie, consequent doorgevoerd, maakt God onvermijdelijk tot auteur van de zonde.

III.

Ten onrechte is de stelling, dat God auteur van de zonde is, als godslasterlijk beschouwd.

IV.

De Gereformeerde Kerk, samengekomen in de Synode van Dordrecht om de leer vast te stellen, had feitelijk den Protestantschen bodem verlaten.

V.

Eenmaal tot vaststelling van de leer samengekomen, was de Synode van Dordrecht volkomen in haar recht, toen zij de Remonstranten veroordeelde.

VI.

Psalm X vs. 10 leze men רָהְבָּם voor רַבָּם.

VII.

Ten onrechte verklaart Schmiedel (Hand-Commentar zum N. T). 1 Thessalonicenzen V vs. 11. *οἰκοδομήσετε εἰς τὸν ἕνα*, als opbouwing der Gemeente in haar geheel tot een huis Gods.

VIII.

Bij het aannemen der hypothese Visscher moet men in Caput XII der Apocalypse niet slechts vs. 11, maar vs. 10—12 als een later Christelijk invoegsel beschouwen.

IX.

In 2 Corinthe V vs. 10 moeten de woorden *τὰ διὰ τοῦ σώματος* worden geschrapt.

X.

Slechts miskenning van het wezen van den godsdienst kan, bij algemeen behoud der Faculteiten aan de Hoogescholen, opheffing van de Faculteit der Godgeleerdheid verlangen.

XI.

Zeer wenschelijk is het, dat van hooger hand pogingen in het werk worden gesteld, om tot eene geleidelijke losmaking van de banden tusschen de Ned. Herv. Kerk en den Staat te komen, daar deze door eene plotselinge verordening niet is te verkrijgen.

XII.

Het collatierecht is met een zuiver begrip van Kerk onvereenigbaar.

XIII.

Het is in het belang van het Nederlandsche volk, dat de liberale predikanten zich blijven handhaven in de Nederlandsche Hervormde Kerk, en zich slechts casu quo op gewelddadige wijze laten uitbannen.

XIV.

Het is geene onverdraagzaamheid te noemen, wanneer in het dagelijksche leven de Protestanten hunne geloofsgenooten bevoordeelen boven de Roomschen.

Nov 15, 1993

